

HUMAN
RIGHTS
WATCH

„Oddech władzy na plecach”

Ataki na prawa kobiet w Polsce

„Oddech władzy na plecach”

Ataki na prawa kobiet w Polsce

© 2019 Human Rights Watch
Wszystkie prawa zastrzeżone
Wydrukowano w Stanach Zjednoczonych
ISBN: 978-1-6231-37076
Projekt okładki: Rafael Jimenez

Organizacja Human Rights Watch broni praw ludzi na całym świecie. Skrupulatnie badamy przypadki nadużyć, powszechnie ujawniamy fakty i wywieramy nacisk na władze, by przestrzegały prawa i zapewniały sprawiedliwość. Human Rights Watch jest niezależną, międzynarodową organizacją działającą w ramach dynamicznego ruchu mającego na celu ochronę ludzkiej godności i wspieranie przestrzegania praw człowieka wobec wszystkich.

Human Rights Watch to międzynarodowa organizacja mająca przedstawicieli w ponad 40 krajach oraz biura w Amsterdamie, Bejrucie, Berlinie, Brukseli, Chicago, Genewie, Gomie, Johannesburgu, Londynie, Los Angeles, Moskwie, Nairobi, Nowym Jorku, Paryżu, San Francisco, Sydney, Tokio, Toronto, Tunisie, Waszyngtonie i Zurychu.

Więcej informacji można uzyskać odwiedzając naszą stronę: <http://www.hrw.org>.

LUTY 2019

ISBN: 978-1-6231-37076

„Oddech władzy na plecach”

Ataki na prawa kobiet w Polsce

Streszczenie	1
Metodologia	5
Zalecenia	8
I. Podważanie praw kobiet w ustawodawstwie i w prowadzonej polityce	15
Kampania przeciwko tzw. „ideologii gender”	16
Erozja instytucji i programów dotyczących praw człowieka i równości płci	18
Przemoc wobec kobiet i dziewcząt	22
Zdrowie i prawa seksualne i reprodukcyjne	25
Ograniczenia praw reprodukcyjnych	25
Wycofanie się z edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego	31
Centralizacja finansowania społeczeństwa obywatelskiego	34
II. Ataki na aktywistki i aktywistów oraz organizacje działające na rzecz praw kobiet	36
Retoryka polityczna i ataki publiczne	36
Opór wobec konwencji antyprzemocowej i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet	36
Opór wobec osób prowadzących edukację seksualną	39
Wstrzymanie dotacji dla organizacji broniących praw kobiet	43
Wycofanie środków finansowania publicznego	44
Rządowe akcje przeszukiwania siedzib organizacji	56
Skutki akcji przeszukiwania siedzib organizacji	58
Zastraszanie i działania odwetowe	60
Represje za udział lub wspieranie protestów	61
Kary i strach przed angażowaniem się w organizacje broniące praw kobiet i prowadzące edukację seksualną	67
Inne formy zastraszania i nękania	70
III. Zobowiązania Polski w zakresie praw człowieka	72
Obrońcy praw człowieka działający na rzecz kobiet	72

Zdrowie seksualne i reprodukcyjne oraz prawa z nimi związane	76
Edukacja i informacja w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego	80
Przemoc ze względu na płeć	82
Podziękowania.....	85

Streszczenie

W dniu 3 października 2016 roku tysiące demonstrantów wyszły na ulice w całej Polsce, by zaprotestować przeciwko próbie wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji przez rządzącą partię Prawo i Sprawiedliwość (PiS). #CzarnyProtest i #StrajkKobiet stały się hasłami walki o wolność prokreacyjną kobiet podczas marszów transmitowanych na całym świecie. Kiedy Sejm odrzucił ten zakaz 6 października, wydawało się, że jest to triumf praw kobiet i powszechnego protestu.

Od tej chwili upłynęły ponad dwa lata, a działacze i organizacje walczące o prawa kobiet w Polsce są nadal atakowane. Od czasu dojścia do władzy w 2015 r. rząd utworzony przez PiS wziął na celownik organizacje walczące o prawa kobiet poprzez naloty policji i odmowę finansowania, często informując o tym z niewielkim wyprzedzeniem i bez jasnego uzasadnienia. Przywódcy PiS, politycy i organizacje wspierane przez Kościół publicznie deprecjonuje organizacje zajmujące się prawami kobiet, odmalowując ich pracę jako niebezpieczną dla rodzin i tradycyjnych wartości. Instytucje państwowe stawiają urzędników państwowych popierających protesty na rzecz praw kobiet lub współpracujących z organizacjami zajmującymi się prawami kobiet w obliczu postępowań dyscyplinarnych i grożą im zwolnieniami z pracy. Wysokiego szczebla funkcjonariusze PiS i urzędnicy państwowi popierają uwsteczniające ustawy i zasady, dążą do wzmocnienia tradycyjnych ról płciowych, dyskredytują feminizm i publicznie zniechęcają do walki z przemocą wobec kobiet.

Polki od dawna borykają się z restrykcyjnymi przepisami dotyczącymi aborcji, ograniczonym dostępem do ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego i informacji na ten temat, niedostateczną opieką i wsparciem w obliczu przemocy oraz utrwalaniem tradycyjnie im przypisywanych ról płciowych. Jednak aktywiści poinformowali Human Rights Watch, że sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu w okresie rządów PiS.

Polski rząd i Kościół katolicki w Polsce otwarcie występują przeciwko koncepcji „gender” i „genderyzmowi”, określając promowanie równości płci jako „ideologię gender”, którą demonizują jako siłę napędową hiperseksualności, homoseksualizmu, feminizmu, transseksualizmu i jako atak na tradycyjne pojmowanie małżeństwa i rodziny. Retoryka anty-genderowa służy dwóm celom: jednoczy ludzi wokół pojęcia „tradycyjnych wartości”

w opozycji do zagrożenia postrzeganego jako obce kulturowo i demonizuje działaczy na rzecz praw kobiet oraz osoby, które odbiegają od norm seksualnych i płciowych. Pod rządami PiS kruczata anty-genderowa zyskała na sile, a prawicowi działacze i konserwatywni politycy używają jej, by uzyskać poparcie dla działań ograniczających prawa reprodukcyjne, osłabić inicjatywy zwalczające przemoc wobec kobiet, utrudnić edukację w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz oczerniać działaczy walczących o prawa kobiet, lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transseksualnych (LGBT). Członkowie rządu, politycy i działacze „anty-genderowi” w swoich przemówieniach i wypowiedziach dla mediów rozpowszechniają ekstremistyczne i błędne informacje, które oczerniają organizacje walczące o prawa kobiet i sprawiają, że są one kojarzone z obniżeniem „norm moralnych”.

Taka retoryka wywołuje nieufność społeczeństwa i wzmacnia prawicowe ataki na działaczki i organizacje praw kobiet. Jawne lekceważenie praw kobiet przez rząd i brak przeciwdziałania kampaniom dezinformacyjnym sprzyja atmosferze strachu wśród obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet. Działaczki twierdzą, że zniechęca to również kobiety i dziewczęta, w tym ofiary przemocy, do poszukiwania pomocy. Edukacja i informacje na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz specjalistyczne wsparcie dla kobiet i dziewcząt będących ofiarami przemocy są w Polsce niestety niewystarczające i plasują się znacznie poniżej międzynarodowych i regionalnych standardów.

W kontekście historycznej niechęci do przyznawania kobietom i dziewczętom pełnych praw reprodukcyjnych i obowiązywania jednej z najbardziej restrykcyjnych ustaw aborcyjnych w Europie, rząd PiS pracuje nad dalszym ograniczeniem wolności prokreacyjnej, w tym poprzez uwsteczniające działania w zakresie antykoncepcji awaryjnej i popieranie projektów ustaw, które praktycznie zakazywałyby aborcji. Rząd zablokował również możliwość zapewnienia kompleksowej edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. Ostatnie zmiany krajowych wytycznych i programów nauczania w zakresie edukacji seksualnej zaostrzają postawy dyskryminacyjne, wzmacniają stereotypy dotyczące płci i rozpowszechniają fałszywe informacje, które zniechęcają do stosowania antykoncepcji i wolności prokreacyjnej.

Członkowie rządu bagatelizują problem przemocy wobec kobiet w Polsce i fałszywie opisują przemoc domową i inną przemoc uwarunkowaną płcią, stwierdzając na przykład,

że nie ma ona miejsca w „normalnych”, kochających się rodzinach. Groźby dotyczące wycofania się z Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja Stambulska), regionalnego porozumienia w sprawie walki z przemocą wobec kobiet, stanowiły wyraźne sygnały, że nie jest to kwestia priorytetowa dla polskiego rządu.

PiS wprowadził również niepokojące zmiany w finansowaniu z krajowego budżetu dla inicjatyw społeczeństwa obywatelskiego. Organizacje walczące o prawa kobiet napotkały drastyczne ograniczenia w finansowaniu - lub całkowitą ich likwidację - zwykle po latach korzystania ze wsparcia finansowego i to bez jasnego uzasadnienia. Brak dostępu do funduszy państwowych doprowadził organizacje do zmniejszenia liczby personelu, zasięgu geograficznego działalności i ograniczenia podstawowych świadczeń dla osób, które doświadczyły przemocy w rodzinie i innych formy przemocy wobec kobiet, w tym schronienia, pomocy prawnej i wsparcia psychospołecznego. Praktycznie każdy aktywista, z którym rozmawiało Human Rights Watch stwierdzał, że ograniczenie dofinansowania ze strony państwa na rzecz znanych organizacji zajmujących się od lat prawami kobiet służy zarówno jako środek zniechęcający do składania wniosków o dofinansowanie, jak i metoda wywołania lęku i zastraszania. Jednocześnie wielu obrońców praw kobiet, którzy wcześniej pełnili funkcje doradcze lub uczestniczyli w opracowywaniu odpowiedniej polityki, stwierdza, że od czasu dojścia PiS do władzy, ministerstwa i inne instytucje państwowe odbierają im możliwości kształtowania dialogu i polityki.

Naloty strony rządowej na organizacje obrońców praw kobiet po demonstracjach w październiku 2017 r. z okazji okrągłej rocznicy Czarnego Protestu przyczyniły się do społecznej nieufności wobec obrońców praw kobiet oraz zwiększyły strach i niepokój wśród samych działaczek, ich personelu i wolontariuszy oraz opinii publicznej. Nawet działaczki organizacji nie podlegających nalotom twierdzą, że mają silniejsze poczucie zagrożenia siebie samych i swoich klientów.

Organizacje prowadzące działalność informacyjną i edukacyjną związaną ze zdrowiem seksualnym i reprodukcyjnym, przeciwdziałaniem przemocy i dyskryminacji napotykają dodatkowe bariery, w tym kampanie mające na celu demonizowanie ich pracy i presję wywieraną na takich pracowników sektora publicznego, jak nauczyciele i dyrektorzy szkół, aby odmawiali współpracy.

Niektórzy respondenci doświadczyli zastraszania lub odwetu ze względu na ich poparcie dla walki o prawa kobiet, wyrażające się między innymi udziałem w pokojowych protestach na rzecz praw kobiet lub poprzez współpracę z organizacjami zajmującymi się kwestiami praw kobiet. W kilkunastu przypadkach pracownicy szkół oświadczyli, że miało to miejsce po tym, jak zezwolili organizacjom pozarządowym na przeprowadzenie w szkołach warsztatów dotyczących seksualności i zdrowia, związków, niestosowania przemocy lub niedyskryminacji. W innych przypadkach kobiety stwierdzały, że spotkały się z odwetem za uczestnictwo lub organizowanie działań związanych z Czarnym Protestem. Pięć kobiet stwierdziło, że ich zatrudnienie w sektorze publicznym stało pod znakiem zapytania, chociaż nie stwierdzono podstaw do kar dyscyplinarnych; wśród nich były trzy nauczycielki i dyrektorka szkoły, wobec których prowadzono postępowanie dyscyplinarne. Przywódcy dwóch organizacji stwierdzili, że odebrano im powierzchnię biurową z powodu ich pracy nad zagadnieniami praw kobiet.

Polskie władze powinny raczej wspierać niż atakować prawa kobiet i obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet. Zaniechanie przez polski rząd ochrony i obrony organizacji i działaczy na rzecz praw kobiet, zapewniania lub wspierania odpowiedniej opieki dla ofiar przemocy, oraz zapewnienia dostępu do ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz do realizacji praw, w tym prawa do edukacji seksualnej, narusza jego międzynarodowe i regionalne zobowiązania w zakresie praw człowieka.

Metodologia

Niniejszy raport oparty jest na badaniach przeprowadzonych w Polsce w lipcu i sierpniu 2018 r., a także rozmowach telefonicznych i wideokonferencjach przeprowadzonych w okresie od września do listopada 2018 r. Rozmowy osobiste przeprowadzono w Warszawie, Krakowie, Łodzi i Zielonej Górze, w podkrakowskich miejscowościach oraz w miastach w południowej Polsce, których dokładne lokalizacje nie zostały tu zidentyfikowane w celu ochrony bezpieczeństwa i prywatności niektórych rozmówców.

Organizacja Human Rights Watch przeprowadziła rozmowy z 30 działaczami, uczestnikami lub osobami wspierającymi prawa kobiet lub protesty, adwokatami i przedstawicielami organizacji pozarządowych (NGO) zajmującymi się kwestiami praw kobiet, w tym przemocą wobec kobiet oraz ich zdrowiem i prawami seksualnymi i reprodukcyjnymi. Byli wśród nich przedstawiciele dwóch organizacji, które finansują organizacje broniące praw kobiet w Polsce. Badacze wybierali rozmówców pochodzących ze znanych organizacji o wieloletniej tradycji zajmowania się prawami kobiet w Polsce, a także z mniejszych i mniej znanych organizacji obrońców praw kobiet oraz organizacji i działaczek branych za cel ataków przez rząd od czasu wyborów w 2015 roku.

Niektóre z tych osób identyfikują się jako feministki, działaczki na rzecz praw kobiet, aktywiści broniący praw lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transseksualnych (LGBT), edukatorzy seksualni i/lub działacze na rzecz praw osób niepełnosprawnych, podczas gdy pozostałe osoby identyfikują się jako uczestnicy lub osoby wspierające ruchy społeczne związane z prawami kobiet lub świadczeniem pomocy kobietom. Wszyscy oni są obrońcami praw człowieka działającymi na rzecz kobiet, spełniającymi kryteria zawarte w definicji Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, która określa ich jako „obrońców praw człowieka, którzy angażują się w promocję i ochronę praw kobiet i równości płci, a także wszystkie kobiety zaangażowane w jakąkolwiek kwestię związaną z prawami człowieka i podstawowymi wolnościami, indywidualnie i we współpracy z innymi osobami w dowolnym regionie świata”.

Podczas badań prowadzonych w Polsce przedstawiciele Human Rights Watch spotkali się również z przedstawicielami Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Biura Rzecznika Praw

Obywatelskich. W tym czasie nie otrzymaliśmy odpowiedzi na pisemne prośby o spotkanie z Ministerstwem Sprawiedliwości, Ministerstwem Zdrowia i Ministerstwem Edukacji. Napisaliśmy również do Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Edukacji oraz Biura Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania, prezentując nasze podstawowe wnioski i prosząc o informacje i komentarze. Otrzymaliśmy odpowiedzi od Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Edukacji oraz Biura Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania, które zostały włączone do niniejszego raportu.

Niektóre nazwiska i dane identyfikacyjne rozmówców zostały zmienione na ich prośbę w celu ochrony ich prywatności i uwzględnienia ich obaw przed odwetem. Badacze wyjaśnili wszystkim rozmówcom cel badania i rozmowy, a także planowany sposób wykorzystania podanych informacji i zaoferowali im opcję zachowania anonimowości w materiałach pisemnych. Dla przypadków, w których używane są imiona i dane identyfikacyjne respondentów, uzyskano ich świadomą zgodę na takie działanie Human Rights Watch. Badacze wyjaśniali również, że udział w rozmowach jest dobrowolny, a rozmówcy mogli w dowolnej chwili przerwać lub zakończyć rozmowę lub nie odpowiadać na konkretne pytania. Wszyscy rozmówcy wyrazili ustną zgodę na udział w rozmowach.

Badacze przeprowadzali rozmowy po polsku z jednoczesnym tłumaczeniem ustnym na język angielski, a kilka z nich bezpośrednio po angielsku. Większość rozmów miała charakter indywidualny. W kilku przypadkach rozmowy przeprowadzono zbiorowo, z więcej niż jednym przedstawicielem grupy lub organizacji; w niektórych z tych przypadków badacze przeprowadzili również dodatkowo rozmowy indywidualne z niektórymi lub wszystkimi uczestnikami rozmów zbiorowych. Badacze prowadzili rozmowy w Polsce głównie w biurach organizacji, a niektóre w miejscach publicznych, np. kawiarniach, wybranych przez rozmówców.

Human Rights Watch uznaje, że problemy udokumentowane w niniejszym raporcie mają wpływ na inne podmioty społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, w szczególności na lesbijki, gejów, osoby biseksualne i transseksualne (LGBT) oraz na osoby działające na rzecz praw migrantów. Rozumiemy przekrojowy charakter naruszeń, ale dla celów niniejszego raportu badania koncentrowały się na specyficznym wpływie ataków na

społeczeństwo obywatelskie, w tym zmian prawnych i politycznych, na działaczy i działaczki oraz organizacje działające na rzecz praw kobiet.

Zalecenia

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej powinien:

- Publicznie potępić dezinformację i kampanie oszczerstw wycelowane w działaczy i organizacje zajmujące się prawami kobiet oraz badać i potępić taktyczne nadużycia stosowane przeciwko nim, w tym zastraszanie, nękanie i groźby.
- Wdrożyć Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie (Konwencję Stambulską), w tym poprzez zapewnienie odpowiedniego wsparcia i zapewnienia specjalistycznej opieki nad kobietami – ofiarami przemocy oraz przyjęcie odrębnych uregulowań prawnych celem zwalczania przemocy w rodzinie za pomocą sankcji karnych.
- Zaprzestać wszelkich działań uwsteczniających w zakresie praw kobiet, w tym poprzez:
 - Powstrzymanie się od zniesienia wszelkich istniejących podstaw prawnych do aborcji, wycofanie ustawy „Zatrzymaj Aborcję” i dążenie do całkowitej depenalizacji aborcji;
 - Przywrócenie prawa umożliwiającego dostęp bez recepty do antykoncepcji doraźnej;
 - Przywrócenie przepisów zobowiązujących te podmioty świadczące opiekę zdrowotną, które powołują się na „klauzulę sumienia,” do kierowania kobiet do innych placówek zapewniających im dostęp do bezpiecznej aborcji;
 - Zapewnienie dostępu do informacji na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz możliwości realizacji odnośnych praw, w tym przez kobiety niepełnosprawne, oraz poprzez wdrożenie opracowanych przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) „Standardów edukacji seksualnej w Europie”.
- Zmienić odpowiednie przepisy, aby zapewnić kobietom niepełnosprawnym dostęp do ochrony zdrowia reprodukcyjnego, w tym przerwania ciąży, w oparciu o swobodną i świadomą zgodę ich samych, a nie ich opiekunów prawnych.
- Zapewnić Rzecznikowi Praw Obywatelskich odpowiednie wsparcie w wypełnianiu jego obowiązków, w tym w odniesieniu do równości płci i praw kobiet.

- Egzekwować od Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania podejmowanie znaczących działań w celu wypełnienia swoich obowiązków w zakresie nadzorowania i wdrażania działań zmierzających do zrównania płci.
- Uchylić ustawę z września 2017 r. ustanawiającą Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego i przywrócić decentralizację zadań ministerstw w zakresie dystrybucji wyspecjalizowanych funduszy publicznych na rzecz społeczeństwa obywatelskiego w uczciwy, bezstronny i przejrzysty sposób, bez dyskryminacji i bez ingerencji politycznych.
- Włączyć działaczy i organizacje zajmujące się prawami kobiet do konsultacji eksperckich w zakresie ustawodawstwa i polityki dotyczącej praw kobiet. Zapewnić, by eksperci wyznaczeni do konsultacji w kwestiach związanych z prawami kobiet legitymowali się doświadczeniem w danej dziedzinie, opierali się na udokumentowanych informacjach i nie wykazywali skłonności do utrwalania nietolerancji, postaw dyskryminujących czy też tradycyjnych ról i stereotypów związanych z płcią.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej powinno:

- Zapewnić odpowiednie wsparcie podmiotom sprawującym opiekę ogólną i specjalistyczną nad kobietami-ofiarami przemocy, w tym udzielającymi schronienia, pomocy psychospołecznej i prawnej, zgodnie z wytycznymi Rady Europy i normami międzynarodowymi. Uznać i wspierać działania wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych (NGO) o udowodnionej wiedzy fachowej w zakresie świadczenia takiej opieki.
- Opracować i wdrożyć przejrzysty proces przydzielania funduszy dla wszystkich organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji zwalczających przemoc wobec kobiet. Zapewnić, by proces taki obejmował udostępnianie organizacjom składającym wnioski o dofinansowanie informacji na temat podejmowanych decyzji i możliwość odwoływania się od nich.
- Zapewnić, by opieka nad kobietami-ofiarami przemocy miała charakter niedyskryminacyjny, integracyjny i koncentrowała się na ofiarach oraz była dostępna dla kobiet niepełnosprawnych i nie utrzymywała stereotypów związanych z płcią, tradycyjnych ról związanych z płcią ani nietolerancji.

- Zapewnić zgodność z międzynarodowymi standardami wszelkich nowych lub zmienianych przepisów dotyczących przemocy domowej, zgodnie z opublikowanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych Podręcznikiem w sprawie prawodawstwa dotyczącego przemocy wobec kobiet.

Ministerstwo Sprawiedliwości powinno:

- Zapewnić odpowiednie wsparcie podmiotom sprawującym opiekę ogólną i specjalistyczną nad kobietami-ofiarami przemocy, w tym udzielającymi schronienia, pomocy psychospołecznej i prawnej, zgodnie z wytycznymi Rady Europy i normami międzynarodowymi. Uznać i wspierać działania wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych (NGO) o udowodnionej wiedzy fachowej w zakresie takich działań.
- Zapewnić, by finansowanie na poziomie ministerialnym na rzecz praw kobiet i zwalczania przemocy wobec kobiet wspierało organizacje, których działalność ma charakter niedyskryminacyjny, integracyjny i koncentruje się na ofiarach oraz nie utrwała stereotypów związanych z płcią, tradycyjnych ról związanych z płcią ani nietolerancji.
- Opracować i wdrożyć przejrzysty proces przydzielania funduszy dla wszystkich organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji zwalczających przemoc wobec kobiet. Zapewnić, by proces taki obejmował udostępnianie organizacjom składającym wnioski o dofinansowanie informacji na temat podejmowanych decyzji i możliwość odwoływania się od nich.
- Zapewnić zgodność monitorowania organizacji otrzymujących finansowanie ministerialne z rozsądnymi wytycznymi i oczekiwaniami wynikającymi z umów o dofinansowanie.
- Zapewnić adekwatność reakcji wymiaru sprawiedliwości w postępowaniach dotyczących przemocy wobec kobiet, zgodnie z wytycznymi Rady Europy i normami międzynarodowymi.

Ministerstwo Edukacji powinno:

- We współpracy z Ministerstwem Zdrowia zapewnić wdrożenie zgodnego z międzynarodowymi standardami programu edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, która:

- Jest obowiązkowa, dostosowana do wieku i zgodna ze stanem wiedzy naukowej oraz obejmuje wyczerpujące informacje na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz związanych z nim praw, antykoncepcji, chorób przenoszonych drogą płciową i zdrowych relacji;
- Nie utrwała postaw dyskryminacyjnych lub tradycyjnych ról płciowych ani nie umacnia stereotypów i jest przystępna dla uczniów niepełnosprawnych.
- Zapewnić nauczycielom odpowiednie szkolenia i wsparcie w zakresie realizacji programu nauczania dotyczącego zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego.
- Przywrócić dla szkół obowiązek zapewnienia edukacji antydyskryminacyjnej, w tym warsztatów, które mogą być prowadzone przez organizacje pozarządowe o uznanej wiedzy fachowej.
- Badać zgłoszone przypadki nękania lub dyskryminacji urzędników państwowych, w tym nauczycieli i dyrektorów szkół, w związku z korzystaniem przez nich z praw do wolności wypowiedzi lub do udziału w pokojowych protestach lub w związku z umożliwieniem przez nich prowadzenia w szkole warsztatów dotyczących seksualności i zdrowia reprodukcyjnego lub tolerancji. Odpowiednio karać osoby odpowiedzialne za takie prześladowanie lub dyskryminację i zapewnić środki ochrony przed odwetem dla skarżących się.
- Wspierać szkoły w udzielaniu zezwoleń wyspecjalizowanym organizacjom pozarządowym na przeprowadzanie adekwatnych do wieku, integracyjnych i opartych na faktach warsztatów dotyczących zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz odnośnych praw, związków międzyludzkich, niedyskryminacji i tolerancji. Instruować swoich pracowników, by nie uniemożliwiali prowadzenia takich warsztatów z powodu osobistych przekonań.

Pełnomocnik Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego

Traktowania powinien:

- Ustalić priorytety nadzoru nad działaniami wspierającymi równorzędne traktowanie, niedyskryminację i równouprawnienie płci oraz angażować się w zapewnienie realizacji związanych z tym polityk i programów.
- Włączać obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet i posiadających udokumentowaną wiedzę do wszelkich konsultacji dotyczących równości płci i równego traktowania. Zapewnić politykę włączania kobiet niepełnosprawnych.

- Opracować, w porozumieniu z obrońcami praw człowieka działającymi na rzecz kobiet i wraz z konkretnym harmonogramem wdrażania, nowy Krajowy Plan Działań w kwestii równouprawnienia płci, który będzie niedyskryminacyjny, włączający i oparty na poszanowaniu praw człowieka.

Rzecznik Praw Obywatelskich powinien:

- Zgłaszać i nadal publicznie piętnować ataki na aktywistów i organizacje zajmujące się prawami kobiet oraz wyrażać poparcie dla obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet.
- Wzywać wszystkie instytucje państwowe do włączania obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet do wszelkich konsultacji dotyczących odnośnego ustawodawstwa i polityki.

Rada Europy powinna:

- Publicznie potępiać ataki na działaczki i organizacje zajmujące się prawami kobiet w Polsce oraz wsparcie lub brak potępienia ze strony rządu dla takich ataków, jak również nadal wypowiadać się przeciwko uwsteczniającym działaniom dotyczącym praw kobiet i równości płci.
- Pilnie monitorować wdrażanie przez Polskę Konwencji Stambulskiej i przedstawić wyniki opinii publicznej.

Parlament Europejski powinien:

- Publicznie potępiać ataki na działaczki i organizacje zajmujące się prawami kobiet w Polsce oraz wsparcie lub brak potępienia ze strony rządu dla takich ataków, jak również nadal wypowiadać się przeciwko uwsteczniającym działaniom dotyczącym praw kobiet i równości płci.
- Zorganizować wizytę kontrolną w Polsce w celu dokonania oceny wpływu polityki państwowej na prawa człowieka w stosunku do kobiet i na obrońców praw kobiet.
- Wywierać nacisk na Komisję Europejską, aby uczyniła polski rząd odpowiedzialnym za to, by podział funduszy nie dyskryminował wyspecjalizowanych organizacji zajmujących się prawami kobiet i opieką nad nimi, oraz za opracowanie metod

bezpośredniego wsparcia dla organizacji praw człowieka zajmujących się prawami kobiet, odczuwających wpływ państwowej strategii finansowej.

Komisja Europejska i państwa członkowskie UE powinny:

- Publicznie potępiać ataki na obrońców praw kobiet oraz uwsteczniające działania dotyczące praw kobiet.
- Ocenić możliwości bezpośredniego wsparcia dla organizacji i aktywistów zajmujących się prawami człowieka w odniesieniu do kobiet, mające zapewnić ciągłość i poszerzenie zakresu ich działań, w tym opiekę nad ofiarami przemocy i dostęp do ochrony zdrowia i praw reprodukcyjnych.
- Prowadzić nadzór nad finansowaniem w celu zapewnienia, by dystrybucja funduszy przez polski rząd nie naruszała prawa do niedyskryminacji, wolności słowa i wolności pokojowych zgromadzeń oraz w celu zapewnienia, że beneficjenci tego finansowania respektują te prawa.
- Wywierać nacisk na polski rząd w zakresie wspierania działaczek i organizacji działających na rzecz praw kobiet oraz przestrzegania jego międzynarodowych zobowiązań w zakresie praw człowieka.
- Korzystać z przepisów dotyczących postępowań związanych z naruszeniem prawa w związku z brakiem właściwego wdrożenia przez Polskę polityki UE w zakresie równości płci, praw kobiet i przemocy wobec kobiet, w tym dyrektywy UE w sprawie ofiar przestępstw.
- Możliwie najlepiej wykorzystywać zakres postępowania prowadzonego na mocy art. 7 w celu uwzględnienia wpływu polityki państwa na społeczeństwo obywatelskie, prawa kobiet oraz na obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet.

Specjalni Sprawozdawcy Rady Praw Człowieka ONZ powinni:

- Specjalny Sprawozdawca ds. obrońców praw człowieka i Specjalny Sprawozdawca ds. przemocy wobec kobiet powinni wystąpić z wnioskiem o wizytę w Polsce w celu zbadania sytuacji obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet i opublikować jej wyniki. Specjalny Sprawozdawca ds. prawa do pokojowych zgromadzeń i stowarzyszania się powinien bezzwłocznie odwiedzić Polskę po zaakceptowaniu jego prośby o wizytę.

- Grupa Robocza ds. Dyskryminacji Kobiet w Prawie i w Praktyce powinna naciskać na kompleksowe wdrożenie swoich zaleceń przez polski rząd i wyrazić chęć przeprowadzenia wizyty kontrolnej w Polsce.

I. Podważanie praw kobiet w ustawodawstwie i w prowadzonej polityce

Od momentu dojścia do władzy w październiku 2015 r. polska konserwatywna partia Prawo i Sprawiedliwość (PiS) podejmuje powtarzające się działania zmierzające do umocnienia swojej władzy i podważenia praw człowieka. Oprócz działań mających na celu ograniczenie niezależności sądownictwa, wysiłków zmierzających do ograniczenia wolności mediów i przyjęcia nadmiernie szerokich przepisów o przeciwdziałaniu terroryzmowi, rząd stosuje środki prawne i polityczne mające na celu zwalczanie i stłumienie społeczeństwa obywatelskiego.¹ Środki te obejmują ograniczenie prawa do wolności zgromadzeń, ograniczenie wolności słowa i centralizację finansowania organizacji pozarządowych (NGO).² W grudniu 2017 r. Komisja Europejska uruchomiła art. 7 traktatu Unii Europejskiej w związku z wystąpieniem ryzyka naruszenia praworządności i wartości UE w Polsce po przyjęciu przez polskie władze 13 ustaw, które podważyły cały system sądownictwa w kraju.³

W tej kurczącej się przestrzeni dla działaczy i organizacji pozarządowych niektóre grupy – i prawa przez nie promowane – stały się celem skoordynowanych ataków.⁴ Od kiedy PiS uzyskało władzę, rząd wziął na celownik działaczy i organizacje działające na rzecz praw kobiet poprzez kontrole policji, odmowę finansowania i postępowania dyscyplinarne

¹ „Rule of Law: European Commission acts to defend judicial independence in Poland” [*Rządy prawa: Komisja Europejska działa w obronie niezależności sądownictwa*], komunikat Komisji Europejskiej dla prasy, Bruksela, 20 grudnia 2017 r., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-5367_en.htm (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

² Human Rights Watch, *Bez nadzoru: Praworządność i prawa człowieka na celowniku władzy w Polsce* październik 2017 r., <https://www.hrw.org/report/2017/10/24/eroding-checks-and-balances/rule-law-and-human-rights-under-attack-poland#f15913>; Helsińska Fundacja Praw Człowieka w Polsce, „Coraz więcej zagrożeń dla wolności prasy w Polsce New risks emerge to threaten media freedom in Poland,” 26 kwietnia 2018 r., <http://www.hfhr.pl/coraz-wiecej-zagrozen-dla-wolnosci-prasy-w-polsce/> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Amnesty International, *Moc ulicy: w obronie wolności pokojowych zgromadzeń w Polsce*, 2018 r., <https://amnesty.org.pl/moc-ulicy-w-obronie-wolnosci-pokojowych-zgromadzen-w-polsce-%E2%80%AFnajnowszy-raport-amnesty-international/> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

³ Lydia Gall, “European Commission Takes Poland to Court Over Judicial Power Grab” [*Komisja Europejska pozywa Polskę w związku z przejęciem sądów*], komentarz Human Rights Watch z 25 września 2018 r., <https://www.hrw.org/news/2018/09/25/european-commission-takes-poland-court-over-judicial-power-grab>.

⁴ Parlament Europejski, Wstępny projekt rezolucji, João Pimenta Lopes (PE625.363v01-00), “Experiencing Backlash in Women’s Rights and Gender Equality in the EU” [*Regres w zakresie praw kobiet i równouprawnienia w UE*] (2018/2684 (RSP)), 9 października 2018 r., <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&reference=PE-628.567&format=PDF&language=EN&secondRef=01> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

przeciwko urzędnikom publicznym.⁵ Wysokiego szczebla funkcjonariusze i politycy PiS nie podjęli żadnych działań w celu przeciwdziałania kampaniom oszczerstw szkalującym organizacje i działaczki walczące o prawa kobiet.

Poprzednie polskie rządy niemal nie broniły praw kobiet. Działaczki od dawna z trudem walczą o zwiększenie wolności prokreacyjnej i ograniczenie przemocy wobec kobiet. Jednak program rządu PiS skierowany przeciwko prawom kobiet stanowi nowy poziom regresu.⁶ Jedna z aktywistek powtórzyła tylko opinie pozostałych, tak opisując przeszkody napotymane w pracy na rzecz praw kobiet od czasu, gdy PiS doszedł do władzy: „Wcześniej było trudno. Teraz jest absurdalnie.”⁷

Kampania przeciwko tzw. „ideologii gender”

Wraz z pojawieniem się pravicowego populizmu, w Europie nasila się wrogość wobec koncepcji „gender” i „genderyzmu”, który określany jest mianem tzw. „ideologii gender”. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej stwierdziła, że w bezpośredniej opozycji do równości płci, „dyskurs o ideologii gender” stwierdza, że kobiety i mężczyźni mają różne role płciowe zdeterminowane wrodzonymi różnicami biologicznymi. Dyskurs ten „ma na celu ograniczenie lub zaprzeczenie istnienia praw reprodukcyjnych kobiet, równości płci i edukacji seksualnej, małżeństw osób tej samej płci i innych aspektów postępowej polityki w sprawach płci”.⁸ Pod hasłem przeciwstawiania się „ideologii gender” partie populistyczne przedstawiają działania na rzecz walki z przemocą wobec kobiet, realizowania praw reprodukcyjnych, położenia kresu dyskryminacji i pogłębiania równości jako agresję wobec rodziny, dzieci, heteroseksualizmu i obyczajów społecznych.⁹ Hierarchowie Kościoła katolickiego wielokrotnie stwierdzali, że edukacja na temat

⁵ “Fundamentalism and populism pose deepening threat to women defending rights, UN experts warn,” [*Eksperci ONZ ostrzegają: fundamentalizm i populizm coraz większym zagrożeniem dla kobiet broniących swoich praw*], Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka (UNOHCHR), komunikat prasowy z 25 listopada 2016 r., <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20938&LangID=E> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁶ Alex Cocotas, „Memory Keepers” [*Strażnicy pamięć*], Baffler, Pulitzer Center, 26 stycznia 2018 r., <https://pulitzercenter.org/reporting/memory-keepers> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁷ Wywiad Human Rights Watch z Aleksandrą Józefowską, koordynatorką grupy Ponton, Warszawa, 8 sierpnia 2018 r.

⁸ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA), *Challenges to Women’s Human Rights in the EU: Gender discrimination, sexist hate speech and gender-based violence against women and girls* [*Wyzwania dla praw kobiet w UE: dyskryminacja ze względu na płeć, seksistowskie nawoływanie do nienawiści i przemoc wobec kobiet i dziewcząt*], Wystąpienie na 3. Dorocznym Seminarium nt. Praw Podstawowych, FRA: Wiedeń, Austria, listopad 2017 r., <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/colloq-womens-rights> (dostęp z dn. 15 stycznia 2018 r.), str. 21.

⁹ Ibid, str. 21-22.

seksualności i społecznych konstruktów płci stanowi formę „ideologii gender”, która stanowi zagrożenie dla wartości katolickich.¹⁰

Retoryka anty-genderowa służy dwóm celom: jednoczy ludzi wokół pojęcia „tradycyjnych wartości” w opozycji do zagrożenia postrzeganego jako obce kulturowo i demonizuje działaczki na rzecz praw kobiet oraz osoby, które odbiegają od norm seksualnych i płciowych.¹¹ Taka retoryka zapanowała w innych krajach regionu, ale – jak pisał Alex Cocotas – „w Polsce jest ona niezwykle silna zarówno ze względu na swoją wysoką pozycję, jak i zagorzałość, wynikającą z politycznej władzy Kościoła”.¹² List pasterski Konferencji Episkopatu Polski, odczytany w kościołach katolickich w całym kraju 29 grudnia 2013 r., odzwierciedlał zarówno siłę postawy „anty-genderowej” Kościoła, jak i jego zaangażowanie w rozpowszechnianie tego przesłania.¹³ Instytucje powiązane z rządem również przyjęły i propagowały ten argument. Przykładowo, w 2014 r. utworzono zespół parlamentarny „Stop ideologii gender!” w celu „obrony tożsamości płciowej człowieka, [...] obrony praw tradycyjnej rodziny i wspierania polityki prorodzinnej”.¹⁴ W 2014 r. Komitet ONZ nadzorujący wdrażanie Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Komitet CEDAW) wyraził obawę, że polski rząd nie promuje równości praw kobiet i nie przeciwdziała kampaniom przeciwko „ideologii gender” oraz wezwał polski rząd do zwalczania działań podejmowanych przez jakiegokolwiek podmioty „w celu bagatelizowania lub umniejszania dążenia do równości płci poprzez etykietowanie takich działań jako ‘ideologicznych.’”¹⁵

¹⁰ “Address of His Holiness Pope Francis: Meeting with the Polish Bishops” [*Przemówienie Jego Świątobliwości Papieża Franciszka podczas spotkania z polskimi biskupami*], Papież Franciszek, Kraków, 27 lipca 2016 r.

http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160727_polonia-vescovi.html (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

¹¹ „List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku”, Konferencja Episkopatu Polski, 29 grudnia 2013 r., <https://episkopat.pl/list-pasterski-na-niedziele-swietej-rodziny-2013-roku/> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Agnieszka Graff i Elżbieta Korolczuk, „»Gorsze niż komunizm i nazizm razem wzięte«: Wojna o płęć w Polsce” w: Roman Kuhar i David Paternotte, [red.], *Anti-Gender Campaigns in Europe* (Londyn i Nowy Jork: Rowman & Littlefield International, 2017), str. 175.

¹² Alex Cocotas, “Memory Keepers,” *Baffler*.

¹³ „List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku.”

¹⁴ Sejm, „Parlamentarny Zespół »Stop ideologii gender!«” Regulamin Zespołu z 8 stycznia 2014 r., <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=ZESPOL&Zesp=270> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

¹⁵ Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (Komitet CEDAW), Concluding observations on the combined seventh and eighth periodic reports of Poland [*Uwagi końcowe do połączonych raportów okresowych nr 7 i 8 nt. Polski*], CEDAW/C/POL/CO/7-8, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/POL/CO/7-8&Lang=En (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), pkt 22.

Kampania przeciwko „ideologii gender” zyskała większy rozmach pod rządami PiS, a konserwatywni działacze i politycy wykorzystali ją, by zyskać poparcie dla działań mających na celu ograniczenie ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego i związanych z tym praw, osłabienie inicjatyw mających na celu walkę z przemocą wobec kobiet oraz sprowokowanie kampanii oszczerstw wobec działaczek na rzecz praw kobiet i osób LGBT. PiS określił „ideologię gender” jako zagrożenie w swoim programie z 2014 roku.¹⁶ Grupy konserwatywne szeroko odwoływały się do retoryki anty-genderowej, wzywając Polskę, by nie ratyfikowała, a po ratyfikacji – by wycofała się z regionalnej konwencji w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet (patrz „Opór wobec konwencji antyprzemocowej i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet”).¹⁷

Erozja instytucji i programów dotyczących praw człowieka i równości płci

Konstytucja Polski gwarantuje mężczyznom i kobietom równe prawa oraz zakazuje dyskryminacji.¹⁸ Jednak polski rząd podjął kroki, które zmniejszają kompetencje i autorytet instytucji, których zadaniem jest ochrona praw człowieka i równości płci.

W 2016 r. rząd PiS obniżył budżet Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, organu centralnego zajmującego się problemami praw człowieka, o około 3 miliony złotych (ok. 775 000 USD) do 35,6 mln złotych (9,4 mln USD), czyli do poziomu tego budżetu na 2011 rok. W 2017 r. budżet Biura RPO wyniósł 37,2 mln zł (ok. 9,9 mln USD) – mniej niż budżety roczne w latach 2012-2015.¹⁹ RPO Adam Bodnar powiedział, że cięcia utrudniają wypełnienie roli

¹⁶ Eszter Kováts i Maari Põim, [red.], *Gender as Symbolic Glue: The Position and Role of Conservative and Far-Right Parties in the Anti-gender Mobilizations in Europe* [Gender jako symboliczny klej: stanowisko i rola partii konserwatywnych i skrajnie prawicowych w mobilizacjach anty-genderowych w Europie], Foundation for European Progressive Studies, 2015 r., https://www.genderportal.eu/sites/default/files/resource_pool/gender%20as%20symbolic%20glue.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 87

¹⁷ “Stanowisko Parlamentarnego Zespołu ‘Stop Ideologii Gender!’ podjęte na posiedzeniu w dniu 28 sierpnia 2014 r., Beata Kempa, Przewodnicząca Zespołu, 28 sierpnia 2014 r., [http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/270_20140828/\\$file/270_20140828.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/270_20140828/$file/270_20140828.pdf) (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); “Apel o odstąpienie od ratyfikacji konwencji CAHVIO – list otwarty,” Obywatelska Inicjatywa Rodzin, 3 lutego 2015 r., [http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/270_20150205/\\$file/270_20150205.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/270_20150205/$file/270_20150205.pdf) (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

¹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 78, poz. 483 z późniejszymi zmianami), <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), art. 32, 33.

¹⁹ Korespondencja elektroniczna Human Rights Watch z Biurem Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, 4 stycznia 2019; “Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich”, <http://www.bip.brpo.gov.pl/pl/category/budzet> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

Biura.²⁰ W 2016 r. parlamentarzyści PiS zakwestionowali dokonany przez Bodnara wybór na zastępcę RPO Sylwii Spurek, wykładowczyni uniwersyteckiej w dziedzinie gender studies i finansowanie zagadnień związanych z płcią, mówiąc: „Pan po prostu powołuje sobie zastępcę rzecznika do spraw gender i za to ma Sejm zapłacić.”²¹ W latach 2015-2017 budżet RPO przeznaczony na kwestie równości płci został obniżony o prawie 3 mln złotych (ok. 775 tys. USD) – z 5,2 miliona złotych (ok. 1,4 mln USD) do 2,3 mln złotych (ok. 609 tys. USD).²²

W latach 2008-2016 odpowiedzialność za kwestie równości płci ponosił Urząd Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Rząd PiS zamknął to samodzielne biuro w styczniu 2016 r., ustanawiając wspólnego Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania w nowoutworzonym Departamencie Społeczeństwa Obywatelskiego KPRM.²³ Pełnomocnik odpowiada za nadzór nad opracowywaniem i wdrażaniem krajowych planów dotyczących zarówno wsparcia dla społeczeństwa obywatelskiego, jak i równości płci, w tym niedyskryminacji ze względu na płeć, orientację seksualną, przekonania, niepełnosprawność i inne cechy.²⁴ Oficjalne opisy nowoutworzonego stanowiska

²⁰ „Informacja dotycząca projektu budżetu RPO na 2018 rok,” 24 października 2017 r., <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/informacja-dotyczaca-projektu-budzetu-rpo-na-2018-rok> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²¹ Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowych, „Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka (nr 4) z dnia 5 stycznia 2016 r.,” 5 stycznia 2016 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/biuletyn.xsp?documentId=D290734131E08C41C1257F45004D7040> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Human Rights First, *Poland's New Front: A Government's War Against Civil Society [Nowy front w Polsce: wojna państwa ze społeczeństwem obywatelskim]*, sierpień 2017 r., <https://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/Poland-Report-August-2017.pdf> (dostęp z dn. 14 października 2018 r.), str. 12.

²² Korespondencja elektroniczna Human Rights Watch z Biurem Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, 4 stycznia 2019 r.

²³ Kancelaria Premiera RP, „Zmiany w zakresie wsparcia społeczeństwa obywatelskiego: nowy Pełnomocnik Rządu, min. Adam Lipiński i nowy Departament Społeczeństwa Obywatelskiego w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów”, komunikat prasowy, 13 października 2016 r., <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/aktualnosci/zmiany-w-obszarze-wsparcia-spoleczenstwa-obywatelskiego-nowy-pelnomocnik-rzadu-min-adam> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, „Wojciech Kaczmarczyk Pełnomocnikiem Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania”, komunikat prasowy, 11 stycznia 2016 r., <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/aktualnosci/wojciech-kaczmarczyk-pelnomocnikiem-rzadu-do-spraw-spoleczenstwa-obywatelskiego-i> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁴ Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, „Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2016 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do spraw społeczeństwa obywatelskiego”, 8 stycznia 2016 r., <https://pozytek.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/rozporzadzenie.pdf> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Anna Dobrowolska, „PiS likwiduje Biuro Pełnomocnika ds. Równego Traktowania,” *Polityka*, 8 stycznia 2016 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1646606,1,pis-likwiduje-biuro-pelnomocnika-ds-rownego-traktowania.read> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, „Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 czerwca 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania,” Biuletyn Informacji

podkreślają odpowiedzialność za nadzorowanie działań na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, ale nie wspominają o odpowiedzialności za inicjatywy dotyczące równego traktowania płci.²⁵

Polski urząd Rzecznika Praw Obywatelskich i Komitet ONZ CEDAW podniósł alarm, że te zmiany spowodowały obniżenie rangi Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania i „znacznie osłabiły jego znaczenie.”²⁶ Stanowiło to całkowite odrzucenie zalecenia Komitetu CEDAW z 2014 r. stwierdzającego, że należy „wzmocnić zakres kompetencji i władzę” Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania.²⁷ Według polskich organizacji pozarządowych, Pełnomocnik Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania nie potępił ataków na organizacje społeczeństwa obywatelskiego, ani też nie ustalił jako priorytety i nie zaangażował się w działania na rzecz równości płci.²⁸

W pisemnej odpowiedzi na prośbę Human Rights Watch o informacje, Pełnomocnik ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania Adam Lipiński stwierdził, że urząd

Publicznej Rady Ministrów, <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/organy-pomocnicze/pelnomocnicy-rzadu-i-pr/90,Pełnomocnik-Rzadu-do-spraw-Rownego-Traktowania.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁵ Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, „Wojciech Kaczmarczyk Pełnomocnikiem Rządu do spraw Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania”. 11 stycznia 2016 r.

²⁶ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich Rzeczypospolitej Polskiej, „Information provided by the Commissioner for Human Rights of the Republic of Poland on the steps undertaken by Republic of Poland to implement the recommendations indicated in Concluding Observations on the combined seventh and eighth periodic reports of the Republic of Poland, at the Committee’s fifty-ninth session, held in October 2014 (CEDAW/C/POL/CO/7-8)” [*Informacja przekazana przez Rzecznika Praw Obywatelskich Rzeczypospolitej Polskiej na 59. sesji Komitetu w październiku 2014 r. na temat działań podejmowanych przez Rzeczpospolitą Polską w celu wdrożenia zaleceń wskazanych w Uwagach końcowych do połączonych raportów okresowych nr 7 i 8 nt. Polski*], 12 października 2017 r.,

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/POL/INT_CEDAW_NGS_POL_29303_E.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), pkt 17.1-17.2; Komitet CEDAW, Pismo od pani Hilary Gbedemah, Sprawozdawcy Komitetu CEDAW ds. Działań Następczych, do Jego Ekscelencji Pana Zbigniewa Czecha, Stałego Przedstawiciela RP przy Biurze Narodów Zjednoczonych w Genewie, 13 kwietnia 2018 r., https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/POL/INT_CEDAW_FUL_POL_30901_E.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁷ Komitet CEDAW, Pismo od pani Hilary Gbedemah.

²⁸ Obywatela dla Demokracji, List do Premiera Beaty Szydło z prośbą o podjęcie działań przeciwdziałających fali nienawiści, 4 marca 2016 r., <http://www.ngofund.org.pl/apel-do-premier-beaty-szydlo-o-podjecie-dzialan-w-sprawie-atakow-na-organizacje-pozarzadowe/> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.); Koalicja CEDAW Polskich Organizacji Pozarządowych, “Alternative follow-up information on the steps taken to implement the recommendations indicated in Concluding Observations on the combined 7th and 8th periodic reports of Poland submitted to the UN Committee on Elimination of Discrimination against Women by KARAT Coalition in Consultative Status with the ECOSOC on behalf of CEDAW Coalition of Polish NGOs” [*Alternatywne informacje uzupełniające dotyczące kroków podjętych w celu realizacji zaleceń wskazanych w Uwagach końcowych do połączonych raportów okresowych nr 7 i 8 nt. Polski, przedłożonych Komitetowi ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet przez Koalicję KARAT, mającą status Konsultanta ECOSOC, w imieniu Koalicji CEDAW Polskich Organizacji Pozarządowych*],

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/POL/INT_CEDAW_NGS_POL_26254_E.pdf (dostęp z dn. 16 października 2018 r.), pkt 2.

„podejmuje działania mające na celu wsparcie polityk i programów związanych z realizacją zasady równego traktowania i niedyskryminacji.”²⁹ Pismo stwierdza, że począwszy od 2018 r. działania te obejmują projekt „opracowania i wdrożenia spójnego systemu monitorowania równości szans płci” oraz wypracowanie modelu wdrażania polityki równego traktowania ze względu na płeć na poziomie województw oraz administracji centralnej.³⁰

Najnowszy Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania obejmował lata 2013-2016 i nie opublikowano żadnego planu na dalsze lata. W odpowiedzi udzielonej Human Rights Watch Pełnomocnik Rządu stwierdził, że ocena tego Krajowego Programu Działań została wykonana w 2018 roku, a jej wyniki zostaną wykorzystane w nowym programie, do opracowania którego „w chwili obecnej trwają prace przygotowawcze.”³¹ Według Pełnomocnika Rządu, Krajowy Program Działań będzie zawierał „kompleksowe określenie zadań państwa w zakresie równego traktowania oraz niedyskryminacji z każdego powodu.”³² W piśmie nie określono harmonogramu opracowania programu i nie sprecyzowano ani jego ram czasowych, ani konkretnych działań, które będzie on obejmował.³³

Politycy wysokiego szczebla publicznie wzmacniają stereotypy związane z płcią i tradycyjne role płciowe oraz przedkładają „rodzinę” ponad interesy kobiet. Przemawiając przed Komisją ONZ ds. Statusu Kobiet na sesji w 2016 r., ówczesny Pełnomocnik Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania, Wojciech Kaczmarczyk (obecnie dyrektor Narodowego Instytutu Wolności) dopominał się o równe szanse dla kobiet, ale powiedział też, że Polska będzie promować zasadę „mainstreamingu rodziny”, nie zaś „gender mainstreaming” w celu zapewnienia „prawnego i ekonomicznego awansu rodziny.”³⁴ Podkreślił rolę prokreacyjną kobiet, mówiąc: „Przymus ekonomiczny i

²⁹ Pismo od Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Adama Lipińskiego, do Human Rights Watch, 9 stycznia 2019 r., przetłumaczone na potrzeby Human Rights Watch, znajdujące się w aktach Human Rights Watch.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ “Minister Wojciech Kaczmarczyk speaks at the general debate of the Commission on the Status of Women” [*Wystąpienie ministra Wojciecha Kaczmarczyka podczas debaty ogólnej Komitetu ds. Statusu Kobiet*], Stałe Przedstawicielstwo RP przy Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, 15 marca 2016 r., https://nowyjorkonz.msz.gov.pl/en/poland_in_the_un/speeches_and_documents/minister_wojciech_kaczmarczyk_speaks_at_the_general_debate_of_the_commission_on_the_status_of_women?channel=www (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

społeczny często zmusza kobiety do rezygnacji z bycia matką [sic] lub ograniczenia liczby dzieci, jaką pragną posiadać.”³⁵ W raporcie tematycznym z 2017 r. na temat odrzucania równouprawnienia płci i praw kobiet, Grupa Robocza ONZ ds. Dyskryminacji Kobiet w Prawie i w Praktyce ostrzegła: „[o]chrona rodziny nie może być usprawiedliwieniem dla ustawodawstwa, polityk lub praktyk, które odmawiałyby kobietom i dziewczętom pełnego i równego poszanowania ich praw człowieka.”³⁶

W ramach podważania równości płci, w 2017 r. rząd PiS przywrócił oparte na płci różnicowanie wieku emerytalnego (65 lat dla mężczyzn i 60 dla kobiet). Urzędnicy UE potępiłi dyskryminujący charakter tego prawa, mówiąc, że jest ono sprzeczne z wartościami i przepisami UE dotyczącymi równości płci.³⁷ Premier Mateusz Morawiecki, ówczesny wicepremier, powiedział, że odzwierciedla ono zróżnicowane role mężczyzn i kobiet, a także ich zróżnicowane obowiązki, precyzując, że obowiązki kobiet obejmują wychowywanie dzieci.³⁸ W postępowaniu przeciwko polskiej ustawie o sądach powszechnych, Komisja Europejska przytaczała zróżnicowanie wieku emerytalnego ze względu na płeć jako „poważny problem prawny.”³⁹

Przemoc wobec kobiet i dziewcząt

Chociaż polska ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2005 r. definiuje przemoc domową i wymaga utworzenia krajowego programu działań, nie zawiera ona sankcji karnych i nie istnieje odrębne prawo dotyczące przemocy w rodzinie.⁴⁰ Przemoc domowa może być ścigana na mocy artykułów kodeksu karnego, np. dotyczących psychicznego lub

³⁵ Ibid.

³⁶ Rada Praw Człowieka, Sprawozdanie Grupy Roboczej ds. Dyskryminacji Kobiet w Prawie i w Praktyce, dokument ONZ nr A/HRC/38/46, 14 maja 2018 r., <http://undocs.org/en/A/HRC/38/46> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), pkt 28.

³⁷ „EU expresses worry over Poland reviving different retirement age for men and women” [*UE wyraża zaniepokojenie przywróceniem przez Polskę zróżnicowanego wieku emerytalnego dla mężczyzn i kobiet*], Reuters, 7 sierpnia 2017 r., <https://www.reuters.com/article/us-eu-poland-pensions/eu-expresses-worry-over-poland-reviving-different-retirement-age-for-men-and-women-idUSKBN1AN1PV> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

³⁸ Ibid.

³⁹ „European Commission launches infringement against Poland over measures affecting the judiciary” [*Komisja Europejska wszczyną postępowanie przeciwko Polsce w związku ze środkami dotyczącymi sądownictwa*], komunikat prasowy Komisji Europejskiej, Bruksela, 29 lipca 2017 r., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-2205_en.htm (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁴⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Sejm, 29 lipca 2005 r., Dz.U. 2005 Nr 180 poz. 1493 z późn. zm., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf> (dostęp z dn. 28 stycznia 2019 r.).

fizycznego znęcania się.⁴¹ Rząd przyjął Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020.⁴²

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS) opracowuje poprawiony projekt ustawy o przemocy domowej. Przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich wyrazili obawę, że MRPiPS zamierza zwiększyć ochronę rodzin kosztem poszczególnych ofiar, zgodnie z naciskiem PiS na wzmocnienie tradycyjnych rodzin.⁴³ W sierpniu 2018 r. przedstawiciele MRPiPS powiedzieli organizacji Human Rights Watch, że trwają międzyresortowe konsultacje i „trudno powiedzieć,” co będzie zawierać nowa ustawa. Powiedzieli, że mają na celu ocenę i poprawę skuteczności prawa.⁴⁴ W dniu 31 grudnia 2018 r. MRPiPS opublikował proponowaną poprawkę, która przeddefiniowałaby przemoc w rodzinie w celu wykluczenia pierwszego przypadku nadużycia siły ze strony współmałżonka. Skutkiem gromkich protestów ze strony grup obrońców praw i opinii publicznej, premier Morawiecki zwrócił projekt ustawy ministerstwu do poprawienia.⁴⁵ MRPiPS podobno twierdziło, że tekst został „zbyt wcześnie opublikowany w Biuletynie Informacji Publicznej,” a osoby, które przeżyły pojedyncze przypadki przemocy domowej, powinny być uważane za ofiary.⁴⁶

⁴¹ Kodeks karny, Sejm, 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), art. 207; “Combating violence against women: Poland” [*Zwalczanie przemocy wobec kobiet: Polska*], European Institute for Gender Equality, 24 listopada 2016 r., <https://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/combating-violence-against-women-poland> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁴² Uchwała nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020, Warszawa, 9 czerwca 2014 r., pkt 445, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20140000445/O/M20140445.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Andrea Krizsan i Eniko Pap, *Implementing a Comprehensive and Co-ordinated Approach: An assessment of Poland's response to prevent and combat gender-based violence* [*Wdrażając kompleksowe i skoordynowane podejście: Ocena odpowiedzi Polski na zapobieganie i zwalczanie przemocy na tle płciowym*], Rada Europy, kwiecień 2016 r., <https://rm.coe.int/168064ecd8> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 39.

⁴³ Wywiad Human Rights Watch z Sylwią Spurek, Zastępczynią Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, 9 sierpnia 2018 r.

⁴⁴ Wywiad Human Rights Watch z przedstawicielem Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS), Warszawa, 10 sierpnia 2018 r.

⁴⁵ James Rothwell, „Poland drops plan to legalise ‘one-off’ domestic violence cases” [*Polska porzuca plan legalizacji przypadków „jednorazowej” przemocy domowej*], *Telegraph*, 2 stycznia 2019 r., <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/01/02/poland-drops-plan-legalise-one-off-cases-domestic-violence/> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁴⁶ Jan Piotrowski, „Jednorazowe pobicie to nie przemoc? Premier wycofuje projekt,” *tvn24*, 2 stycznia 2019, <https://fakty.tvn24.pl/fakty-w-poludnie,98/ustawa-o-przemocy-w-rodzinie-premier-wycofuje-sie-ze-zmian,896710.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

Dane policyjne pokazują, że w 2017 r. zgłoszono 92.529 przypadków przemocy w rodzinie, przy czym kobiety stanowiły blisko 73% ofiar, a mężczyźni prawie 92% sprawców.⁴⁷ W badaniu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS) - obecnie noszącym nazwę Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – z 2014 r. dotyczącym przemocy w rodzinie, ponad połowa respondentów będących ofiarami przemocy stwierdziła, że sprawcą był partner lub współmałżonek, wśród których około 76% stanowili mężczyźni.⁴⁸ Około trzy czwarte osób będących ofiarami przemocy w rodzinie nie szukało pomocy.⁴⁹

Informacja o wynikach kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli w 2016 r. określa pomoc dla ofiar przemocy jako „niewystarczającą” i odnotowuje niedobór miejsc schronienia dla ofiar przemocy domowej.⁵⁰ Raport Parlamentu Europejskiego z 2017 r. n.t. wdrożenia przez Polskę unijnej dyrektywy w sprawie ofiar przestępstw również wskazywał na brak kompleksowej i skoordynowanej opieki nad ofiarami przemocy.⁵¹ W całej Polsce istnieje 35 finansowanych przez państwo specjalistycznych ośrodków dla ofiar przemocy w rodzinie, często prowadzonych przez organizacje pozarządowe.⁵² W 2017 roku w całej Polsce istniało tylko jedno wyspecjalizowane 26-łóżkowe schronisko dla kobiet i dzieci będących ofiarami przemocy w rodzinie.⁵³ Opisuując miejskie schroniska dla ofiar przemocy domowej, świadczeniodawcy napisali, że wiele z nich „po prostu nie nadaje się do tego celu” ze względu na odległe lokalizacje, ograniczenia dotyczące długości pobytu oraz brak

⁴⁷ Policja, „Przemoc w rodzinie: Dane za rok 2017”, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁴⁸ MRPiPS nosiło wcześniej nazwę Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS). Badanie obejmuje również przypadki przemocy stosowanej wobec dzieci przez członków rodziny. Monika Miedzik i Justyna Godlewska-Szurkowska przy wsparciu Jakuba Rutkowskiego, Raport Częstkowy. Zadanie Nr 1: Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców,” Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 2014, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Pomoc%20spoleczna/przemoc%20w%20rodzinie/RC1-3.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 19, 21.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Najwyższa Izba Kontroli, „Informacja o wynikach kontroli. Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową”, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10943,vp,13290.pdf> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 10.

⁵¹ European Parliamentary Research Service, „The Victims’ Rights Directive 2012/29/EU, European Implementation Assessment” [*Dyrektywa w sprawie praw ofiar 2012/29/UE, ocena stanu wdrożenia w Europie*], Unia Europejska, grudzień 2017 r., [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU\(2017\)611022_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU(2017)611022_EN.pdf) (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 66.

⁵² Baza teleadresowa Specjalistycznych Ośrodków Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie”, MRPiPS, <https://archiwum.mpips.gov.pl/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie-nowa/osoby-dotkniete-przemoca-w-rodzinie/baza-teleadresowa/> (dostęp z dn. 28 stycznia 2019 r.).

⁵³ Women Against Violence Europe (WAVE), *WAVE Country Report 2017: the Situation of Women’s Specialist Support Services in Europe* [Raport krajowy WAVE za 2017 r.: Sytuacja specjalistycznych służb wsparcia kobiet w Europie], WAVE: Wiedeń, marzec 2018 r., http://files.wave-network.org/researchreports/WAVE_CR_2017.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 16.

specjalistycznych usług, takich jak opieka medyczna. Zwracają również uwagę, że kobiety opuszczające dom dla uniknięcia przemocy domowej są często wysyłane do schronisk dla bezdomnych kobiet.⁵⁴ Normy europejskie wymagają specjalistycznej opieki nad kobietami będącymi ofiarami przemocy, w tym co najmniej jednego miejsca w wyspecjalizowanym schronisku dla kobiet na 10 000 mieszkańców, czyli około 177 miejsc w Warszawie (w przybliżeniu 1,77 mln ludności) i 3 848 miejsc w całej Polsce (w przybliżeniu 38,47 mln mieszkańców).⁵⁵

Zdrowie i prawa seksualne i reprodukcyjne

W kontekście historycznej niechęci do przyznawania kobietom i dziewczętom pełnych praw reprodukcyjnych i obowiązywania jednej z najbardziej restrykcyjnych ustaw aborcyjnych w Europie, rząd PiS pracuje nad dalszym ograniczeniem wolności prokreacyjnej, w tym poprzez ustawy, które zakazywałyby aborcji.⁵⁶ Rząd nie zapewnił także kompleksowej edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego w szkołach.

Ograniczenia praw reprodukcyjnych

Obecne prawo polskie nie przewiduje autonomicznego podejmowania decyzji przez kobiety w sprawie przerwania lub kontynuacji nieplanowanej lub niechcianej ciąży. Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z 1993 r. (Ustawa o planowaniu rodziny z 1993 r.) zezwala na przerwanie ciąży tylko w

⁵⁴ Anna Głogowska-Balcerzak i Anna Szatkiewicz, „'My house is my castle' – the protection of victims of domestic violence under Polish law” [*Mój dom moją twierdzą - ochrona ofiar przemocy domowej w świetle polskiego prawa*], *Fempower: Women's access to support services in Europe and existing gaps*, WAVE, wyd. 1/2016, nr 27, https://wave-network.org/wp-content/uploads/Fempower_2016.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 4.

⁵⁵ Rada Europy, „Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence” [*Raport wyjaśniający do Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie*], Sztambuł, 11 maja 2011 r., <https://rm.coe.int/16800d383a> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 115, 125, 131-3, 135; Dyrekcja Generalna ds. Praw Człowieka i Obrót Prawnego Rady Europy, „*Combating violence against women: minimum standards for support services*” [*Zwalczanie przemocy wobec kobiet: minimalne standardy usług wsparcia*], Rada Europy, Strasburg: 2008, [https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf) (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 34, 36, 38. Statystyki demograficzne oparte są na danych z roku 2017 (Polska) i 2018 (Warszawa), „World Factbook, Poland”, CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pl.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁵⁶ „Poland: Reject Blanket Ban on Abortion” [*Polska: odrzucić uogólniony zakaz aborcji*], komunikat prasowy Human Rights Watch, 30 sierpnia 2011 r., <https://www.hrw.org/news/2011/08/30/poland-reject-blanket-ban-abortion>; Alex Cocotas, „How Poland's far-right government is pushing abortion underground” [*Jak polski ultrapravicowy rząd spycha aborcję do podziemia*], *Guardian*, 30 listopada 2017 r., <https://www.theguardian.com/news/2017/nov/30/how-polands-far-right-government-is-pushing-abortion-underground> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

przypadkach poważnej anomalii zagrażającej życiu płodu, zagrożenia życia lub zdrowia kobiety ciężarnej lub ciąży będącej wynikiem czynu zabronionego, np. gwałtu czy kazirodztwa.⁵⁷ W pierwszych dwóch przypadkach lekarz inny niż ten, który ma przerwać ciążę, musi poświadczyć takie okoliczności, chyba że ciąża „stanowi bezpośrednie zagrożenie” dla życia kobiety.⁵⁸ W przypadku gwałtu lub kazirodztwa przerwanie ciąży jest dopuszczalne tylko do dwunastego tygodnia ciąży, a prokurator musi potwierdzić okoliczności powstania ciąży.⁵⁹ Każdy, kto pomaga w uzyskaniu dostępu do lub w dokonaniu przerwania ciąży poza określonymi ustawowo okolicznościami, popełnia przestępstwo zagrożone karą do trzech lat pozbawienia wolności – lub do ośmiu lat, jeżeli wiek płodu uznany zostanie za wyższy od niejasno sprecyzowanego wieku umożliwiającego przeżycie poza organizmem matki.⁶⁰ Ustawa o planowaniu rodziny z 1993 r. stwierdza, że życie jest chronione od poczęcia, co wymagało nowelizacji kodeksu cywilnego stwierdzającej, że „dziecko poczęte” ma zdolność prawną; ta nowelizacja została przyjęta, a następnie uchylona na mocy ustawy z sierpnia 1996 r.⁶¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 1997 r. interpretuje konstytucję Polski jako chroniącą życie od poczęcia.⁶² Ustawa ustanawiająca urząd Rzecznika Praw Dziecka również definiuje dziecko jako „każdą istotę ludzką od momentu poczęcia.”⁶³

W przypadku kobiet niepełnosprawnych ustawa o planowaniu rodziny z 1993 r. stanowi, że osoby pozbawione pełnej zdolności do czynności prawnych i podlegające opiece potrzebują zgody swoich opiekunów prawnych – oprócz własnej – na przerwanie ciąży. Jeśli kobieta objęta opieką prawną zostanie uznana przez sąd za „niezdolną do wyrażenia

⁵⁷ Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z 7 stycznia 1993 r., (Dz.U. z 1 marca 1993 r. Nr 17, poz. 78, Dz.U. Nr 95, poz. 334, Dz.U. z 1996 r. Nr 139 poz. 646, Dz.U. z 1997 r. Nr 141, poz. 943, Dz.U. z 1999 r. Nr 5 poz. 32, Dz.U. z 2001 r. Nr 154 poz. 1791), art. 4a ust.1; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930170078> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁵⁸ Ibid., art. 4a ust. 5

⁵⁹ Ibid., art. 4a ust. 2, 4a. ust. 5.

⁶⁰ Kodeks Karny, art. 152.

⁶¹ Ustawa o planowaniu rodziny z 1993 r., art. 1, 6; Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. zmieniająca ustawę o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw, weszła w życie 4 stycznia 1997 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19961390646/O/D19960646.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁶² Trybunał Konstytucyjny, Orzeczenie z dnia 28 maja 1997 r. (Sygn. akt K 26/96), https://www.law.utoronto.ca/utfl_file/count/documents/reprohealth/poland_1997_decision_english.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 3.

⁶³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o rzeczniku praw dziecka, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2000060069/U/D2000069Lj.pdf> (dostęp z dn. 23 stycznia, 2019 r.), art. 2.

zgody z powodu stanu psychicznego,” może ona przerwać ciążę wyłącznie na podstawie zgody jej opiekuna prawnego.⁶⁴

Każdego roku w Polsce przeprowadza się około 1000 legalnych zabiegów przerwania ciąży.⁶⁵ W 2011 r. jeden mężczyzna przyznał się do winy polegającej na nakłanianiu swojej dziewczyny do przerwania ciąży, i ze względu na przyznanie się do winy i wcześniejszą niekaralność otrzymał sześciomiesięczny wyrok w zawieszeniu.⁶⁶ W maju 2018 r. sędzia wydał wyrok rocznego pozbawienia wolności w zawieszeniu na matkę, która przyznała się do zorganizowania medycznej aborcji dla swojej 16-letniej córki.⁶⁷

Nawet w okolicznościach, w których przerwanie ciąży jest legalne, pozostaje ono w dużej mierze niedostępne. Brak wytycznych w sprawie prawnej dopuszczalności przerwania ciąży, w połączeniu z groźbą ścigania, zniechęca lekarzy do wykonywania tego zabiegu.⁶⁸ Zgodnie z ustawą z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty, lekarze mogą powoływać się na „klauzulę sumienia,” czyli tzw. sprzeciw sumienia, odmawiając przerwania ciąży z powodu sprzeczności z osobistymi wartościami lub przekonaniami.⁶⁹ Szerokie wykorzystywanie klauzuli sumienia często powoduje, że aborcja jest niedostępna, szczególnie na obszarach wiejskich lub dla osób, które nie są w stanie wyjechać za granicę w celu przerwania ciąży.⁷⁰ W pisemnej odpowiedzi na wniosek Human Rights Watch o udzielenie informacji, Ministerstwo Zdrowia oświadcza, że „korzystanie przez lekarzy z tzw.

⁶⁴ Ustawa o planowaniu rodziny z 1993 r., art. 4a. Ust. 4.

⁶⁵ „Legally Induced Abortions by Mother’s Age” [*Legalne aborcje z podziałem według wieku matki*], Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_fabort&lang=en (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁶⁶ „Skazany za namawianie dziewczyn do aborcji”, *nto.pl*, 25 lipca 2011 r. <https://nto.pl/skazany-za-namawianie-dziewczyny-do-aborcji/ar/4442227> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁶⁷ Mateusz Majnusz, „Pomogła 16-letniej córce w aborcji. Sąd dał jej drugą szansę”, *Gazeta Wyborcza*, 15 maja 2018 r., <http://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,23399054,pomogla-16-letniej-corce-w-aborcji-sad-dal-jej-druga-szanse.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁶⁸ Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny oraz Sexual Rights Initiative, Submission for Universal Periodic Review of Poland [*Informacja dla celów Okresowego Uniwersalnego Raportu nt. Polski*], Sesja 27., kwiecień-maj 2017 r., http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2016/03/UPR_POLAND_2016-1.pdf (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), str. 3.

⁶⁹ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty. 5 grudnia 1996, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970280152> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), art. 39.

⁷⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), Concluding Observations on the seventh periodic report of Poland [*Uwagi końcowe do 7. raportu okresowego nt. Polski*], dokument ONZ nr CCPR/C/POL/CO/7, 23 listopada 2016 r., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/POL/CO/7&Lang=En (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 23-24; Hillary Margolis, „Dispatches: Abortion and the Conscience Clause in Poland” [*Informacje: aborcja a klauzula sumienia w Polsce*], komentarz Human Rights Watch, 22 października 2014 r., <https://www.hrw.org/news/2014/10/22/dispatches-abortion-and-conscience-clause-poland>.

»klauzuli sumienia« zostało uregulowane w sposób zapewniający z jednej strony realizację prawa lekarza do powstrzymania się od wykonania świadczenia niezgodnego z jego sumieniem, z drugiej umożliwiając pacjentowi uzyskanie świadczenia, do którego jest uprawniony.»⁷¹ Ministerstwo wskazuje na przepisy dotyczące usług gwarantowanych w szpitalach, w tym dostęp do przerywania ciąży, oraz wymóg, aby lekarze informowali placówkę medyczną o każdej odmowie przeprowadzenia tej procedury z powodu klauzuli sumienia.⁷² Jednak w październiku 2015 r. orzeczenie polskiego Trybunału Konstytucyjnego jeszcze bardziej ograniczyło dostęp do aborcji, eliminując obowiązek dostawców usług medycznych, którzy w przypadku powołania się na klauzulę sumienia musieli wcześniej kierować kobiety gdzie indziej celem przerwania ciąży w sposób bezpieczny.⁷³ Działaczki na rzecz praw reprodukcyjnych stwierdziły, że orzeczenie to wzmocniło niechęć lekarzy do kierowania kobiet gdzie indziej celem uzyskania usług związanych z aborcją.⁷⁴

W sposób daleki od przejścia do pełnej depenalizacji i poszanowania autonomiczności podejmowania decyzji przez kobiety w sprawie przerwania ciąży - jak zalecają organy ONZ i eksperci ds. praw człowieka ⁷⁵ – rząd PiS poparł silniejsze restrykcje. W 2016 roku Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris – konserwatywna, antyaborcyjna organizacja – napisała projekt ustawy, która dopuszczałaby przerwanie ciąży tylko w przypadkach bezpośredniego zagrożenia życia kobiety, co skutkowałoby niemal całkowitym zakazem, i która zwiększyłaby kary za wykonanie lub pomoc w wykonaniu nielegalnego przerwania

⁷¹ Pismo do Human Rights Watch od Zbigniewa Krona, Podsekretarza Stanu, za zgodą Ministra Zdrowia, dok. nr MDR.o83.2.2018.AB(3), Warszawa, 10 stycznia 2019 r., przetłumaczony na potrzeby Human Rights Watch, w aktach Human Rights Watch.

⁷² Ibid.; Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 22 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia szpitalnego (Załącznik nr 1 do rozporządzenia), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001520/O/D20131520.pdf> (dostęp z dn. 31 stycznia 2019), str. 160.

⁷³ Trybunał Konstytucyjny, „Prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z sumieniem, wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej,” Sygn. akt K 12/14, Warszawa, 7 października 2015 r., <http://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/8602-prawo-do-odmowy-wykonania-swiadczenia-zdrowotnego-niezgodnego-z-sumieniem/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR), „Concluding observations on the sixth periodic report of Poland” [*Uwagi końcowe do 6. raportu okresowego nt. Polski*], dokument ONZ nr E/C.12/POL/CO/6, 26 października 2016 r., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E/C.12/POL/CO/6&Lang=En (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 46.

⁷⁴ Korespondencja elektroniczna Human Rights Watch z Krystyną Kacpura, Dyrektorką Wykonawczą Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny (FEDERA), Warszawa, 15 stycznia 2019 r.

⁷⁵ Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UNOHCHR), „Information Series on Sexual and Reproductive Health and Rights: Abortion,” [*Seria informacyjna na temat zdrowia i praw seksualnych i reprodukcyjnych: Aborcja*], https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WRGS/SexualHealth/INFO_Abortion_WEB.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

ciąży.⁷⁶ Po zebraniu ponad 450 000 podpisów, Ordo Iuris i Komitet Stop Aborcji przedstawiły ten projekt ustawy jako „inicjatywę obywatelską,” której rozpatrzenie przez Sejm wymaga zebrania 100.000 podpisów.⁷⁷ PiS początkowo poparł projekt ustawy, ale zmienił stanowisko po masowych protestach 3 października 2016 r., które stały się znane jako ruchy Czarny Protest i Strajk Kobiet – a Sejm odrzucił projekt ustawy.⁷⁸

W styczniu 2018 r. Sejm przegłosował przesłanie projektu nowej ustawy antyaborcyjnej do zaopiniowania przez komisję sejmową. Projekt ustawy zwanej „Zatrzymaj Aborcję,” opracowany przez pravicową organizację i mocno popierany przez Kościół katolicki, wyeliminowałby istniejące obecnie przesłanki prawne do przerwania ciąży w przypadkach poważnego uszkodzenia płodu zagrażającego jego życiu, sprawiając, że zabieg przerwania ciąży stałby się praktycznie niedostępny.⁷⁹ Politycy PiS wysokiego szczebla, w tym Minister Nauki i Wiceminister Sprawiedliwości, poparli podobno kampanię Zatrzymaj Aborcję, a Konferencja Episkopatu Polski opublikowała list wzywający parafian do wsparcia kampanii.⁸⁰

Konserwatywni posłowie wystąpili do Trybunału Konstytucyjnego o wydanie orzeczenia w sprawie dopuszczalności przerwania ciąży w przypadkach poważnego upośledzenia zagrażającego życiu płodu.⁸¹ Do chwili napisania tego tekstu Trybunał nie wydał orzeczenia.

⁷⁶ Ustaw z dnia xx 2016 r. o zmianie ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (niezatwierdzony projekt), https://stopaborcji.pl/wp-content/uploads/2016/03/projekt_2016.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁷⁷ Lidia Kurasínska, „This ultra-conservative institute has infiltrated the Polish state, on a relentless quest to ban abortion” [*Ultra-konserwatywny instytut zinfiltrował państwo polskie w nieustannym dążeniu do zakazu aborcji*], *Open Democracy*, 30 lipca 2018 r., <https://www.opendemocracy.net/5050/lidia-kurasinska/ultra-conservative-institute-has-infiltrated-polish-state-to-ban-abortion> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁷⁸ Paweł Sobczak i Marcin Goettig, „Polish parliament rejects near-total abortion ban after protests” [*Sejm odrzuca niemal całkowity zakaz aborcji po protestach*], Reuters, 6 października 2016 r., <https://www.reuters.com/article/us-poland-abortion/polish-parliament-rejects-near-total-abortion-ban-after-protests-idUSKCN1260Qo> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

⁷⁹ „Polish Parliament Must Protect Women’s Health and Rights” [*Sejm musi chronić zdrowie i prawa kobiet*], wspólne oświadczenie, 22 marca 2018 r., <https://www.hrw.org/news/2018/03/22/polish-parliament-must-protect-womens-health-and-rights>.

⁸⁰ „President says abortion laws are abused in Poland” [*Prezydent twierdzi, że prawo aborcyjne jest nadużywane w Polsce*], Radio Poland, 7 listopada 2017 r., <http://www.thenews.pl/1/9/Artykul/333989,President-says-abortion-laws-are-abused-in-Poland> (dostęp z dn. 15 stycznia 2019 r.); Dorothy Cummings McClean, „Polish bishops back campaign to ban abortion: ‘no justification for killing children,’” [*Polscy biskupi wspierają kampanię promującą zakaz aborcji*], *Lifesite News*, <https://www.lifesitenews.com/news/polish-bishops-back-campaign-to-ban-abortion-no-justification-for-killing-c> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁸¹ Federacja ds. Kobiet i Planowania Rodziny, „Attempts to Use the Non-Sovereign Constitutional Tribunal in Order to Restrict Women’s Rights to Legal Abortion” [*Próby wykorzystania niesuwerennego Trybunału Konstytucyjnego w celu ograniczenia praw kobiet do legalnej aborcji*], Warszawa, <http://en.federa.org.pl/attempts-to-use-the-non-sovereign-constitutional-tribunal-in-order-to-restrict-womens-rights-to-legal-abortion/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

W międzyczasie zatwierdzenie projektu ustawy „Zatrzymaj Aborcję” przez komisję sejmową doprowadziło do masowych protestów w marcu 2018 r.⁸² W chwili pisania tego tekstu projekt ustawy wciąż oczekuje na rozpatrzenie przez Sejm.

Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. prawa do zdrowia, Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. przemocy wobec kobiet i Grupa Robocza ONZ ds. dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce potępili projekt ustawy „Zatrzymaj Aborcję.”⁸³ Komisarz Praw Człowieka Rady Europy stwierdził, że zagraża ona prawu kobiet do wolności od złego traktowania i narusza zasadę „zakazu uwsteczniania”, zabraniającą działań ograniczających już istniejące prawa.⁸⁴ W swoim raporcie na temat sytuacji w Polsce z września 2018 r. Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ (Komitet CRPD) podkreślił poparcie dla prawa kobiet, w tym kobiet niepełnosprawnych, do autonomicznego podejmowania decyzji o przerwaniu ciąży.⁸⁵

Dodatkowym uwstecznieniem praw reprodukcyjnych było podpisanie przez Prezydenta Andrzeja Dudę w czerwcu 2017 r. ustawy ograniczającej dostępność antykoncepcji awaryjnej, która wcześniej była dostępna w polskich aptekach bez recepty dla kobiet i dziewcząt powyżej 15 roku życia.⁸⁶ Tak zwana „pigułka dzień po” może zapobiegać ciąży

⁸² Anna Koper i Marcin Goettig, „Thousands join ‘Black Friday’ marches against Polish abortion restrictions” [*Tysiące dołączają do marszów Czarnego Piątku przeciwko ograniczeniom aborcji w Polsce*], Reuters, 23 marca 2018 r., <https://www.reuters.com/article/us-poland-abortion/thousands-join-black-friday-marches-against-polish-abortion-restrictions-idUSKBN1GZ2LP> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁸³ „Mandates of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health; the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences and the Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice” [*Wystąpienie Specjalnego Sprawozdawcy ds. powszechnego prawa do korzystania z najwyższych dostępnych standardów zdrowia fizycznego i psychicznego; Specjalnego Sprawozdawcy ds. przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i konsekwencji oraz Grupy Roboczej ds. dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce*], Wspólne wystąpienie OL POL 1/2018, 30 stycznia 2018 r., <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/Communications/OL-POL-1-2018.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia, 2019 r.).

⁸⁴ „Commissioner Urges Poland’s Parliament to reject bill which restricts access to abortion care” [*Komisarz nalega, by Sejm odrzucił projekt ustawy ograniczającej dostęp do aborcji*], oświadczenie Komisarza Rady Europy ds. Praw Człowieka, Strasburg, 23 marca 2018 r., <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-urges-poland-s-parliament-to-reject-bill-which-restricts-access-to-abortion-care> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁸⁵ Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami (CRPD), „Concluding observations on the initial report of Poland” [*Uwagi końcowe do wstępnego raportu nt. Polski*], CRPD/C/POL/CO/1 (wrzesień 2018 r.), https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/POL/CO/1&Lang=En (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), ust. 10 i 42.

⁸⁶ Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw, 25 maja 2017 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001200> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

po stosunku bez zabezpieczenia, również w przypadku gwałtu.⁸⁷ W opozycji do zaleceń Europejskiej Agencji Leków i Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), nowe prawo wymaga odbycia wizyty lekarskiej i uzyskania recepty, co może powodować ryzykowne i niepotrzebne opóźnienia.⁸⁸ Chociaż antykontracepcja awaryjna zapobiega lub opóźnia owulację lub zapobiega zapłodnieniu, politycy PiS, w tym minister zdrowia, błędnie przyrównali ją do przerwania ciąży.⁸⁹

Wycofanie się z edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) oraz Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka wzywają do zapewnienia powszechnej wszechstronnej edukacji seksualnej (CSE) w szkołach. Wzywają oni do zapewnienia CSE zgodnie z międzynarodowymi standardami wymagającymi opracowania kompleksowego, opartego na faktach i informacjach naukowych programu nauczania, bazującego na idei równouprawnienia płci i praw człowieka, i realizowanego przez wyszkolonych pedagogów.⁹⁰ Komitet Ministrów Rady Europy wezwał również kraje do zapewnienia dzieciom „obiektywnych informacji dotyczących orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, na przykład w programach

⁸⁷ Hillary Margolis, „Bycie kobietą w Polsce może szkodzić zdrowiu”, Informacja Human Rights Watch, 6 czerwca 2017 r., <https://www.hrw.org/pl/news/2017/06/06/304614>.

⁸⁸ „EMA recommends availability of ellaOne emergency contraceptive without prescription” [*EMA zaleca dostępność pigułki antykoniecznej ellaOne bez recepty*], komunikat prasowy Europejskiej Agencji Leków, 21 listopada 2014 r., <https://www.ema.europa.eu/news/ema-recommends-availability-ellaone-emergency-contraceptive-without-prescription> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Commission Implementing Decision of January 7, 2015 amending the marketing authorisation granted by Decision C(2009)4049 for “ellaOne – ulipristal acetate”, a medicinal product for human use” [*Decyzja wykonawcza Komisji z dnia 7 stycznia 2015 r. zmieniająca pozwolenie na dopuszczenie do obrotu wydane na mocy decyzji C(2009)4049 dla „ellaOne - octan uliprystalu”, produktu leczniczego do stosowania u ludzi*], (C2015)51, Komisja Europejska, Bruksela, 7 stycznia 2015 r., 2015, http://ec.europa.eu/health/documents/community-register/2015/20150107130448/dec_130448_en.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Emergency contraception” [*Antykonieczność awaryjna*], Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), luty 2018 r., <http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/emergency-contraception> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

⁸⁹ Wojciech Kości, „Polish Parliament Votes to Limit Access to Morning After Pill” [*Sejm przegłosował ograniczenie dostępu do tabletki „dzień po”*], *Politico*, 25 maja 2017 r., <https://www.politico.eu/article/polish-parliament-votes-to-limit-access-to-emergency-contraception/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Emergency contraception” [*Antykonieczność awaryjna*], WHO.

⁹⁰ Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury (UNESCO), *International Technical Guidance on Sexuality Education: An Evidence-Informed Approach* [*Międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej: podejście oparte na dowodach*], UNESCO: Paryż, 2018 r.; Europejskie Biuro WHO i BZgA, *Standards for Sexuality Education in Europe: A Framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities, and Specialists* [*Standardy edukacji seksualnej w Europie: ramowe wytyczne dla twórców polityki, władz oświatowych i zdrowotnych oraz specjalistów*], Federalne Centrum Edukacji Zdrowotnej (BZgA): Kolonia, 2010; Komisarz Praw Człowieka Rady Europy, 2017 r., str. 28-29; „Progress needed to ensure women’s sexual and reproductive health and rights in Europe” [*Postęp niezbędny do zagwarantowania zdrowia seksualnego i prokreacyjnego kobiet i ich praw w Europie*], komunikat prasowy Rady Europy, Strasburg, 4 grudnia 2017 r., <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/progress-needed-to-ensure-women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe?desktop=true> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

szkolnych i materiałach edukacyjnych.”⁹¹ Uporządkowana CSE poprawia podejście do zagadnień zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, zmniejszając zagrożenie chorobami przenoszonymi drogą płciową i niechcianą ciążą.⁹²

W 2016 r. PiS zapowiedział szeroko zakrojone reformy edukacyjne, w tym zmiany w edukacji seksualnej, która w Polsce realizowana jest przede wszystkim w ramach przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie,” obejmującego 14 godzin zajęć w każdym roku szkolnym, poczynając od klasy piątej.⁹³ Zgodnie z zasadami klasyfikacyjnymi WHO, polski program „Wychowania do życia w rodzinie” oparty jest na zasadzie „wyłącznie wstrzemięźliwość seksualna,” co oznacza, że głównym lub wyłącznym celem edukacji jest zapobieganie przedmażeńskim stosunkom seksualnym.⁹⁴ Uczniowie mogą odmówić uczestnictwa, lub ich rodzice mogą odmówić zgody na ich uczestnictwo w zajęciach.⁹⁵ Do roli konsultanta w sprawie zmian w programie nauczania rząd PiS wyznaczył profesorkę teologii z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Urszulę Dudziak, znaną ze stwierdzenia, że antykoncepcja może prowadzić do „hedonizmu, uzależnienia od seksu i skłonności do zdrady.”⁹⁶

⁹¹ „Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity” [*Zalecenie nr CM/Rec(2010)5 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie środków zwalczania dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową*], przyjęte 31 marca 2010 r., Komitet Ministrów Rady Europy, <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.), ust. 32.

⁹² UNESCO, *International Technical Guidance on Sexuality Education* [*Międzynarodowe wytyczne techniczne dotyczące edukacji seksualnej*], str. 28.

⁹³ Komisja Europejska, „Poland” [Polska], *Education and Training Monitor 2017: Analiza kraju*, Unia Europejska: Luksemburg, 2017 r., http://www.ressources-de-la-formation.fr/doc_num.php?explnum_id=19761 (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 225-236.

⁹⁴ Europejskie Biuro WHO i BZgA, 2010 r., str. 15.

⁹⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, „Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa: Wychowanie do życia w rodzinie”, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzynie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 16-17; Komisarz Praw Człowieka Rady Europy, *Women’s sexual and reproductive health and rights in Europe* [*Zdrowie i prawa seksualne i reprodukcyjne kobiet w Europie*], Dokument tematyczny, Francja: grudzień 2017 r., <https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 28.

⁹⁶ Matthew Day, „Adviser to Polish government claims contraception causes ‘sex addiction’” [*Doradca polskiego rządu twierdzi, że antykoncepcja powoduje „uzależnienie od seksu”*], *Telegraph*, 3 listopada 2016 r., <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/03/adviser-to-polish-government-claims-contraception-causes-sex-add/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Uważa, że antykoncepcja prowadzi do wyuzdania. Teraz będzie decydować, czego uczyć nasze dzieci,” *Gazeta.pl*, 1 listopada 2016 r., <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,20917665,cel-antykoncepcji-jest-niegodziwy-prof-dudziak-zdecyduje.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

Wytyczne Ministerstwa Edukacji w sprawie zmienionego programu nauczania popierają wstrzeźliwość, zniechęcają do stosowania środków antykoncepcyjnych i rozpowszechniają dezinformację. Stwierdzają one na przykład, że nauczyciele powinni omówić zalety „przedmażeńskie abstynencji seksualnej” i zagrożeń związanych z masturbacją, takich jak „uzależnienie od pornografii, uzależnienie od seksu.”⁹⁷ W kwestii antykoncepcji awaryjnej błędnie stwierdza, że: „środki przeciwnażdzieńniowe to środki poronne, ponieważ poczęcie dziecka następuje w jajowodzie, a nie w macicy.”⁹⁸ Komentarz stwierdza również, że restrykcyjne prawo aborcyjne stanowi podstawę realizacji programu nauczania i podkreślają prymat rodziny, który według działaczy podważa indywidualne prawa kobiet.⁹⁹

W odpowiedzi na pisemną prośbę Human Rights Watch o informacje, Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) stwierdza, że edukacja w zakresie zdrowia prokreacyjnego jest „osadzona w podstawie programowej,” nie tylko przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie,” ale także przedmiotów takich jak biologia, przyroda i wychowanie fizyczne zarówno w szkołach podstawowych, jak i średnich oraz że „z tego względu jest obowiązkowa.”¹⁰⁰ Podstawy programowe dla przedmiotów „przyroda” i „biologia” obejmują szerokie zagadnienia, takie jak układ rozrodczy i jego funkcje, fazy kobiecego cyklu miesięczkowego, ciąża i „wpływ różnych czynników na rozwój zarodka i płodu” oraz profilaktyki chorób przenoszonych drogą płciową.¹⁰¹ Działacze i pracownicy szkół powiedzieli organizacji Human Rights Watch, że chociaż pisemne programy nauczania mogą wydawać się zgodne z międzynarodowymi i regionalnymi wymogami dotyczącymi

⁹⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, „Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa: Wychowanie do życia w rodzinie”, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzinie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 24.

⁹⁸ Ibid., str. 23.

⁹⁹ Ibid., str. 10-14, 16, 23.

¹⁰⁰ Pismo do Human Rights Watch od Rafała Lwa-Starowicza, zastępcy dyrektora Departamentu Podręczników, Programów i Innowacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, 10 stycznia 2019 r., w aktach Human Rights Watch.

¹⁰¹ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, „Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa: Biologia”, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/biologia.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa: Przyroda”, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/przyroda.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie zasad programowych kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, 30 stycznia 2018 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000467/O/D20180467.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

edukacji seksualnej, nauczanie w klasie często nie odzwierciedla tych standardów, a w to miejsce nauczyciele lub dyrektorzy przedstawiają swoje własne poglądy ideologiczne.¹⁰²

Wśród celów przedstawionego przez rząd Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020 wymieniono poprawę zdrowia prokreacyjnego, również za pomocą programów edukacyjnych. Jednak niejasno zdefiniowane działania, takie jak „opracowanie i upowszechnienie materiałów edukacyjnych dotyczących różnych aspektów zdrowia prokreacyjnego”, nie określają tematów, które należy uwzględnić ani też, czy materiały będą oparte na faktach naukowych. Działania obejmują również organizację kampanii społecznej, sprzyjającej płodności.¹⁰³

Centralizacja finansowania społeczeństwa obywatelskiego

Rząd PiS wprowadził niepokojące zmiany do krajowych mechanizmów finansowania społeczeństwa obywatelskiego. We wrześniu 2017 r. Rada Ministrów przyjęła ustawę ustanawiającą centralny organ – Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW) którego zadaniem jest nadzorowanie wydatkowania funduszy państwowych na rzecz organizacji społeczeństwa obywatelskiego.¹⁰⁴ Wcześniej każde ministerstwo decydowało o przyznawaniu środków publicznych związanych ze swoim zakresem kompetencji dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Rząd mianuje kierownictwo NIW, w tym dyrektora i członków Rady. Pierwszy mianowany dyrektor NIW, Wojciech Kaczmarczyk, publicznie krytykował organizacje liberalne i feministyczne. Na swoim poprzednim stanowisku Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania stwierdził on, na przykład, że rząd „ma dość wojujących ateistów i entuzjastów rewolucji seksualnej przywłaszczających sobie zasadę równości.”¹⁰⁵

¹⁰² Wywiady Human Rights Watch z Hanną H. (dane zmienione), Kraków, 2 sierpnia 2018 r., Aleksandrą Józefowską, koordynatorką grupy Ponton, Warszawa, 8 sierpnia 2018 r.

¹⁰³ Narodowy Program Zdrowia na lata 2016-2020 Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 r. (poz. 1492), rozdz. X, 4 sierpnia 2016 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160001492/O/D20161492.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Opracowano na podstawie: Dz. U. z 2017 r. poz. 1909, z 2017 r. poz. 2371, 15 września 2017 r., <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/niw-crso.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); "O nas", Narodowy Instytut Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, <https://www.niw.gov.pl/o-nas/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁰⁵ Christian Davies, „Polish PM angers human rights campaigners with plans to shake up NGOs” [*Polska premier oburza obrońców praw człowieka planami radykalnych zmian dla organizacji pozarządowych*], *Guardian*, 28 listopada 2016 r.,

Społeczeństwo obywatelskie ma ograniczoną reprezentację w NIW: pięciu spośród jedenastu członków Rady NIW ma reprezentować organizacje pozarządowe. Wśród pierwszych członków Rady znalazł się Tymoteusz Zych, członek zarządu Instytutu Ordo Iuris, organizacji, która prowadziła kampanie mające na celu zdyskredytowanie i demonizowanie organizacji praw kobiet i osób LGBT.¹⁰⁶ Instytucje międzynarodowe i organizacje pozarządowe krytykują ustawę jako przyznającą dyrektorowi NIW nadmierną władzę i uniemożliwiającą Radzie lub innym organom wywieranie znaczącego wpływu na decyzje o finansowaniu.¹⁰⁷ Komentując ówczesny projekt ustawy, Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE/ODIHR) zaleciło zdecentralizowaną, wolną od wpływów rządu dystrybucję publicznych funduszy i wezwało prawodawców do włączenia zabezpieczeń ograniczających potencjalną ingerencję rządu.¹⁰⁸

NIW obecnie nadzoruje Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (FIO), który pod nadzorem Departamentu Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego MRPiPS przekazywał 60 mln złotych (około 16 mln dolarów) rocznie w postaci dotacji dla organizacji pozarządowych, instytucji kościelnych i organizacji religijnych prowadzących działalność na rzecz społeczeństwa.¹⁰⁹

<https://www.theguardian.com/world/2016/nov/28/polish-pm-beata-szydlo-angers-human-rights-campaigners-ngos> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁰⁶ Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFHR), „The Situation of Civil Society Organizations in Poland” [*Sytuacja organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*], wrzesień 2017 r., http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2017/09/HFHR_situation_ngos_in_Poland_brief.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 3.

¹⁰⁷ Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych (OFOP), „List otwarty do premiera w sprawie Narodowego Centrum”, 26 czerwca 2017 r., <http://ofop.eu/aktualnosci/list-otwarty-ofop-do-pani-premier-w-sprawie-narodowego-centrum>; Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFHR), „The Situation of Civil Society Organizations in Poland” [*Sytuacja organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*], str. 3.

¹⁰⁸ Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy (OBWE / ODIHR), Opinion on the Draft Act of Poland on the National Freedom Institute – Center for the Development of Civil Society [*Opinia w sprawie projektu polskiej ustawy w sprawie Narodowego Instytutu Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego*], 22 sierpnia 2017 r., <http://www.osce.org/odihr/336546> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.)

¹⁰⁹ Uchwała Nr 209/2013 Rady Ministrów z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie przyjęcia Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014-2020, RM-111-207-13, 27 listopada 2013 r., https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/Uchwa%C5%82a-209_2013.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „FIO”, Narodowy Instytut Wolności, <https://www.niw.gov.pl/nasze-programy/fio/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, „FIO”, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/FIO,536.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁰⁹ Uchwała Nr 209/2013 Rady Ministrów z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie przyjęcia Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014-2020, RM-111-207-13, 27 listopada 2013 r., https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/Uchwa%C5%82a-209_2013.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „FIO”, Narodowy Instytut Wolności, <https://www.niw.gov.pl/nasze-programy/fio/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, „FIO”, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/FIO,536.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

II. Ataki na aktywistki i aktywistów oraz organizacje działające na rzecz praw kobiet

Retoryka polityczna i ataki publiczne

Otwarte lekceważenie przez rząd PiS praw kobiet i brak przeciwdziałania kampaniom dezinformacyjnym sprzyja atmosferze strachu wśród obrończyni i obrońców praw kobiet. Jednocześnie działaczki donoszą, że rząd przestał konsultować się z ekspertkami i ekspertami ds. praw kobiet, uprzywilejowując zamiast tego poglądy i opinie osób związanych z PiS.

Opór wobec konwencji antyprzemocowej i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet

W listopadzie 2016 r. politycy PiS usiłowali wycofać się z Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja Stambulska), wzywającej do podejmowania konkretnych działań w celu wzmocnienia profilaktyki, reagowania i ścigania wszelkich form przemocy wobec kobiet.¹¹⁰ Rząd, wspierany przez ruchy prawicowe, dążył do wycofania się z Konwencji na gruncie twierdzenia, że zagraża ona rodzinie i tradycyjnym wartościom i promuje „ideologię gender.”¹¹¹ Parlament Europejski potępił te działania, stanowiące silny sygnał, że walka z przemocą wobec kobiet nie jest priorytetem dla polskiego rządu.¹¹²

¹¹⁰ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja Stambulska), Rada Europy, 11 maja 2011 r., <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

¹¹¹ Pismo Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania Adama Lipińskiego do Rzecznika Praw Obywatelskich Adama Bodnara, 23 grudnia 2016 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20%20Pe%C5%82nomocnika%20Rz%C4%85du%20do%20ospraw%20Spo%C5%82ecze%C5%84stwa%20Obywatelskiego%20i%20R%C3%B3wnego%20Traktowania%20ows.%20Konwencji%20stambulskiej.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, "Informacja Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania o rządowym projekcie wniosku o wypowiedzenie Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie", 10 stycznia 2017 r., <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/informacja-pe%C5%82nomocnika-rz%C4%85du-do-spraw-spo%C5%82ecze%C5%84stwa-obywatelskiego-i-r%C3%B3wnego-traktowania-o-rz%C4%85dowym> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹¹² „Call on the Polish government to reconsider its intention to withdraw from the Istanbul Convention” [*Wezwanie do polskiego rządu o ponowne rozważenia zamiaru wycofania się z Konwencji Stambulskiej*], komunikat prasowy Parlamentu Europejskiego, 14 grudnia 2016 r., <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20161214IPR56095/istanbul-convention-polish-government-asked-to-reconsider-intention-to-withdraw> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

Chociaż ostatecznie rząd zdecydował się nie wycofywać, najwyższe władze odrzucały potrzebę Konwencji Stambuńskiej i zniechęcały do jej stosowania. W lutym 2017 r. Prezydent Andrzej Duda skrytykował Konwencję w telewizji publicznej i instruował społeczeństwo, by „przede wszystkim [jej] nie stosować.”¹¹³ Odnosząc się do krajowych przepisów dotyczących przemocy wobec kobiet, powiedział: „regulacja dotycząca przemocy jest bardzo dobra, ona funkcjonuje, jest egzekwowana”, twierdząc, że nie ma potrzeby wdrażania dodatkowych działań.¹¹⁴

Działacze stwierdzają, że ignorowanie przez prezydenta Konwencji zniechęca instytucje państwowe do silnego reagowania na przemoc domową i inne formy przemocy wobec kobiet.¹¹⁵ Jak powiedziała Sylwia Spurek, Zastępczyni Rzecznika Praw Obywatelskich: „Jeśli Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej mówi, że Konwencja Stambulska nie powinna zostać wdrożona, jest to wyraźny sygnał dla np. wymiaru sprawiedliwości.”¹¹⁶

Politycy PiS wysokiego szczebla bagatelizują przemoc wobec kobiet i dyskredytują organizacje feministyczne. Ilona Motyka z BABA, która pomaga ofiarom przemocy w Zielonej Górze w zachodniej Polsce, wyjaśniła: „Zaraz po wyborach [w 2015 r.] podejście do feminizmu i organizacji feministycznych stało się bardzo wrogie. Zaprzecza się w ogóle istnieniu przemocy domowej.”¹¹⁷

Renata Durda, dyrektorka Niebieskiej Linii, która pomaga ofiarom przemocy w Warszawie, powiedziała: „Przez ostatnie kilka lat urzędnicy utrzymywali, że problem przemocy wobec kobiet jest tworzony przez feministki, że jest tylko przykrywką dla pobudzania *ideologii gender*.”¹¹⁸

¹¹³ Wywiad Prezydenta RP Andrzeja Dudy dla programu „Warto Rozmawiać”, wideo, 2 lutego 2017 r., YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=7So1OCjhSCE> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹¹⁴ Ibid.; Wojciech Gąsior, “V4: Protecting Women or Values” [V4: *Ochrona kobiet lub wartości*], *MamPrawoWiedziec.pl*, 27 listopada 2017 r., <http://serwis.mamprawowiedziec.pl/2017/11/protecting-women-lub-values.html>, (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹¹⁵ Wywiady Human Rights Watch z Joanną Piotrowską, dyrektorką wykonawczą Feminoteki Warszawa, 31 lipca 2018 r., Aliną Kulą, współzałożycielką Fundacji Pozytywnych Zmian w Bielsku-Białej, 3 sierpnia 2018 r., Iloną Motyką, wiceprezeską Stowarzyszenia BABA w Zielonej Górze, 6 sierpnia 2018 r., Anną Głogowska-Balcerzak, koordynatorką Centrum Praw Kobiet w Łodzi, 7 sierpnia 2018 r.

¹¹⁶ Wywiad Human Rights Watch z Sylwią Spurek, 9 sierpnia 2018 r.

¹¹⁷ Wywiad Human Rights Watch z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r.

¹¹⁸ Wywiad Human Rights Watch z Renatą Durdą, kierowniczką Niebieskiej Linii, Warszawa, 10 sierpnia 2018 r.

W czerwcu 2018 r. była premier Beata Szydło podobno pochwaliła odmowę jednej z gmin na południu Polski powołania międzybranżowego zespołu do walki z przemocą domową, zgodnie z wymogami krajowej ustawy o przemocie domowej.¹¹⁹ W styczniu 2018 r. Premier Mateusz Morawiecki błędnie charakteryzował przemoc domową twierdząc, że ma ona miejsce głównie poza małżeństwem i w „nienormalnych” rodzinach: „Do przemocy nie dochodzi tam, gdzie występuje dbałość o więzy rodzinne, o normalny dom, gdzie panuje miłość. Przemoc pojawia się częściej w związkach nieformalnych, a nie tych usankcjonowanych prawnie.”¹²⁰ Natomiast w badaniu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z 2015 r. stwierdzono „dużą podatność tak zwanych ‘typowych’ rodzin na występowanie przemocy”.¹²¹

Jak powiedziała Spurek: „[Komentarze premiera] pozostawiają wszystkie ofiary przemocy domowej w małżeństwie bez wsparcia.”¹²² Durda podkreśliła sposób, w jaki takie oświadczenia wpływają na ofiary przemocy wahające się, czy szukać pomocy. „Dominujący głos mówi: »Nie, w dobrej katolickiej rodzinie to *ty* jesteś problemem«”- powiedziała.¹²³ Ataki urzędników na organizacje zajmujące się prawami kobiet mogą również zniechęcać ofiary przemocy, które potrzebują wsparcia. Durda wyjaśniła, w jaki sposób takie komunikaty mogą zniechęcać osoby szukające pomocy. „Przychodzisz [do nas], ponieważ masz kłopoty, a zatem przychodzisz do organizacji, która również ma kłopoty” – powiedziała.¹²⁴

Działaczki, które wcześniej miały dostęp do instytucji państwowych w ramach rzecznictwa lub uczestniczenia w pracach nad reformami politycznymi, powiedziały również, że rząd PiS wyklucza ich z możliwości uczestniczenia w dialogu i współtworzenia polityki. Durda powiedziała, że komisje sejmowe czy doradcy ministerialni już nie zapraszają jej do konsultacji. Wskazała na kwartalne spotkania organizacji finansowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości za czasów poprzedniego rządu. „Od nastania nowego rządu

¹¹⁹ „Zakopane walczy z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. A z przemocą?”, *tvn24*, 5 czerwca 2018 r., <https://fakty.tvn24.pl/ogladaj-online,60/zakopane-walczy-z-ustawa-o-przeciwdzialaniu-przemocy-w-rodzinie,842783.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹²⁰ Joanna Gierak-Onoszko, „Panie premierze, skąd dane o przemoc w nieformalnych związkach?”, *Polityka*, 6 stycznia 2018 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1733478,1,panie-premierze-skad-te-dane-o-przemocy-w-nieformalnych-zwiazkach.read> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹²¹ Monika Miedzik i Justyna Godlewska-Szurkowska przy wsparciu Jakuba Rutkowskiego, „Raport Cząstkowy”, str. 11.

¹²² Wywiad Human Rights Watch z Sylwią Spurek, 9 sierpnia 2018 r.

¹²³ Wywiad Human Rights Watch z Renatą Durdą, 10 sierpnia 2018 r.

¹²⁴ Ibid.

nie ma spotkań”, powiedziała. „Wiem, że takie spotkania się zdarzają, ale tylko w przypadku niektórych organizacji.”¹²⁵ Nawet jeśli Niebieska Linia prosi o spotkanie na szczeblu ministerialnym – powiedziała – pracownicy słyszą, że „nie ma takiej potrzeby” i mają po prostu rozmawiać z kierownikiem niższego szczebla.¹²⁶

Opór wobec osób prowadzących edukację seksualną

W swoim Programie Współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami na lata 2018-2020, Minister Edukacji Narodowej (MEN) stwierdza, że "organizacje pozarządowe pełnią niezwykle ważną funkcję ... w realizacji polityki edukacyjnej państwa".¹²⁷ Program stanowi ponadto, że ministerstwo będzie współpracować z organizacjami pozarządowymi m.in. w zakresie „kształcenia, nauczania, wychowania i kultury fizycznej dzieci i młodzieży.”¹²⁸

Jednak kierownictwo PiS nie przeciwdziało przybierającym na sile atakom na organizacje pozarządowe zapewniające wszechstronną edukację seksualną (CSE), a w niektórych przypadkach wydaje się je wspierać.¹²⁹ Kampanie przeciwko prowadzeniu edukacji seksualnej stwierdzają, że jest ona sprzeczna z konstytucyjną ochroną prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami.¹³⁰

Wkrótce po dojściu PiS do władzy, minister edukacji narodowej i członek partii PiS, Anna Zalewska, ostrzegła przed dopuszczaniem organizacji takich jak Ponton, zajmujących się edukacją seksualną, do prowadzenia warsztatów w szkołach. „Szkoły powinny zachować

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Program Współpracy Ministra Edukacji Narodowej z Organizacjami Pozarządowymi Oraz Podmiotami Wymienionymi w Art. 3 ust 3 Ustawy o Działalności Pożytku Publicznego i o Wolontariacie na lata 2018–2020, Załącznik do zarządzenia nr 2 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 04.01.2018, 4 stycznia 2018 r., <https://bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2018/04/program-wspolpracy-ministra-edukacji-narodowej-z-organizacjami-pozarządowymi-oraz-podmiotami-wymienionymi-w-art.3-ust.3-ustawy-o-działalności-pożytku-p.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), Cz. 1, str. 3.

¹²⁸ Ibid., Część 4.1, str. 5.

¹²⁹ Agata Pyzik, „Poland is having a sexual revolution in reverse” [*Polska przechodzi rewolucję seksualną à rebours*], *Guardian*, 11 lutego 2014 r., <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/feb/11/poland-sexual-revolution-reverse-education-contraception> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹³⁰ „Chrońmy nasze dziecko - Pamiętaj o złożeniu oświadczenia!”, Stop Seksualizacji Naszych Dzieci, 5 września 2018 r., <https://stop-seksualizacji.pl/index.php/o-nas/co-zrobilismy/wydarzenia-2018/item/353-chronmy-nasze-dziecko-pamietajmy-o-zlozeniu-oswiadczenia> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, <https://drive.google.com/file/d/1pOduwswZclYoqH5WzMQAqPPQHVBQ3VZn/view> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, wyd. 2, 2018 r., https://ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/ChD_wyd_2.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

ostrożność, jeśli chodzi o przyjmowanie ludzi z zewnątrz” - powiedziała minister Zalewska. Stwierdziła, że w szkołach „podstawa programowa jest wystarczająca” i przywoływała obrazy nieodpowiednich metod nauczania organizacji pozarządowych: „Nie wyobrażam sobie, by małe dzieci dyskutowały o intymnych sprawach publicznie.”¹³¹

Samozwańczy obrońca „ochrony niewinnego życia ludzkiego na wszystkich etapach rozwoju” oraz „małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny”, konserwatywny, powiązany z Kościołem katolickim Ordo Iuris prowadził działania mające na celu deprecjonowanie organizacji prowadzących edukację seksualną oraz warsztaty antydyskryminacyjne i antyprzemocowe.¹³² W maju 2017 r. Ordo Iuris uruchomiło kampanię „Chrońmy dzieci!” mającą na celu zindetyfikowanie organizacji uznawanych przez nich za prowadzące „szkodliwe działania”, promujące „subkultury” LGBT i „ideologię gender” w szkołach.¹³³

W sierpniu 2017 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej wycofało rozporządzenie z 2015 r. zobowiązujące szkoły do prowadzenia działań antydyskryminacyjnych.¹³⁴ Ordo Iuris twierdziło, że jest to sukces ich kampanii, mówiąc, że takie działania miały służyć jako kamuflaż „promowania ideologii gender.”¹³⁵

W lutym 2018 r. Ordo Iuris opublikowało raport, w którym imiennie wskazywało i piętnowało różne organizacje, w tym Autonomię – organizację zajmującą się prawami kobiet – oraz Ponton.¹³⁶ Raport fałszywie oskarżył Grupę Ponton o „próbę realizacji w

¹³¹ „Zalewska w TOK FM krytycznie o edukatorach seksualnych. Oni na to: ale dyrektorzy nas zapraszają”, TOK FM, 17 marca 2016 r., <http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,19782956,nie-nagabujemy-nie-wpraszamy-sie-chetne-szkoly-same-sie-zgłaszaja.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Wywiad Human Rights Watch z Aleksandrą Józefowską, 8 sierpnia 2018 r.

¹³² J. Banasiuk i T. Zych, red., *State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law in Poland: Recent Developments [Stan demokracji, prawa człowieka i praworządność w Polsce: Ostatnie wydarzenia]*, Warszawa: Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, wrzesień 2016 r., <http://humanrights.ordoiuris.pl/en/>; (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹³³ „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, 2018 r., tłumaczenie dla celów Human Rights Watch.

¹³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek, Minister Edukacji Narodowej, Warszawa, 29 sierpnia 2017 r., <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2017/1611/1> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Pismo Zastępcy Pełnomocnika ds. Równego Traktowania Sylwii Spurek do Ministra Edukacji Narodowej Anny Zalewskiej, 12 lipca 2017 r.,

¹³⁵ „Pierwszy sukces akcji ‘Chrońmy Dzieci’: MEN likwiduje obowiązek zajęć genderowych”, Ordo Iuris, 5 lipca 2017 r., <https://www.ordoiuris.pl/rodzina-i-malzenstwo/pierwszy-sukces-akcji-chronmy-dzieci-men-likwiduje-obowiazek-zajec-genderowych> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹³⁶ „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris; Paweł Kościński, Justyna Suchecka, „Organizacje współpracujące ze szkołami na indeksie Ordo Iuris”, *Gazeta Wyborcza*, 28 lutego 2018 r., <http://wyborcza.pl/7,75398,23078836,organizacje-wspolpracujace-ze-szkolami-na-indeksie-ordo-iuris.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

szkołach programu, który doprowadził do wzrostu liczby aborcji wśród nieletnich” oraz „zachęcanie dziewcząt poniżej 16 roku życia do okłamywania lekarzy [poprzez mówienie im], że mają zgodę rodziców na stosowanie antykoncepcji hormonalnej.”¹³⁷ Ordo Iuris twierdziło, że w 2017 r. podczas akcji organizacji Autonomia „16 Dni Przeciwno Przemocy ze względu na Płeć” „doszło do licznych nadużyć,” i oskarżało organizację o wzywanie liderów warsztatów do „podważania” i „kwestionowania” idei męskości i kobiecości.¹³⁸ W ramach krytyki Autonomii raport stwierdza, że jej prezeska Agata Teutsch zorganizowała „feministyczne protesty” i określa ją jako „lesbijską działaczkę”, co stanowi jawną próbę publicznego oczernienia jej i wzmocnienia przekonania, że feministki i osoby LGBT są niebezpieczne dla społeczeństwa.¹³⁹

W swoim raporcie Ordo Iuris określiło również warsztaty szkolne prowadzone przez organizacje pozarządowe jako „obowiązkowe.”¹⁴⁰ Jednak wszyscy pracownicy szkół i przedstawiciele organizacji, z którymi rozmawiało Human Rights Watch stwierdzali, że warsztaty prowadzone przez organizacje pozarządowe, a dotyczące edukacji seksualnej, niedyskryminacji i niestosowania przemocy nie są obowiązkowe dla uczniów i że odwiedzają oni tylko szkoły, do których zostali zaproszeni.¹⁴¹

Program anti-aborcyjny i anti-LGBT Ordo Iuris wydaje się być dobrze odbierany przez rząd PiS. W styczniu 2018 r. rząd mianował Tymoteusza Zycha, członka zarządu Ordo Iuris, na stanowisko przedstawiciela organizacji pozarządowych w nowoutworzonym Narodowym Instytucie Wolności - Centrum Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW).¹⁴² Raport Ordo Iuris „Chrońmy dzieci!” zyskał popularność, gdy urzędnicy MEN spotkali się z członkami Ordo Iuris w marcu 2018 r.¹⁴³ W wyniku zaproszenia do składania wniosków, MEN podpisało

¹³⁷ Cytowany tekst pochodzi z pierwotnie opublikowanej wersji raportu, która została później zastąpiona wersją zmienioną po rozgłosie medialnym i protestach organizacji wymienionych w raporcie. W chwili pisania niniejszego, już tylko zmieniona wersja pozostaje dostępna na stronie internetowej Ordo Iuris. „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, <https://drive.google.com/file/d/1pOduwswZclYoqH5WzMQAqPPQHBVQ3VZn/view> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 15.

¹³⁸ Ibid., str. 13.

¹³⁹ Ibid., str. 13.

¹⁴⁰ „Chrońmy Dzieci! Podsumowanie kampanii”, Ordo Iuris, wyd. 2, 2018 r., https://ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/ChD_wyd_2.pdf (dostęp z dn. 28 stycznia 2019 r.), str. 3.

¹⁴¹ Wywiady Human Rights Watch z Aleksandrą Józefowską, 8 sierpnia 2018 r., Agatą Teutsch, prezeską Autonomii, Kraków, 2 sierpnia 2018 r., Hanną H. (nazwisko utajnione), Kraków, 2 sierpnia 2018 r.

¹⁴² „Wyniki naboru na członków Rady Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego”, 29 stycznia 2018 r., <https://pozytek.gov.pl/wyniki-naboru-na-czlonkow-rady-narodowego-instytutu-wolnosci-centrum-rozwoju-spoleczenstwa-obywatelskiego/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁴³ Justyna Suhecka i Paweł Kościński, „Ordo Iuris i MEN będą ‘chronić dzieci’”, *Gazeta Wyborcza*, 15 marca 2018 r.,

umowy o współpracy z 75 organizacjami pozarządowymi w ramach swojego Programu Współpracy na lata 2018-2020.¹⁴⁴ Jednak żadna z tych organizacji nie wydaje się zajmować edukacją seksualną.¹⁴⁵ Przeciwnie, co najmniej jeden przetarg z 2016 r. opiewa na wdrożenie działań obejmujących „przeciwdziałanie seksualizacji dzieci i młodzieży”.¹⁴⁶

W krajowym Programie Współpracy z organizacjami pozarządowymi MEN stwierdza, że taka współpraca obejmuje konsultacje z przedstawicielami organizacji pozarządowych, a w szczególności ich udział w „grupach roboczych ad hoc o charakterze doradczym” w celu zapewnienia opinii i ekspertyz.¹⁴⁷ Jednak przedstawiciele organizacji zajmujących się edukacją seksualną powiedzieli Human Rights Watch, że pod rządami PiS ministerstwo wykluczyło ich z możliwości uczestnictwa.

Aleksandra Józefowska, koordynatorka Grupy Ponton, powiedziała, że przed wyborami w 2015 r. i po latach starań, Ponton nawiązał roboczą współpracę z rządem. Za rządów poprzedniego ministra edukacji – stwierdziła – „otrzymałam informację, że należymy do grupy objętej konsultacjami w sprawie zmian w programie nauczania [edukacji seksualnej]. To wszystko ustało za rządów PiS”.¹⁴⁸

Antonina Lewandowska, pedagożka z Pontonu, mówiła również o izolacji tej organizacji przez PiS. „W tej chwili drzwi ministerstwa są zamknięte”, powiedziała. „Konsultują się raczej z Ordo Iuris niż z nami. Nie ma mowy, żebyśmy mogli tam wejść.”¹⁴⁹

<http://wyborcza.pl/7,75398,23143492,ordo-iuris-imen-beda-chronic-dzieci.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁴⁴ Pismo do Human Rights Watch od Rafała Lwa-Starowicza, zastępcy dyrektora Departamentu Podręczników, Programów i Innowacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, 10 stycznia 2019 r., w aktach Human Rights Watch.

¹⁴⁵ „Wyniki konkursów na realizację zadań publicznych”, Otwarte Dane, https://dane.gov.pl/dataset/1135?page=1&per_page=50&sort=-created (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁴⁶ „Ogłoszenie konkursu ofert na realizację zadania na prowadzenie działań na rzecz upowszechniania wiedzy na temat zdrowia psychicznego i jego uwarunkowań, kształtowanie przekonań, postaw, zachowań i stylu życia wspierającego zdrowie psychiczne, rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach zagrażających zdrowiu psychicznemu, przeciwdziałanie seksualizacji dzieci i młodzieży – w szczególności przez prowadzenie działań informacyjnych i edukacyjnych – konkurs nr DE-WZP.262.1.13.2016”, Ministerstwo Edukacji Narodowej, 18 listopada 2016 r., <https://bip.men.gov.pl/pl/zadania-publiczne/page/2> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁴⁷ Program Współpracy Ministra Edukacji Narodowej z Organizacjami Pozarządowymi Oraz Podmiotami Wymienionymi w Art. 3 ust 3 Ustawy o Działalności Pożytku Publicznego i o Wolontariacie na lata 2018-2020, Załącznik do zarządzenia nr 2 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 04.01.2018, Części 5 i 8, str. 6, 7.

¹⁴⁸ Wywiad Human Rights Watch z Aleksandrą Józefowską, 8 sierpnia 2018 r.

¹⁴⁹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Antoniną Lewandowską, edukatorką-wolontariuszką Grupy Ponton, 21 sierpnia 2018 r.

Odrębna kampania "Stop seksualizacji dzieci i młodzieży", zainicjowana przez rodziców w 2013 r. i powołująca się na kampanię Ordo Iuris, jest również skierowana przeciwko edukacji seksualnej w szkołach. We liście do rodziców z września 2018 roku, kampania wymieniała organizacje, w tym Autonomię i Ponton, stanowiące według niej zagrożenie dla dobra dzieci i promujące „deprawację pod przykrywką edukacji seksualnej”. List zachęcał rodziców do odmowy zgody na udział dzieci w takich zajęciach.¹⁵⁰ Kampania ostrzegła, że przestrzeganie wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia dotyczących edukacji seksualnej w Europie doprowadzi do „wpojenia matryc zachowań prowadzących do seksoholizmu w wieku dorosłym”, promowania masturbacji i „dezorientacji co do tożsamości płciowej” oraz „osłabienia zdolności budowania trwałych więzi i utrwalenie nowego modelu małżeństwa pozbawionego trwałości, co dzieje się poprzez przedstawianie rozpadu rodziny jako normy”.¹⁵¹

Poprzez brak sprzeciwu wobec takich kampanii - a czasem stwarzanie wrażenia poparcia dla nich - rząd wzmacnia przekonanie, że organizacje takie jak Ponton i Autonomia zagrażają dzieciom i rodzinom. To potęguje ryzyko dla działaczek. Lewandowska stwierdziła, że nawet przyjaciele boją się teraz z nią spotykać. „Od czasu zmiany rządu [w 2015 r.] usłyszałam od kilku przyjaciół, że znajomość ze mną robi się ryzykowna”, powiedziała. „Kilka razy zdarzyło się, że gdy poznając kogoś mówiłam, że jestem edukatorką seksualną, ludzie traktowali mnie chłodno, trzymali mnie na dystans, bo bali się, że znajomość ze mną im zaszkodzi.”¹⁵²

Lewandowska powiedziała, że w rozmowach telefonicznych i mediach społecznościowych stosuje autocenzurę, a czasami martwi się o swoje fizyczne bezpieczeństwo.¹⁵³

Wstrzymanie dotacji dla organizacji broniących praw kobiet

Wszyscy działacze oraz przedstawicielki i przedstawiciele darczyńców, z którymi organizacja Human Rights Watch rozmawiała na potrzeby niniejszego raportu, stwierdzili,

¹⁵⁰ „Chrońmy nasze dziecko - pamiętajmy o złożeniu oświadczenia!”

¹⁵¹ „Edukacja seksualna narzędziem seksualizowania dzieci i młodzieży”, Ordo Iuris, 8 listopada 2013 r., <http://www.stop-seksualizacji.pl/index.php/edukacja-typu-b/edukacja-seksualna-narzedziem-seksualizacji-dzieci-i-mlodziezy> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁵² Telekonferencja Human Rights Watch z Antoniną Lewandowską, edukatorką-wolontariuszką Grupy Ponton, 21 sierpnia 2018 r.

¹⁵³ Ibid.

iż rząd drastycznie zmniejszył finansowanie organizacji walczących o prawa kobiet, co ma poważne konsekwencje dla samych organizacji i świadczonych przez nie usług. Brak dostępu do funduszy państwowych doprowadził organizacje do zmniejszenia liczby personelu, zawężenia zasięgu geograficznego działalności i ograniczenia podstawowych świadczeń dla ofiar przemocy, w tym schronienia, pomocy prawnej i wsparcia psychospołecznego. Organizacje zredukowały również liczbę warsztatów edukacyjnych na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, niestosowania przemocy i niedyskryminacji, z powodu zarówno cięć w dotacjach, jak również nacisków politycznych, które hamują współpracę ze szkołami i społecznościami lokalnymi.

Wycofanie środków finansowania publicznego

Spośród organizacji, z którymi rozmawiała Human Rights Watch, wszystkie siedem otrzymujących wcześniej wsparcie publiczne stwierdziło, że finansowanie zostało przerwane lub znacznie ograniczone, od kiedy obecny rząd przejął władzę.¹⁵⁴ W ten skład wchodzi pięć organizacji wcześniej finansowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości; dwie finansowane przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPIPS) i jedną dotowaną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Niektóre straciły dotacje pochodzące z więcej niż jednego ministerstwa.

Wstrzymanie dotacji doprowadziło do drastycznej redukcji personelu, zmniejszenia zakresu działań i ograniczenia podstawowej opieki nad ofiarami przemocy. Sylwia Spurek, zastępczyni Rzecznika Praw Obywatelskich, podkreśla konsekwencje zlikwidowania opieki nad kobietami spoza dużych miast:

Kobiety mieszkające w mniejszych miejscowościach oraz na wsi, które nie mają dostępu do środków antykoncepcyjnych, których nie stać na usługi lub nie mogą sobie pozwolić na opuszczenie domu, aby uciec od sprawcy przemocy w rodzinie – to dla tej części kobiet ustawa będzie miała największe konsekwencje. Zostawiamy tę grupę kobiet samym sobie, bez żadnego wsparcia.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Obejmuje to Centrum Praw Kobiet w Warszawie i Centrum Praw Kobiet w Łodzi, które oddzielnie ubiegały się o finansowanie ministerialne i otrzymywały je.

¹⁵⁵ Wywiad Human Rights Watch z Sylwią Spurek, 9 sierpnia 2018 r.

Przez wiele lat przed wycofaniem środków lub odrzuceniem wniosków, państwo finansowało organizacje. We wszystkich przypadkach, oprócz jednego, rząd nie przedstawił jasnych uzasadnień, które wytłumaczyłyby, dlaczego finansowanie zostało przerwane. Jak zauważyli działacze, organizacje te były w dużym stopniu uzależnione od wsparcia ze strony rządu ze względu na brak możliwości samodzielnego finansowania, dodając, że finansowanie przez UE jest głównie dwustronne i przeznaczone dla dużych projektów, a ponieważ Polska jest krajem o średnim poziomie dochodów, polskie społeczeństwo obywatelskie stanowi niższy priorytet dla państw zapewniających dotacje.¹⁵⁶

Organizacje oświadczyły, że obecnie zależne są przede wszystkim od niewielkich grantów samorządowych i miejskich oraz wpłat osób prywatnych. Działaczki stwierdziły również, że lokalne finansowanie jest zagrożone. „PiS wymienił wojewodów i teraz stało się to kwestią polityczną, więc trudno jest zdobyć pieniądze” - powiedziała Joanna Piotrowska z organizacji kobiecej Feminoteka w Warszawie.¹⁵⁷ Rzecznik Praw Obywatelskich, Adam Bodnar, powiedział: „Niektóre zadania organizacji pozarządowych nie mogą być prowadzone w sposób właściwy bez pomocy państwa. Nie można skutecznie przeciwdziałać przemocy domowej za pomocą funduszy pochodzących wyłącznie od osób prywatnych.”¹⁵⁸

Wiele organizacji oferujących wsparcie kobietom – ofiarom przemocy otrzymywało dofinansowanie za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości w ramach Funduszu Pomocy Poszkodowanym i Pomocy Postpenitencjarnej lub Funduszu Sprawiedliwości. Fundusz Sprawiedliwości jest funduszem ukierunkowanym na pomoc ofiarom wszelkich form przestępczości (a także wspierającym zapobieganie przestępczości oraz pomoc byłym więźniom), w tym poprzez pomoc prawną, wsparcie psychologiczne i emocjonalne, opiekę zdrowotną, schroniska lub miejsca tymczasowego zakwaterowania, a także dofinansowania do czynszu lub zakupu dóbr takich jak odzież, żywność i produkty higieniczne. Ma on umożliwić wypełnienie obowiązków wynikających z Dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar

¹⁵⁶ Christina Wassholm, *Suffocating the Movement [Dusząc ruch]*, Kvinna do Kvinna, 2018, <https://kvinnaatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/10/2-Suffocating-the-movement-ENG.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 36.

¹⁵⁷ Wywiad Human Rights Watch z Joanną Piotrowską, 31 lipca 2018 r.

¹⁵⁸ Claudia Ciobanu i Wojciech Kość, „Warszawa zamyka sakiewkę dla polskich organizacji pozarządowych”, *Politico*, 8 grudnia 2017 r., <https://www.politico.eu/article/pis-polish-ngos-fear-the-governments-embrace/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

przestępstw (dyrektywa w sprawie ofiar przestępstw).¹⁵⁹ W 2018 r. Fundusz Sprawiedliwości miał rozdysponować szacunkowo 25 mln zł (6,6 mln USD) na organizacje non-profit.¹⁶⁰ Pomimo tego, że łączna kwota do rozdysponowania przez Fundusz Sprawiedliwości regularnie wzrastała – 15,6 mln zł (4,1 mln USD) za 2014 r. – działaczki twierdzą, że wysokość dotacji dla wyspecjalizowanych organizacji walczących o prawa kobiet i udzielających im wsparcia zmniejsza się.¹⁶¹

Dwie organizacje wspomniane poniżej utraciły subwencje z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (FIO) w ramach MRPiPS przed marcem 2018 r. Od 1 marca 2018 r. granty FIO podlegają nowemu Narodowemu Instytutowi Wolności – Centrum Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW).¹⁶²

Nawet jeśli istnieją możliwości skorzystania ze środków publicznych, działaczki uważają, że rząd nie będzie wspierał organizacji zajmujących się prawami kobiet. „Nie ma szans, abyśmy je dostały, ponieważ jesteśmy organizacją pomagającą kobietom, a rząd tego nie uznaje” – powiedziała Alina Kula, współzałożycielka Fundacji Pozytywnych Zmian, opiekującej się kobietami-ofiarami przemocy w południowej Polsce.¹⁶³

Działacze stwierdzają, że aktualnie, zarówno Ministerstwo Sprawiedliwości, jak i MRPiPS, częściej finansują organizacje powiązane z Kościołem lub mające opinię prorządowych, niż doświadczone organizacje wyspecjalizowane w obronie praw kobiet.¹⁶⁴ „Wykorzystują te fundusze na finansowanie swoich zwolenników politycznych” – powiedziała Anna Głogowska-Balcerzak, koordynatorka Centrum Praw Kobiet w Łodzi. Powiedziała, że w

¹⁵⁹ Pismo Ministra Sprawiedliwości Patryka Jakiego do Adama Bodnara, Rzecznika Praw Obywatelskich, 29 lipca 2016 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20MS%20w%20sprawie%20finansowania%20organizacji%20przeciwdzia%C5%82aj%C4%85cych%20przemocy%20wobec%20kobiet%2029.07.2016.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WsSW (Dyrektywa w sprawie praw ofiar), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁶⁰ Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Michał Wójcik, „Odpowiedź na interpelację nr 24245 w sprawie wsparcia dla kobiet dotkniętych przemocą domową czy seksualną”, Sejm, Warszawa, 17 sierpnia 2018 r., <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B3VHX8> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² „FIO”, Narodowy Instytut Wolności; potwierdzenie w korespondencji elektronicznej od MRPiPS, 25 października 2018 r., w aktach Human Rights Watch.

¹⁶³ Wywiad Human Rights Watch z Aliną Kulą, prezeska i współzałożycielką Fundacji Pozytywnych Zmian w Bielsku-Białej, 3 sierpnia 2018 r.

¹⁶⁴ Patrz też: HFHR, „The Situation of Civil Society Organizations in Poland” [*Sytuacja organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*], str. 2.

ramach opieki nad ofiarami przemocy Ministerstwo Sprawiedliwości obecnie finansuje Caritas, katolicką organizację charytatywną, i powiązane z Kościołem Ośrodki Pomocy Rodzinie. „[Te organizacje] pomagają rodzinom, natomiast my pomagamy członkom rodzin” - powiedziała, zauważając jednocześnie, że wsparcie dla tych organizacji odgrywa również rolę swego rodzaju zasłony dymnej. „Wiele [takich organizacji] otrzymało dotacje, dlatego rząd wciąż może twierdzić, że finansuje walkę z przemocą.”¹⁶⁵

W oparciu o dane szacunkowe z publicznie dostępnych sprawozdań, liczba organizacji wyznaniowych lub zorientowanych na rodzinę i wspieranych przez Fundusz Sprawiedliwości dla ofiar przestępstw stale rośnie, od kiedy PiS doszedł do władzy; ich liczba podskoczyła z co najmniej 5 spośród 26 organizacji otrzymujących około 23% środków w 2015 r. do co najmniej 9 z 26 organizacji otrzymujących około 35% funduszy w roku 2016 i co najmniej 12 z 31 organizacji otrzymujących około 39% środków w roku 2017.¹⁶⁶ Co najmniej 12 spośród 42 organizacji, które otrzymały pomoc z Funduszu Sprawiedliwości dla ofiar przestępstw w 2018 r. jest otwarcie powiązanych z Kościołem Katolickim, a co najmniej cztery koncentrują się na rodzinie; te 16 organizacji otrzymało około 37% rocznej puli środków rozdysponowywanej przez Fundusz Sprawiedliwości dla ofiar przestępstw. Human Rights Watch nie było w stanie określić profilu działalności ani potencjalnej afiliacji czterech dodatkowych organizacji.¹⁶⁷ Do momentu publikacji tego tekstu Ministerstwo Sprawiedliwości nie odpowiedziało na pisemną prośbę o informacje dotyczące finansowania organizacji działających w sferze przemocy wobec kobiet.

Centrum Praw Kobiet, Warszawa i Łódź

Po kilkunastu latach przyznawania dotacji, Ministerstwo Sprawiedliwości zaprzestało finansowania Centrum Praw Kobiet w 2016 r. List od Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Łukasza Piebiaka uzasadniał to faktem, iż Centrum pomaga tylko kobietom–ofiaram przemocy domowej, zatem zasady przyznawania świadczeń są dyskryminujące, stanowiąc naruszenie art. 9 Dyrektywy w sprawie ofiar, wzywającego do niedyskryminacyjnego ich traktowania.¹⁶⁸ Interpretacja ta pomija uznanie przez Dyrektywę

¹⁶⁵ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

¹⁶⁶ „Odpowiedź na interpelację nr 24245 w sprawie wsparcia dla kobiet dotkniętych przemocą domową czy seksualną”

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Łukasz Piebiak, „Odpowiedź na interpelację nr 3556 w sprawie pozbawienia finansowania Centrum Praw Kobiet”, 29 czerwca 2016 r., <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=44072680> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

wyjątkowości zagrożenia i potrzeb kobiet będących ofiarami przemocy domowej i innej przemocy związanej z płcią, a także zawartego w niej wymogu świadczenia ukierunkowanych i specjalistycznych usług w celu udzielenia im pomocy.¹⁶⁹

Kiedy Ministerstwo Sprawiedliwości ponownie odmówiło finansowania Centrum Praw Kobiet w 2017 r., „zrobiło to mądrzej” - powiedziała Głogowska-Balcerzak z Centrum Praw Kobiet w Łodzi. Nie wskazywało na dyskryminację jako przyczynę, ale po prostu stwierdziło, że wniosek organizacji nie otrzymał „wystarczającej liczby punktów” w procedurze przetargowej.¹⁷⁰ Na mocy ustawy o dostępie do informacji publicznej Centrum wystąpiło o wgląd do innych złożonych wniosków i uzyskanej przez nie punktacji. Chociaż sprawa dotyczy wykorzystania środków publicznych, ministerstwo początkowo odmówiło, a następnie przekazało tylko częściową dokumentację twierdząc, że niektóre organizacje nie zgodziły się na wymianę informacji.¹⁷¹ Głogowska-Balcerzak zauważyła, że nie przewidziano procedury odwoławczej przy podejmowaniu decyzji w ramach procesu wyboru beneficjenta.¹⁷² Ministerstwo ponownie odmówiło przyznania Centrum Praw Kobiet dotacji na rok 2018 uzasadniając to faktem, iż wniosek Centrum nie uzyskał wystarczającej liczby punktów.¹⁷³

Głogowska-Balcerzak stwierdziła, że Centrum rozważyło podjęcie dalszych działań prawnych, ale ze względu na ograniczone zasoby, należało wybrać między pracą z klientkami lub złożeniem pozwu.¹⁷⁴ „Mając kobiety czekające na korytarzach [Centrum], musimy nadal pracować” - powiedziała. „To [złożenie pozwu] prawdopodobnie i tak na nic by się nie zdało.”¹⁷⁵

Głogowska-Balcerzak powiedziała, że udział dotacji z Ministerstwa Sprawiedliwości w budżecie Centrum Praw Kobiet w Łodzi na 2015 r. wynosił 500 000 zł (134 240 USD) w

¹⁶⁹ Dyrektywa w sprawie praw ofiar, mot. 17, 18, 38; art. 9 ust. 3 lit. (b), art. 22 ust. 3.

¹⁷⁰ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

¹⁷¹ Ibid; Wywiad Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską z Centrum Praw Kobiet, 1 sierpnia 2018 r.

¹⁷² Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r. Ministerstwo Sprawiedliwości w 2016 r. odmówiło również finansowania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, uzasadniając to faktem, że nie świadczy ona usług dla wszystkich ofiar przestępstw. Otrzymali oni finansowanie w 2017 r., ale ponownie odmówiono im w 2018 r. bez uzasadnienia. Wywiad Human Rights Watch z Marią Keller-Hamelą z Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa, 8 sierpnia 2018 r.

¹⁷³ Wywiady Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r., oraz z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

porównaniu do około 50 000 zł (13 440 USD) z funduszy miejskich: „Zatem [finansowanie z ministerstwa] było duże, stanowiło prawie cały nasz budżet.”¹⁷⁶ Stwierdziła, że Centrum zwykle obejmowało opieką około 1.000 nowych klientek rocznie; w 2017 r., po cięciach w finansowaniu, obsłużyło 470 nowych zgłoszeń, czyli o połowę mniej niż w poprzednich latach.¹⁷⁷

Centrum nie mogło już dłużej zatrudniać pracowników na pełny etat. Część psychologów i prawników pracuje obecnie w niepełnym wymiarze godzin, odpowiadającym zaledwie 30% pełnego etatu, „ponieważ muszą pracować [gdzie indziej], aby zarobić na życie.”¹⁷⁸ Skutkiem tego, kobiety zgłaszające się do Centrum nie mogą już liczyć na taki sam poziom usług. Przykładowo, pracownicy z działu prawnego zajmowali się wcześniej wsparciem dla ofiar przemocy domowej, udzielając pomocy podczas wszystkich czynności prawnych i szczególnie monitorowali przebieg ich spraw sądowych. Teraz natomiast „niektóre [kobiety] przychodzące do centrum mogą uzyskać zaledwie jedną lub dwie porady prawne, by pomóc im, na przykład, w przygotowaniu dokumentu” – powiedziała Głogowska-Balcerzak.¹⁷⁹ Również jakość pomocy psychologicznej uległa zmianie; wcześniej większość klientek miało indywidualne spotkania, natomiast teraz są one wplecione w sesje grupowe, tak by jak najlepiej wykorzystać ograniczony czas doradców i doradczyń.¹⁸⁰

Dzięki dofinansowaniu z Ministerstwa Sprawiedliwości, Centrum oferowało pomoc prawną i psychologiczną w małych miejscowościach pod Łodzią, obecnie musiało praktycznie zaprzestać pracy poza miastem, poważnie ograniczając dostępność usług dla wiejskich kobiet. „Mieliśmy klientki z całego regionu” – powiedziała Głogowska-Balcerzak. „Teraz mamy tylko jedną grupę wsparcia w jednym małym miasteczku.”¹⁸¹

Innym poważnym problemem jest opłacanie czynszu i zaspokajanie podstawowych potrzeb kobiet w przemocowych związkach, które wcześniej pokrywały fundusze z ministerstwa. Łódzkie Centrum Praw Kobiet zapewniało 50-70 kobietom stałą pomoc finansową w postaci bonów żywnościowych i innych niezbędnych artykułów, ale nie może

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

już robić tego dłużej.¹⁸² Głogowska-Balcerzak podkreśliła duże znaczenie tego typu wsparcia, biorąc pod uwagę brak schronisk wyspecjalizowanych i przeznaczonych dla kobiet-ofiar przemocy, mogących czuć się niekomfortowo w schroniskach dla mężczyzn: „Niektóre kobiety pozostają ze swoimi agresywnymi partnerami, ponieważ nie mają dokąd pójść” – powiedziała. „W Łodzi jest jedno schronisko prowadzone przez organizację pozarządową. Ma może ze 20 miejsc ... ale przyjmują też mężczyzn.”¹⁸³

Centrum Praw Kobiet w Warszawie również zmniejszyło liczbę zatrudnianych pracowników w związku z zaprzestaniem finansowania przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Urszula Nowakowska, prezeska Centrum Praw Kobiet, powiedziała, że wcześniej miała dwa biura w Warszawie, zatrudniające ponad 20 prawników, psychologów, indywidualnych doradców i innych pracowniczek i pracowników, z których wielu pracowało na pełen etat. Bez dotacji z ministerstwa – powiedziała Nowakowska – Centrum zatrudnia 12 pracowników, w większości w niepełnym wymiarze godzin, i polega na pracy wolontariuszy. Centrum skróciło godziny pracy, ponieważ wielu wolontariuszy może pracować tylko wieczorami.¹⁸⁴

Warszawskie Centrum Praw Kobiet obecnie otacza bezpośrednią opieką około 1000 kobiet rocznie; mając fundusze ministerialne obsługiwało co roku około 3000 kobiet, czyli trzy razy więcej. Centrum oferuje mniej usług doradczych i nie może już oferować wsparcia finansowego na zakup żywności, na czynsz lub edukację.¹⁸⁵ Według Nowakowskiej długie oczekiwanie na pomoc zniechęca niektóre kobiety do jej poszukiwania: „Kobieta dzwoni, a my proponujemy jej spotkanie za dwa tygodnie ... Ona odpowiada: »Ale ja zdecydowałam się szukać pomocy dzisiaj dzisiaj«. Czasem je tracimy.”¹⁸⁶

Centrum Praw Kobiet w Warszawie otrzymywało dotacje z MRPiPS przez kilkanaście lat, aż do roku 2015. Po utracie tego dofinansowania, Centrum musiało zrezygnować z drugiego biura. Nowakowska powiedziała, że już nie ubiegają się o dofinansowanie z MRPiPS. „Teraz przekazują fundusze mniejszym organizacjom związanym z Kościołem” – dodała.¹⁸⁷

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Wywiad Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

Do momentu publikacji tego tekstu MRPiPS nie odpowiedziało na pisemną prośbę o udzielenie informacji dotyczących finansowania organizacji działających w sferze zwalczania przemocy wobec kobiet.

Stowarzyszenie BABA, Zielona Góra

Przez siedem lat Ministerstwo Sprawiedliwości finansowało działalność zielonogórskiego Stowarzyszenia BABA, które pomaga ofiarom przemocy, zanim odmówiło wsparcia w roku 2016.¹⁸⁸ „[Ministerstwo] nigdy nie przekazywało nam żadnych negatywnych opinii, więc nigdy nie sądziliśmy, że dojdzie do odmowy [finansowania]” – powiedziała Ilona Motyka, wiceprezeska BABA.¹⁸⁹

Stowarzyszenie BABA nie otrzymało żadnego uzasadnienia odnośnie zaprzestania finansowania. Ponieważ usługi BABA są dostępne dla wszystkich ofiar przemocy – według Motyki, mężczyźni stanowią około pięciu procent ich klientów – ministerstwo nie mogło powoływać się na dyskryminację niektórych ofiar przestępstw jako podstawę odmowy dotacji.¹⁹⁰

W latach 2012-2016 Ministerstwo Sprawiedliwości przyznawało BABA 600.000 złotych rocznie (ok. 159.000 USD), co według Motyki stanowiło 80% budżetu organizacyjnego. „W zasadzie pokrywało to całość naszych działań” – powiedziała.¹⁹¹ Od czasu utraty dofinansowania Stowarzyszenie BABA ograniczyło swoją działalność do terenu Zielonej Góry. Motyka powiedziała, że wcześniejsze dotacje ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości pozwalały stowarzyszeniu BABA oferować cotygodniowe wsparcie psychologiczne i prawne ofiarom przemocy w 13 punktach kontaktowych na terenie wielu gmin, czyli w obszarze około połowy województwa lubuskiego. „Było to ważne, ponieważ na tym terenie było bardzo niewiele innych form pomocy” – powiedziała.¹⁹²

Stowarzyszenie BABA wykorzystywało dofinansowanie z Ministerstwa Sprawiedliwości na zapewnienie wsparcia finansowego ofiarom przemocy, w tym w postaci talonów na żywność i odzież, zwrotów kosztów podróży do lub z punktów pomocy BABA oraz wynajmu

¹⁸⁸ Wywiad Human Rights Watch z Iloną Motyką ze Stowarzyszenia BABA, Zielona Góra, 6 sierpnia 2018 r.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid.

mieszkań przez ofiary, które musiały opuścić dom, aby uciec przed oprawcami. „Brak pomocy finansowej jest bardzo dotkliwy” – powiedziała wiceprezesa Motyka.¹⁹³

BABA musiała również zlikwidować wynagrodzenia dla praktycznie wszystkich pracowniczek i pracowników, w tym psycholożki i prawniczki, którzy obecnie pracują jako wolontariusze.¹⁹⁴

Stowarzyszenie Niebieska Linia, Warszawa

Niebieska Linia, oferująca pomoc ofiarom przemocy, z których 95% to kobiety, jest jedyną organizacją, z którą rozmawiało Human Rights Watch, a która nadal otrzymuje dofinansowanie z Ministerstwa Sprawiedliwości. Niemniej jednak Renata Durda, kierowniczka Niebieskiej Linii, powiedziała, że wkrótce po wyborach w 2015 r. ministerstwo znacznie ograniczyło dotacje i zaprzestało wsparcia dla ich infolinii, oferującej doradztwo telefoniczne i skierowania do specjalistów. Według Durdy resort stwierdził, że pomoc przez telefon jest nieskuteczna. Z powodu braku wsparcia Ministerstwa Sprawiedliwości – powiedziała Durda – Stowarzyszenie musiało skrócić godziny pracy gorącej linii o połowę, przechodząc z dwunastu godzin dziennie do sześciu.¹⁹⁵

Po zapoznaniu się z decyzją Ministerstwa Sprawiedliwości o zaprzestaniu finansowania gorącej linii i ograniczeniu funduszy na inne działania, Durda zwróciła się do prasy, po czym została „zaproszona do ministerstwa w ramach ‘ostrzeżenia’”.¹⁹⁶ Powiedziała, że urzędnicy Ministerstwa Sprawiedliwości powiedzieli jej, iż są pewni, że jej organizacja ma coś do ukrycia – np. niegospodarność finansową - i że to udowodnią. Przeprowadzony został audyt, który, jak powiedziała, trwał prawie trzy lata, natomiast powinno to zająć kilka miesięcy. „Wskazuje to na szczególnie brak zaufania do organizacji pozarządowych” – powiedziała Durda. „Audyty zawsze były przeprowadzane, ale teraz są dłuższe i jest ich więcej.”¹⁹⁷ Ponadto stwierdziła, że takie kontrole są wykonywane pod naciskiem władz i z zamiarem udowodnienia winy.¹⁹⁸

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Wywiad Human Rights Watch z Renatą Durdą, 10 sierpnia 2018 r.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

Fundacja Autonomia, Kraków

MRPiPS zaprzestał dofinansowania Fundacji Autonomia, organizacji z siedzibą w Krakowie, w połowie realizacji przyznanego grantu, i zażądał spłaty pieniędzy już wydanych na działania prowadzone w ramach projektu.

Fundacja Autonomia, która prowadzi warsztaty edukacyjne dotyczące walki z przemocą i przeciwdziałania dyskryminacji, a także działania rzecznicze i wzmacniające pozycję kobiet, podpisała w kwietniu 2016 r. dwuletnią umowę o dofinansowanie z MRPiPS na projekt zatytułowany „ZERo przemocy - Zaangażowanie, Edukacja, Rzecznictwo przeciwko przemocy ze względu na płeć.” Dotacja wynosiła 198 620 zł (52 637 USD) z łącznego kosztu projektu w wysokości 221 020 zł (58 573 USD), którego pozostałą część zapewniała sama Autonomia.¹⁹⁹ Działania projektowe obejmowały warsztaty przeciw dyskryminacji i przemocy antyprzemocowe i antydyskryminacyjne prowadzone w szkołach oraz rzecznictwo wobec administracji publicznej w zakresie zwalczania przemocy na tle płciowym. Prowadzono także warsztaty w połączeniu z międzynarodową, 16-dniową kampanią na temat przemocy wobec kobiet, organizowaną co roku w dniach od 25 listopada do 10 grudnia.²⁰⁰

W dniu 28 listopada 2016 r. Robert Winnicki, poseł na Sejm powiązany z prawicowym ruchem Kukiz'15 (obecnie poseł niezależny i lider Ruchu Narodowego, koalicji organizacji nacjonalistycznych), potępił w Sejmie poparcie MRPiPS dla Autonomii.²⁰¹ Twierdził, że fundusze publiczne były wykorzystywane do „popularyzacji idei feminizmu i równości płci,” „promowania subkultury LGBT i homoseksualnego stylu życia,” oraz „atakowania

¹⁹⁹ „Umowa nr 95_II/2016 o realizację zadania publicznego zleconego w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich pod nazwą 'ZERo przemocy: Zaangażowanie, Edukacja, Rzecznictwo przeciwko przemocy ze względu na płeć' zawartą w dniu 13 kwietnia 2016 w Warszawie”, https://www.autonomia.org.pl/doc/umowa_95_II_2016.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²⁰⁰ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, prezeską Autonomii, Kraków, 2 sierpnia 2018 r. „Miało być zero przemocy – jest zero pieniędzy na przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet i dziewczynek – historia dla ludzi o mocnych nerwach”, Fundacja Autonomia, <https://www.autonomia.org.pl/index.php?id=pro&ajdi=42> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁰¹ Robert Winnicki, „Interpelacja nr 8185 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej w sprawie dotowania organizacji promujących dewiacje przez MRPiPS”, 28 listopada 2016 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=58E13630> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

tradycyjnych obyczajów, rodziny i kultury.”²⁰² Nawiązał imiennie do Agaty Teutsch, prezeski Autonomii, wyśmiewając jej aktywność feministyczną i na rzecz ruchu LGBT.²⁰³

Dnia 30 listopada poseł PiS Piotr Uściński powtórzył argumenty podniesione przez Winnickiego, nazywając prezeskę Autonomii „działaczką lesbijską”, a działalność Fundacji „przejawem agitacji feministycznej i homoseksualnej.”²⁰⁴ On i Winnicki wyszydzali także inne organizacje walczące o prawa kobiet w Polsce, takie jak Ponton i Feminoteka.²⁰⁵ Uściński pytał, czy ministerstwo wie o działaniach Autonomii zaplanowanych jako 16 Dni Akcji Przeciw Przemocy ze względu na Płeć i zapytał: „Jeśli tak, to jak można to pogodzić z jednoczesną działalnością ministerstwa na rzecz silnej pozycji rodziny i małżeństwa?”²⁰⁶

Ministerstwo potwierdziło, że finansowało projekt Autonomia „Zero Przemocy”, ale nie 16 Dni Akcji.²⁰⁷ W katolickich mediach pojawiły się dalsze negatywne reakcje.²⁰⁸ Tydzień później, 7 grudnia, Teutsch odebrała telefon i pisemną prośbę od MRPiPS z prośbą o informacje na temat szkolnych warsztatów Fundacji Autonomia zorganizowanych podczas 16 Dni Akcji.²⁰⁹ Teutsch odpowiedziała e-mailem następnego dnia, 8 grudnia. Tego samego dnia pracownik Biura Pomocy Społecznej MRPiPS zadzwonił i powiedział, że pracownicy MRPiPS przyjadą do biur Autonomii na wizytę monitorującą projekt. „Powiedział: »Będą u Was za godzinę«,” wspomina Teutsch.²¹⁰ Porównała tę wizytę z poprzednimi, mówiąc: „Poprzednio byłam informowana z wyprzedzeniem, to było przygotowane.”²¹¹

²⁰² Ibid; „Robert Winnicki: rząd Prawa i Sprawiedliwości podąża tęczową autostradą i nie widać nawet hamowania”, *Polonia Christiana*, 30 listopada 2016 r., <https://www.pch24.pl/robert-winnicki--rzad-prawa-i-sprawiedliwosci-podaza-teczowa-autostrada-i-nie-widac-nawet-hamowania,47749,i.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁰³ Robert Winnicki, Interpelacja nr 8185.

²⁰⁴ Piotr Uściński, Zapytanie nr 1354 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej w sprawie dofinansowania projektu Fundacji Autonomia, 28 listopada 2016 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=659BBE19&view=2> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁰⁵ Piotr Uściński, Zapytanie nr 1354.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018; MRPiPS, „Wyjaśnienie w związku z artykułem dotyczącym kampanii »16 dni przeciw przemocy ze względu na płeć«, opublikowanym 27 listopada 2016 r. na portalu Polonia Christiana”, 28 listopada 2016 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyjasnienie-w-zwiazku-z-artykulem-dotyczacym-kampanii-16-dni-przeciw-przemocy-ze-wzgledu-na-plec-opublikowanym-27-listopada-2016-r-na-portalu-polonia-christiana> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁰⁸ „Promocja idei LGBT a ministerialne wsparcie dla kampanii przeciwko przemocy”, *Polonia Christiana*, 28 listopada 2016 r., <https://www.pch24.pl/promocja-idei-lgbt-a-ministerialne-wsparcie-dla-kampanii-przeciwko-przemocy,47701,i.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

²⁰⁹ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018 r.; Email do Agaty Teutsch od MRPiPS, 7 grudnia 2017 r., w aktach Human Rights Watch.

²¹⁰ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018 r.

²¹¹ Ibid.

Teutsch powiedziała, że po kilku dniach otrzymała pismo informujące, iż MRPiPS unieważniło umowę o dofinansowanie, nakazując Autonomii zaprzestania działań projektowych i żądając spłaty już wydanych środków wraz z odsetkami w ciągu 15 dni od daty wypowiedzenia umowy.²¹² Pismo potwierdzające wypowiedzenie umowy datowane jest na 9 grudnia 2016 r. – dzień następujący bezpośrednio po wizycie monitorującej.²¹³

MRPiPS rozwiązało umowę, jako przyczynę podając fakt, że organizacja nie podejmowała uzgodnionych działań rzeczniczych ani nie prowadziła warsztatów zgodnie z umową o dofinansowanie. Teutsch odpowiedziała na piśmie, stwierdzając, że warsztaty zostały przeprowadzone zgodnie z umową, a działalność rzecznicza stała się niemożliwa, gdyż administracja państwowa zignorowała ich prośby.²¹⁴ Zauważyła także, że po wizycie monitorującej Autonomia nie otrzymała informacji pokontrolnej, stwierdzającej, że ministerstwo znalazło jakiegokolwiek uchybienia oraz że, zgodnie z umową o dofinansowanie, organizacja powinna otrzymać czas na naprawienie wszelkich niedociągnięć.²¹⁵

Po roku wymiany dokumentów, raportów i informacji, ministerstwo uznało, że Autonomia nie musi spłacać już wydatkowanych środków.²¹⁶ Teutsch zauważyła, że ministerstwo nie zaangażowało się w żadną procedurę administracyjną przewidzianą dla rozstrzygnięcia sporów zgodnie z umową o dofinansowanie, której domagała się Autonomia.²¹⁷

²¹² Ibid.

²¹³ „Rozwiązanie umowy ze skutkiem natychmiastowym”, MRPiPS, 9 grudnia 2016 r., https://www.autonomia.org.pl/doc/rozwiązanie_umowy_9_12_2016.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Krzysztof Michałkiewicz, 5 stycznia 2017 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=523ED424&view=2> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²¹⁴ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018 r.; Fundacja Autonomia, „Oświadczenie w sprawie rozwiązania przez MRPiPS umowy nr 95_II/2016 z dnia 13 kwietnia 2016 zawartej pomiędzy Ministrem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej a Fundacją Autonomia,” 21 grudnia 2016, https://www.autonomia.org.pl/doc/odpowiedz_Autonomii_na_decyzje_o_rozwiazaniu_umowy_przez_MRPiPS.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²¹⁵ Ibid.; „Oświadczenie w sprawie rozwiązania przez MRPiPS umowy nr 95_II/2016 z dnia 13 kwietnia 2016 zawartej pomiędzy Ministrem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej a Fundacją Autonomia”, 21 grudnia 2016 r., https://www.autonomia.org.pl/doc/odpowiedz_Autonomii_na_decyzje_o_rozwiazaniu_umowy_przez_MRPiPS.pdf (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Aleksandra Pawłowska, Krzysztof Zawisłak, MRPiPS, „Karta monitoringu”, 8 grudnia 2016 r., <https://www.autonomia.org.pl/doc/karta%20monitoringu%20Fundacja%20Autonomia.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²¹⁶ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018 r.; „Miało być zero przemocy – jest zero pieniędzy na przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet i dziewczynek”

²¹⁷ Ibid.

Wycofanie dotacji postawiło Autonomię w trudnej sytuacji. Organizacja musiała ograniczyć działalność i zrezygnować z powierzchni biurowej. Pensje pracowników zostały drastycznie obniżone. Teutsch powiedziała, że pracuje w pełnym wymiarze godzin, ale jej wynagrodzenie obejmuje tylko 16 godzin pracy tygodniowo. „Wykorzystałyśmy całą naszą energię i siłę, aby po prostu kontynuować działalność” – powiedziała. „Nasi wolontariusze, ludzie, którzy z nami pracują, nie mogą pracować w tak trudnych warunkach finansowych i w stresie. Wielu z nich doświadczyło wypalenia zawodowego.”²¹⁸

Teutsch oświadczyła, że ataki personalne ze strony polityków i dziennikarzy narażają ją i pracę Autonomii na ryzyko. „Były artykuły wymieniające mnie z nazwiska, które mówiły, że jestem osobą niebezpieczną dla dzieci” – powiedziała. „Dla niektórych społeczności lub niektórych osób [teraz] jestem kimś, z kim nie należy współpracować, jestem kimś, komu nie możesz zaufać.”²¹⁹

Doświadczenia Autonomii skłoniły innych do rezygnacji z rządowego wsparcia. „Martwimy się o potencjalne konsekwencje – podobne do tego, co stało się z Autonomią” – powiedziała Joanna Piotrowska z Feminoteki. „Gdyby nam się to przydarzyło, sparaliżowałyby to nasze działania, ponieważ mamy zbyt mało personelu.”²²⁰

Rządowe akcje przeszukiwania siedzib organizacji

Dnia 3 października 2017 r. działaczki i działacze oraz liczni obywatele uczcili pierwszą rocznicę Czarnego Protestu demonstracjami przeciwko trwającym próbom ograniczenia dostępu do aborcji.²²¹ Dnia 4 października policja dokonała nalotu na biura organizacji pozarządowych, w tym trzy biura Centrum Praw Kobiet i biuro BABA, każde w innym miejscu. Obie organizacje zapewniają opiekę ofiarom przemocy domowej i innych typów przemocy ze względu na płeć.

²¹⁸ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, 2 sierpnia 2018 r.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Wywiad Human Rights Watch z Joanną Piotrowską, 31 lipca 2018 r.

²²¹ Steven Hoffman, „On anniversary of abortion ban protests, women take to the streets: 'We have not folded our umbrellas'” [*W rocznicę protestów przeciwko zakazowi aborcji, kobiety wychodzą na ulice: „Nie złożyłyśmy parasolek”*], *Krakow Post*, 3 października 2017 r., <http://www.krakowpost.com/18264/2017/10/abortion-ban-czarny-protest-anniversary> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

Policja poinformowała ich, że naloty wynikają z dochodzenia w sprawie domniemanego wykroczenia popełnionego przez byłych pracowników Ministerstwa Sprawiedliwości, i że kwestie finansowania organizacji przez Ministerstwo Sprawiedliwości były podstawą nalotów, w tym zajęcia dokumentów i komputerów.²²²

Policja pojawiła się w sposób niezapowiedziany w biurach Centrum Praw Kobiet w Warszawie, Łodzi i Gdańsku jednocześnie oraz w biurze BABA w Zielonej Górze. Anna Głogowska-Balcerzak z Łodzi i Urszula Nowakowska z Warszawy rozmawiały ze sobą przez telefon, gdy zdały sobie sprawę, że policja znajduje się w każdym biurze Centrum Praw Kobiet. „To było przerażające - to była skoordynowana akcja” – powiedziała Głogowska-Balcerzak. „Nie stosuje się tego rodzaju metod w stosunku do osób, które nie mają statusu podejrzanym.”²²³

W Łodzi policja pozwoliła Głogowskiej-Balcerzak na przekazanie cyfrowych kopii (CD-ROM) dokumentów, ale w Warszawie, Gdańsku i Zielonej Górze zabezpieczono dyski twarde komputera, a także dokumenty papierowe. Rozmówczynie z obu organizacji powiedziały Human Rights Watch, że jako beneficjentki dofinansowania już wcześniej przekazały Ministerstwu Sprawiedliwości obszerną dokumentację, w związku z czym przeszukania i zajęcia mienia były zbędne.²²⁴ „W ministerstwie mają już całą dokumentację, więc [naloty] były również symboliczne” – powiedziała Głogowska-Balcerzak.²²⁵

Działaczki powiedziały, że użyte metody policyjne sugerują, że naloty miały ukryty cel. „Jeśli potrzebujesz dokumentów, piszesz pismo z prośbą o ich dostarczenie” – powiedziała Głogowska-Balcerzak. „Wysłali czterech policjantów, aby zdobyć kilka segregatorów.”²²⁶ Nowakowska powiedziała, że policja nie wniosowała po prostu o

²²² Wywiady Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r., z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r., oraz z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r. Zobacz też: „Police raid offices of women's groups in Poland after protests” [*Naloty policji na biura organizacji kobiecych w Polsce po protestach*], *Guardian*, 5 października 2017 r., <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/05/police-raid-offices-of-womens-groups-in-poland> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²²³ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

²²⁴ Wywiady Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r., z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r., oraz z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

²²⁵ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

²²⁶ *Ibid.*

wydanie materiałów – przeprowadzili przeszukanie. „Nie tylko poprosili mnie o dokumenty, ale także szukali dokumentów w każdym możliwym miejscu” – powiedziała.²²⁷

Nowakowska stwierdziła, że co najmniej jeden policjant skarżył się na działalność Centrum Praw Kobiet. „[Policjant] powiedział, że lepiej będzie, jeśli przestanę udzielać wywiadów czy wygłaszać komentarze w mediach” – powiedziała. „Oczywiście czułam się bardzo niepokojona, zastraszona.”²²⁸

Poczucie, że rząd bierze na celownik działania na rzecz praw kobiet zostało spotęgowane przez moment wykonania nalotów, zaraz po protestach z 3 października, w których personel wszystkich czterech przeszukiwanych biur uczestniczył lub je wspierał.²²⁹ Dwie działaczki twierdziły, że prokuratorzy już w lipcu wydali postanowienia o przeprowadzeniu nalotów, a jedna z nich powiedziała, że nakaz przeszukania pokazany jej przez policję miał lipcową datę wystawienia. Ich zdaniem urzędnicy opóźnili naloty, aby zbiegły się z październikowymi protestami.²³⁰ „Użyli tego bardzo elegancko, aby wywołać wrażenie zastraszania” – powiedziała Ilona Motyka z BABA. „[Przez to, że] widzisz policję na własnym progu.”²³¹

Skutki akcji przeszukiwania siedzib organizacji

Działaczki mówiły, że naloty zniechęciły ofiary przemocy do szukania pomocy, przyczyniły się do publicznej nieufności wobec organizacji i wywołały strach i niepokój wśród personelu i wolontariuszy.

Wpływ na ofiary przemocy wymagające pomocy

Wszystkie biura, które zostały przeszukane, przechowują informacje szczególnie chronione i poufne, w tym dane o klientkach szukających pomocy z powodu przemocy domowej lub innej. Działaczki wyraziły zaniepokojenie, że policja i inne organy mają

²²⁷ Wywiad Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Wywiady Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r., z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r., oraz z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.. Zobacz też: Anton Ambroziak, „Policja czekała 72 dni z wkroczeniem do biur organizacji kobiecych. Miała postanowienie już od 24 lipca, weszła dzień po czarnym proteście”, *OKO.Press*, 5 października 2017 r., <https://oko.press/news-oko-press-policja-czekala-72-dni-wkroczeniem-biur-organizacji-kobiecych-miala-postanowienie-juz-24-lipca-weszla-dzien-czarnym-proteście/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²³⁰ Wywiady Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r., i z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r.

²³¹ Wywiad Human Rights Watch z Iloną Motyką, 6 sierpnia 2018 r.

dostęp do takich danych, a ponieważ naloty były szeroko omawiane w lokalnych i krajowych mediach, miały wpływ na osoby potrzebujące pomocy. Takie świadczenia mają charakter poufny, zgodnie z najlepszymi międzynarodowymi standardami w zakresie bezpieczeństwa i opieki nastawionej na dobro ofiar.

Głogowska-Balcerzak z łódzkiego Centrum Praw Kobiet powiedziała, że około miesiąca po nalotach otrzymała e-mail od kobiety będącej ofiarą przemocy, która prosiła o pomoc prawną. „Pisała, że chciała przyjść wcześniej, ale widziała [wiadomości] o nalocie policji i bała się,” powiedziała Głogowska-Balcerzak.²³²

W warszawskim Centrum Praw Kobiet nalot policji nastąpił w obecności pracowników i kilku ofiar właśnie korzystających z pomocy. „To było przerażające dla klientek” – powiedziała Nowakowska. „Myślę, że niektóre mają do nas inny stosunek [od czasu nalotów].”²³³

Głogowska-Balcerzak zwróciła szczególną uwagę na efekt odstraszący wobec ofiar, jeśli sprawcy przemocy mają powiązania z administracją państwową. „Mężami lub partnerami niektórych klientek są policjanci lub urzędnicy” – twierdzi Głogowska-Balcerzak. „Pewnie się teraz martwią, że to, co powiedzą, może nie być bezpieczne.”²³⁴

Wpływ na organizacje, strach przed inwigilacją

Naloty spowodowały również zwiększony niepokój wśród pracowników organizacji. Kilka działaczek wyraziło obawy przed inwigilacją po nalotach, w tym za pomocą sprzętu komputerowego, który został zajęty i zwrócony. Nowakowska wyjaśniała:

Po tym, jak zwrócili dyski [komputerowe], byłam w strachu. Bałam się też korzystać z telefonu.... Mam uczucie paranoi. Czasami wolę rozmawiać gdzieś indziej [niż w biurze]. Czasami jestem podejrzliwa wobec wolontariuszy lub osób, które przychodzą – nawet wobec jednej z naszych pracownic, która kiedyś pracowała w administracji [państwowej].²³⁵

²³² Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

²³³ Wywiad Human Rights Watch z Urszulą Nowakowską, 1 sierpnia 2018 r.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

Nowelizacja ustawy o policji ze stycznia 2016 r. poszerzyła możliwości rządu co do inwigilowania obywateli, a jednocześnie nie zawierała gwarancji chroniących ich prawa. Działaczki były kontrolowane przez policję po wzięciu udziału w pokojowych protestach.²³⁶

Nawet działaczki organizacji nie podlegających nalotom twierdzą, że mają silniejsze poczucie zagrożenia dotyczące siebie samych i swoich klientek. Joanna Piotrowska z warszawskiej Feminoteki powiedziała, że naloty pogłębiły obawy o stosunki z administracją państwową, i o finansowanie, ale i o to, czy kobiety nie przestaną szukać pomocy. „Gdyby prowadzono wyrywkowe kontrole [naszych działań] lub różne osoby miałyby dostęp do bazy danych [o klientkach] - kobiety mogłyby zacząć wątpić w nas i nie zwracać się do nas” – powiedziała.²³⁷

Jej wypowiedź była praktycznie echem rozmów ze wszystkimi innymi działaczkami, kiedy mówiła: „Myślę, że to, co stało się z BABA i z Autonomią, miało wywołać strach w innych organizacjach. Jestem pewna, że był to jeden z celów.”²³⁸

W piśmie ze stycznia 2018 r. skierowanym do polskiego premiera Mateusza Morawieckiego, ówczesny Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka odnotował potencjalny „efekt mrożący” nalotów na organizacje pozarządowe i na kobiety, którym pomagają.²³⁹

Głogowska-Balcerzak powiedziała, że naloty nadal wywołują poczucie niepewności u jej pracowników. „To wciąż siedzi z tyłu głowy”, powiedziała. „Jest taki ciągły niepokój, zastanawianie się, co będzie dalej.”²⁴⁰

Zastraszanie i działania odwetowe

Organizacja Human Rights Watch przeprowadziła rozmowy z jedenastoma kobietami, które twierdziły, że padły ofiarą zastraszania lub represji w związku z ich wsparciem dla praw kobiet, czy też ze współpracą z organizacjami zajmującymi się kwestiami praw kobiet. Pięć

²³⁶ Amnesty International, *Moc ulicy*, str. 23-24.

²³⁷ Wywiad Human Rights Watch z Joanną Piotrowską, 31 lipca 2018 r.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ List od Komisarza Rady Europy ds. Praw Człowieka Nilsa Muižnieksa do premiera Polski Mateusza Morawieckiego, Comm. HR/NM/sf 001-2018, 19 stycznia 2018 r., <https://rm.coe.int/letter-to-mr-mateusz-morawiecki-prime-minister-of-the-republic-of-pola/1680784182> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²⁴⁰ Wywiad Human Rights Watch z Anną Głogowską-Balcerzak, 7 sierpnia 2018 r.

z nich będących pracownikami administracji publicznej twierdziło, że ich miejsca pracy są zagrożone. Wśród nich trzy nauczycielki i jedna dyrektorka szkoły zostały poddane dochodzeniom i postępowaniu dyscyplinarnemu. Rozmówczynie opowiadały również Human Rights Watch o co najmniej siedmiu podobnych przypadkach, chociaż Human Rights Watch nie było w stanie przeprowadzić rozmów z osobami bezpośrednio zainteresowanymi w celu potwierdzenia przebiegu zdarzeń. Dwie działaczki stwierdziły, że ich organizacjom pozarządowym odebrano powierzchnię biurową z powodu pracy nad zagadnieniami praw kobiet.

Represje za udział lub wspieranie protestów

Pięć kobiet twierdziło, że instytucje państwowe zagroziły zakończeniem umowy o pracę, a w jednym przypadku rozwiązały z nimi umowy ze względu na wspieranie lub zaangażowanie w działalność Czarnego Protestu.

Przypadek nauczycielek z Zabrze

W szeroko omawianym w mediach przypadku, władze Kuratorium Oświaty, czyli władze oświatowe na szczeblu wojewódzkim, podjęły dochodzenia i postępowanie dyscyplinarne przeciwko dziewięciu pracownikom oraz dyrektorce szkoły państwowej dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w Zabrzu (woj. śląskie).²⁴¹

Władze rozpoczęły dochodzenie w sprawie pracownic po tym, jak ich były kolega z pracy złożył skargę dotyczącą zdjęcia przedstawiającego je pozujące w czarnych strojach podczas przerwy szkolnej w dniu 3 października 2016 r., czyli w dniu Czarnego Protestu.²⁴² Opublikował to zdjęcie na Facebooku z hashtagiem #CzarnyProtest oraz napastliwymi komentarzami antyaborcyjnymi.²⁴³ „Porównywał nas do SS, do Hitlera, do ludzi chcących

²⁴¹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Natalią Klima-Piotrowską, adwokatką, 23 sierpnia 2018 r.

²⁴² „Organ Kuratorium Oświaty w Kielcach oraz jego zadania i kompetencje”, Kuratorium Oświaty w Kielcach, 20 marca 2016 r., <https://kuratorium.kielce.pl/9321/organ-kuratorium-oswiaty-w-kielcach-oraz-jego-zadania-i-kompetencje/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.). Według rozmówców, dwóch członków personelu administracyjnego również obecnych na zdjęciu nie podlega Karcie Nauczyciela, zatem nie zostali objęci badaniem. Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską, 17 września 2018 r.

²⁴³ Anna Malinowska, „Czarny protest w zabrzańskej szkole. Nauczyciel kpi ze swoich koleżanek”, *Gazeta Wyborcza*, 13 października 2016 r., <http://katowice.wyborcza.pl/katowice/1,35063,20833369,czarny-protest-w-zabrzanskiej-szkole-nauczyciel-kpi-ze-swoich.html> (dostęp z dn. 23 stycznia 2019 r.).

zabijać osoby niepełnosprawne” – powiedziała Ewa Wnorowska, od 27 lat zatrudniona w tej szkole jako pedagog szkolny.²⁴⁴

Pracownicy Kuratorium przesłuchiwali pracowników szkoły, koncentrując się na tym, czy nauczycielki pozostawiły dzieci bez opieki w celu pozwania do zdjęcia.²⁴⁵ Podczas wstępnej wizyty monitorującej z Kuratorium „nie stwierdzono nieprawidłowości.”²⁴⁶ Jednak Kuratorium wszczęło postępowanie wyjaśniające, które następuje po dochodzeniu, jeżeli istnieje potencjalna możliwość zastosowania kar dyscyplinarnych. Postępowanie wszczęto na podstawie naruszenia wynikającego z art. 6 Karty Nauczyciela obowiązku nauczyciela, by „kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka” i „dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów.”²⁴⁷ W styczniu 2017 r. Kuratorium wszczęło postępowania dyscyplinarne przeciwko 10 pracownikom, w tym dyrektorze szkoły, uzasadniając je publiczną manifestacją poglądów „naruszających etykę i godność zawodu nauczyciela.”²⁴⁸

Katarzyna Gwóźdź, kolejna nauczycielka pracująca w tej szkole od 27 lat, przeciwko której wytoczono postępowanie dyscyplinarne, powiedziała, że jeden z uczestników pierwszej wizyty monitorującej powiedział jej, że Kurator Oświaty naciskał na nich, by ustalili, że doszło do wykroczenia. „To było tak, jakby [wyniki] były z góry ustalone” – powiedziała Gwóźdź.²⁴⁹

²⁴⁴ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską, 17 września 2018 r.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid; Kuratorium Oświaty w Katowicach, „Protokół kontroli doraźnej”, 9 listopada 2016 r., w aktach Human Rights Watch.

²⁴⁷ List do Ewy Wnorowskiej od Rzecznika Dyscyplinarnego dla Nauczycieli Wojewody Śląskiego, 30 listopada 2016 r., w aktach Human Rights Watch; Karta Nauczyciela (Dz. U. 1982 Nr 3 poz. 19), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820030019/U/D19820019Lj.pdf>; (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), art. 6 ust. 4 i art. 6 ust. 5.

²⁴⁸ Oficjalnym zarzutem było naruszenie obowiązków wynikających z Karty Nauczyciela poprzez publiczną manifestację poglądów na terenie szkoły, w której są zatrudnione w godzinach pracy w dniu 3 października 2016 r., a następnie opublikowanie ich na Facebooku. „Wszczęcie postępowania wyjaśniającego”, Rzecznik Dyscyplinarny dla Nauczycieli Wojewody Śląskiego, 30 listopada 2016 r., w aktach Human Rights Watch; „Wszczęcie postępowania dyscyplinarnego”, Rzecznik Dyscyplinarny dla Nauczycieli Wojewody Śląskiego, 11 listopada 2017 r., w aktach Human Rights Watch. List do Ewy Wnorowskiej od Rzecznika Dyscyplinarnego dla Nauczycieli Wojewody Śląskiego, 11 listopada 2017 r., w aktach Human Rights Watch.

²⁴⁹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską, 17 września 2018 r.; Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Katarzyną Gwóźdź, 17 sierpnia 2018 r.

Nauczycielki zwróciły również uwagę na polityczny kontekst, w którym pojawiły się oskarżenia; po dojściu do władzy, PiS mianowało nowych, prorządowych kuratorów w wielu województwach. Na Śląsku nowa pani kurator była wcześniej kandydatką na burmistrza z listy PiS w innym mieście.²⁵⁰ „Jest bardzo blisko z PiS,” powiedziała Wnorowska, wyjaśniając, że dla osoby związanej z PiS byłoby to kłopotliwe, gdyby była postrzegana jako nadzorująca okręg, w którym zachowanie pracowników szkół publicznych nie byłoby zgodne z aktualną polityką rządu. „To było nie do pomyślenia, że takie rzeczy dzieją się w szkole podlegającej jej [nadzorowi].”²⁵¹

Nauczycielki mówiły, że władze lokalne zrobiły z nich przykład, aby powstrzymać innych nauczycieli przed wspieraniem lub uczestnictwem w protestach. „Celem było uzyskanie ‘efektu mrożącego’, odstraszenie ludzi od wychodzenia na ulice, skłonienie ich do pozostania w domu” – stwierdziła Wnorowska. „Miałyśmy do czynienia z groźbą publicznej krytyki, zwolnienia z pracy lub zwolnienia z zakazem powrotu do nauczania.”²⁵²

W marcu 2017 r. Komisja Dyscyplinarna stwierdziła, że postępowanie dyscyplinarne nie było uzasadnione. Komisja stwierdziła w orzeczeniu, że z uwagi na brak uczniów w pobliżu w czasie robienia zdjęcia i krótkotrwałość tej czynności, pracownicy nie mogą zostać uznane za winne narzucania swoich poglądów lub niezapewnienia właściwych warunków do nauki.²⁵³

Jednak samo prowadzenie postępowania i ciągłe złe traktowanie przez kolegów wpłynęły na zdrowie fizyczne i psychiczne nauczycielek oraz ich pracę. Nauczycielki powiedziały, że dyrektorka – również poddana postępowaniu dyscyplinarnemu za to zdjęcie – publicznie obwiniła je o zaszkodzenie reputacji szkoły, kwestionowała ich umiejętności i wiedzę

²⁵⁰ Adrian Heluszka, „Urszula Bauer nowym Śląskim Kuratorem Oświaty. W czwartek początku swe urzędowanie”, *Dziennik Zachodni*, 16 marca 2016 r., <https://dziennikzachodni.pl/urszula-bauer-nowym-slaskim-kuratorem-oswiaty-w-czwartek-rozpocznie-swe-urzedowanie/ar/9746580> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); Justyna Suhecka, „Szkoły pod kuratelą PiS. Kim są nowi kuratorzy?”, *Gazeta Wyborcza*, 12 kwietnia 2016 r., <http://wyborcza.pl/1,75398,19903388,skoly-pod-kuratela-pis-kim-sa-nowi-kuratorzy.html> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

²⁵¹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, 5 października 2018 r.

²⁵² Rozmowy telefoniczne Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską, 17 września 2018 r. oraz z Natalią Klima-Piotrowską, 23 sierpnia 2018 r. Zobacz też: Karta Nauczyciela, art. 76.

²⁵³ „Orzeczenie dyscyplinarne”, Komisja Dyscyplinarna dla Nauczycieli Wojewody Śląskiego, 22 marca 2017 r., w aktach Human Rights Watch;

specjalistyczną oraz zwracała przeciwko nim innym pracowników. „Wyglądało na to, że jej jedynym celem było pozbycie się nas jak najszybciej” – powiedziała Wnorowska.²⁵⁴

Nauczycielki opowiadały, że próbując wykazać swoją lojalność wobec dyrektorki i uniknąć kary, inni pracownicy wzięli przykład z dyrektorki, unikając kontaktu wzrokowego i odmawiając dzielenia się istotnymi informacjami o uczniach. „Traktowali nas jak trędowne” - powiedziała Wnorowska. „Atmosfera nie pozwalała nam normalnie pracować.”²⁵⁵

Wnorowska i Gwóźdź skorzystały z urlopu dla poratowania zdrowia w roku szkolnym 2017-2018 (wrzesień 2017 r. - maj 2018 r.) ze względu na – jak stwierdziły – skutki długotrwałego stresu, w tym problemy żołądkowe, stany lękowe, trudności w zasypianiu i objawy depresji.²⁵⁶

Nauczycielki opowiadały, że ci, którzy kontynuowali pracę, ale nie poparli dyrektorki szkoły mieli do czynienia z zawodowymi i finansowymi reperkusjami, takimi jak umowy na czas określony i zmniejszenie liczby przydzielonych godzin nauczania, co przekłada się na niższe dochody.²⁵⁷ „Mam poczucie, że mnie ukarano” – powiedziała Aleksandra Piotrowska, która powróciła do pracy po postępowaniu dyscyplinarnym. „Nie dostałam nagrody na koniec roku, jak w innych latach.”²⁵⁸

Jedna z nauczycielek złożyła pozew cywilny przeciwko byłemu koledze, który na początku opublikował zdjęcie na Facebooku z podżegającymi komentarzami; był zmuszony przeprosić i zapłacić grzywnę.²⁵⁹ Wnorowska powiedziała, że wraz z trzema innymi nauczycielkami złożyła przeciwko niemu doniesienie do prokuratury o publiczne

²⁵⁴ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, 5 października 2018 r.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Rozmowy telefoniczne Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską 17 września 2018 r., z Ewą Wnorowską 5 października 2018 r., i z Katarzyną Gwóźdź 17 października 2018 r.

²⁵⁷ Ibid.; Rozmowy telefoniczne Human Rights Watch z Ewą Wnorowską 5 października 2018 r. i z Katarzyną Gwóźdź, 17 października 2018 r.

²⁵⁸ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, Katarzyną Gwóźdź i Aleksandrą Piotrowską, 17 września 2018 r.

²⁵⁹ Według pani Wnorowskiej, nauczycielka złożyła odwołanie, ponieważ uznała, że kwota grzywny była nieadekwatna – sprawa jest w toku. Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Ewą Wnorowską, 5 października 2018 r.

zniesławienie i propagowanie faszyzmu – postępowanie prokuratorskie było w toku w momencie publikacji niniejszego raportu.²⁶⁰

Inne przypadki odwetu za wspieranie walki o prawa kobiet

Roksana R. (imię zmienione), nauczycielka w południowo-zachodniej Polsce, też stwierdziła, że czuje się ukarana za organizowanie Czarnego Protestu w 2016 roku.²⁶¹

Powiedziała, że od samego początku swojego zaangażowania utrzymywała je w tajemnicy ze względu na pracę w szkole państwowej. Powiedziała, że „czuła oddech władzy na plecach” podczas przygotowań do Czarnego Protestu. „Klimat w całym kraju jest taki, że jeśli zrobisz coś przeciwko władzom, to władze cię zniszczą” – powiedziała.²⁶²

Podczas Czarnego Protestu ludzie byli świadkami zaangażowania Roksany R. „Byłam przerażona myślą, co by się stało, gdyby szkoła się dowiedziała” – powiedziała. „Kiedy powiedziałam ludziom [gdzie pracuję], powiedzieli »Jesteś szalona. Możesz stracić pracę tylko dlatego, że masz coś do powiedzenia«.”²⁶³

Po protestach Roksana poszła na urlop macierzyński i – jak stwierdziła – po powrocie do pracy administracyjnie zmniejszono jej liczbę godzin lekcyjnych, co, jak sądziła, wynikało z jej roli liderki Czarnego Protestu. „Zaraz po powrocie, mój plan zajęć zawierał sześć niepłatnych godzin lekcyjnych zamiast tylko trzech” - powiedziała. „Potem, w nowym roku szkolnym [2018] ta liczba wzrosła do dwunastu.”²⁶⁴

Zofia Z. (imię zmienione), w południowo-zachodniej Polsce, powiedziała, że straciła pracę w miejskim ośrodku pomocy dla ofiar przemocy domowej po tym, jak zaczęła działać w Czarnym Proteście. We wrześniu 2016 r. zaczęła organizować akcje Czarnego Protestu, a lokalne media określiły ją jako działaczkę feministyczną. „Czułam, że zmieniła się atmosfera [w pracy]” – powiedziała.²⁶⁵ Jej szefowa popierała jej wcześniejszą działalność, np. pracę nad zwalczaniem mowy nienawiści wobec kobiet. „Była podekscytowana moją

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Roksana R. 25 października 2018 r. (nazwisko i miejscowość utajnione)/

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Wywiad Human Rights Watch z Zofią Z., Polska, 5 sierpnia 2018 r. (nazwisko i miejscowość utajnione).

obecnością w mediach, opowiadała o tym ludziom” – powiedziała Zofia Z. „Ale w przypadku Czarnego Protestu było zupełnie inaczej.”²⁶⁶

Umowa o pracę Zofii Z. miała wygasnąć w grudniu 2016 r., ale jej szefowa zapewniała ją, że zostanie przedłużona; latem 2016 r. pracodawca poprosił ją o przygotowanie wniosku ważnego nowego projektu, a następnie poprowadzenie go.²⁶⁷ Jednak pod koniec grudnia dyrektor ośrodka postanowił nie przedłużać jej umowy, powołując się na brak środków finansowych. Zofia Z. uważa, że było to spowodowane jej działalnością feministyczną, i twierdzi, że tak jej mówili współpracownicy. „Powiedzieli: »Chyba nie wierzysz, że chodzi o finansowanie?«” opowiadała. „Ludzie mówili, że jestem zbyt wygadana, stanowią pewne zagrożenie, bo mogłabym pójść do mediów i zrobić zbyt dużą awanturę.”²⁶⁸

Stwierdziła, że chociaż pracodawca utrzymywał, że jej stanowisko zostało zlikwidowane z powodów budżetowych, po trzech miesiącach zatrudniono kogoś innego na jej miejsce.²⁶⁹ Zofia Z. czuła się również wykluczona z innych stanowisk samorządowych. Była współpracowniczką zaproponowała zatrudnienie jej na zastępstwo na czas urlopu macierzyńskiego pracownicy w innym wydziale urzędu miejskiego, ale – jak opowiadała Zofia Z. – „[Jej szef] powiedział: »Nie ma mowy. Musisz znaleźć kogoś innego.«”²⁷⁰ Zofia Z. złożyła podanie o pracę w Miejskim Centrum Interwencji Kryzysowej – innej jednostce w tym samym budynku, w którym wcześniej pracowała – ale nie dostała zaproszenia na rozmowę kwalifikacyjną, pomimo jej doświadczenia zawodowego.

Maja M. (imię zmienione) powiedziała, że doświadczyła represji w prywatnej firmie, w której pracowała w Warszawie w październiku 2016 r. Powiedziała, że jej dyrektor zawsze zatwierdzał jej wnioski urlopowe, dopóki nie poprosiła o urlop na poniedziałek 3 października, czyli na dzień Czarnego Protestu. „Dostałam ultimatum” - powiedziała Maja M. „[Powiedział mi:] 'Możesz albo przyjść do pracy w poniedziałek, albo już teraz zostawić swój telefon służbowy i klucze [do biura] na biurku.’”²⁷¹

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Telekonferencja Human Rights Watch z Mają M., 1 listopada 2018 r. (nazwisko utajnione).

Choć jej bezpośrednia szefowa przypisała jego odmowę dużemu obciążeniu pracą, Maja M. powiedziała, że jest „w 100% pewna”, że powodem był jej planowany udział w Czarnym Proteście. Maja M. powiedziała, że pod koniec dnia zwróciła klucze i już nigdy nie wróciła do tej pracy, mimo że przez kilka miesięcy była bezrobotna. Kilka tygodni później jej były pracodawca wysłał jej pismo z przeprosinami, które pokazała Human Rights Watch, a które mówiło, że przy ustalaniu priorytetów potrzeb firmy „naruszyłem Twoje ewidentne prawo do wyrażania własnych poglądów.” Napisał, że patrząc z perspektywy czasu „wstyd mi bardzo i przepraszam.”²⁷²

„Gdyby nie zrobił tego z niewłaściwych powodów, nie przeprosiłby” – stwierdziła Maja M.²⁷³ Powiedziała, że kilku prawników zaoferowało jej pomoc w złożeniu skargi dotyczącej jej potraktowania, ale uznała, że wymagałoby to ogromnego nakładu czasu i energii, którą postanowiła poświęcić na znalezienie nowej pracy.²⁷⁴

Kary i strach przed angażowaniem się w organizacje broniące praw kobiet i prowadzące edukację seksualną

Niektórzy urzędnicy państwowi opowiadali organizacji Human Rights Watch o groźbach lub represjach za współpracę z organizacjami zajmującymi się kwestiami praw kobiet i edukacją seksualną. Niektóre działaczki mówiły, że obawy po stronie nauczycieli i dyrektorów szkół ograniczyły możliwości prowadzenia edukacji na temat seksu, tolerancji i niestosowania przemocy w szkołach.

Hanna H. (imię zmienione), dyrektorka gimnazjum pod Krakowem, powiedziała, że Kuratorium poddało ją kontroli i postępowaniu dyscyplinarnemu w związku z organizowaniem warsztatów Autonomii w szkole w grudniu 2016 r. podczas 16 Dni Przeciwno Przemocy ze względu na Płeć. Hanna H. powiedziała, że pracownicy Kuratorium poinformowali ją, że kontrola ta była wynikiem skargi rodzica „obawiającego się o bezpieczeństwo psychiczne dzieci”; dowiedziała się później, że „skarga rodzica” została złożona przez organizację pro-life.²⁷⁵ Powiedziała, że warsztaty obejmujące takie tematy, jak „umiejętność odmawiania, asertywność i reagowanie na niechciany flirt” były

²⁷² Tekst pisemnych przeprosin z 24 października 2016 r. w aktach Human Rights Watch; Korespondencja elektroniczna Human Rights Watch z Mają M., 1 listopada 2018 r.

²⁷³ Telekonferencja Human Rights Watch z Mają M., 1 listopada 2018 r.

²⁷⁴ Korespondencja elektroniczna Human Rights Watch z Mają M., 1 listopada 2018 r.

²⁷⁵ Wywiad Human Rights Watch z Hanną H., Kraków, 2 sierpnia 2018 r. (nazwisko i szczegółowa lokalizacja utajnione).

dobrowolne, a uczniowie mogli zrezygnować z uczestnictwa w dowolnym momencie. Powiedziała też, że rodzice udzielili ogólnych zezwoleń na niektóre zajęcia na początku roku szkolnego.²⁷⁶

Hanna H. stwierdziła, że zdawała sobie sprawę, że zezwolenie na organizację warsztatów „nie było decyzją poprawną politycznie” i niosło ze sobą ryzyko. „Jeśli rząd twierdzi, że nie ma problemu z przemocą wobec kobiet w tym kraju i otwarcie mówi, że konwencji stambulskiej nie należy wdrażać, to oczywiście nie będą im się podobać warsztaty związane z tymi tematami” – powiedziała.²⁷⁷

W styczniu 2017 r. Kuratorium poinformowało Hannę H., że wszczyna procedurę wyjaśniającą, stanowiącą kolejny krok w postępowaniach dyscyplinarnych Ministerstwa Edukacji. Hanna H. powiedziała, że procedury zostały wszczęte z przyczyn związanych ze zdrowiem i bezpieczeństwem dzieci.²⁷⁸ Rodzice uczniów wystali wspólne oświadczenie i list poparcia, stwierdzający że „nie wystąpiła sytuacja narażająca nasze dzieci na niebezpieczeństwo.”²⁷⁹

Hanna H. powiedziała, że Kuratorium oczyściło ją z zarzutów w marcu 2017 r., ale procedura ta wstrząsnęła nią. „Dla mnie było to doświadczenie metod nadużywania władzy”, powiedziała. „Czuję, że doświadczyłam bezduszności rządu, który po prostu chce komuś zrobić krzywdę i udaje mu się.”²⁸⁰

Agata Teutsch, prezeska Autonomii, mówiła, że na inne szkoły również wywierana jest presja, aby nie udzielały organizacjom zezwoleń na prowadzenie warsztatów. Jak stwierdziła, mniej więcej w tym samym czasie, w którym MRPiPS zaprzestało dofinansowywania Autonomii, pracownicy Kuratorium zabronili spotkania z rodzicami, zaplanowanego w szkole w celu omówienia warsztatów prowadzonych przez Autonomię w ramach kampanii 16 Dni Akcji. „[Organizator] poszedł do szkoły, ale [pracownicy szkoły]

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Fragment listu od rodziców do Kuratorium, w aktach Human Rights Watch; Wywiad Human Rights Watch z Hanną H., Kraków, 2 sierpnia 2018 r.

²⁸⁰ Wywiad Human Rights Watch z Hanną H., Kraków, 2 sierpnia 2018 r.

nie chcieli otworzyć mu drzwi” – powiedziała Teutsch. „Powiedzieli, że dostali telefon z Kuratorium [informujący ich], że spotkanie nie może się odbyć.”²⁸¹

Pracownicy innych organizacji opowiadali, że szkoły lub instytucje lokalne mają obawy przed współpracą lub odwołują zaplanowane działania. Joanna Piotrowska, prezeska fundacji Feminoteka, powiedziała, że dyrektorzy mianowani przez rząd obawiają się, że ich działania okażą się sprzeczne z polityką PiS. „Nawet jeśli nauczyciel się nie boi, to władze miasta mianują dyrektora, który może zostać odwołany, jeśli pozwoli na coś, co nie jest po linii [rządu]”, powiedziała.²⁸²

W roku szkolnym 2017-2018 co najmniej dwa gimnazja wycofały się z umów z Feminoteką na prowadzenie warsztatów dla dziewcząt w wieku od 13 do 18 lat w zakresie samoobrony i zwalczania molestowania. Nauczyciele mówili Feminotece, że ich dyrektorzy podjęli taką decyzję, ale nie wyjaśnili powodów.²⁸³

Barbara B., edukatorka-wolontariuszka współpracująca ze stowarzyszeniem BABA, opisała widoczną od 2015 r. zmianę poziomu gotowości szkół do organizowania warsztatów na „wrażliwe” tematy, co doprowadziło do autocenzury w stowarzyszeniu. „Czuję pewien lęk i przekonanie, że są pewne rzeczy, które nie powinny być omawiane” – powiedziała Barbara B.²⁸⁴ Zauważyła, że „tylko co bardziej liberalne szkoły” zapraszają BABA do prowadzenia warsztatów, ale wciąż unikają niektórych tematów. „Boją się”, powiedziała, wyjaśniając, że nauczyciele proszą o pominięcie niektórych tematów: „[Niektórzy] sugerują na przykład, że być może przemoc seksualna nie jest tak ważna, więc może powinniśmy po prostu ją całkowicie pominąć.”²⁸⁵

Aleksandra Józefowska, koordynatorka Grupy Ponton, powiedziała również, że pracownicy szkoły „zaczęli negocjować”, co ma lub nie ma być objęte warsztatami edukacji seksualnej.

²⁸¹ Wywiad Human Rights Watch z Agatą Teutsch, prezeską Autonomii, Kraków, 2 sierpnia 2018 r.; „List w sprawie ataków na inicjatywy i osoby podejmujące działania w ramach światowej kampanii 16 Dni Akcji Przeciwko Przemocy ze Względu na Płeć”, Autonomia, 9 grudnia 2016 r., <https://www.autonomia.org.pl/index.php?id=aktualnosci&ajdi=183> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); „Miało być zero przemocy – jest zero pieniędzy na przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet i dziewczynek – historia dla ludzi o mocnych nerwach”.

²⁸² Wywiad Human Rights Watch z Joanną Piotrowską, 31 lipca 2018 r.

²⁸³ Wywiad Human Rights Watch z Jolantą Gawędą, wiceprezeską i koordynatorką edukacji, Feminoteka, Warszawa, 31 lipca 2018 r.

²⁸⁴ Wywiad Human Rights Watch z Barbarą B. (nazwisko utajnione) ze Stowarzyszenia BABA, Zielona Góra, 6 sierpnia 2018 r.

²⁸⁵ Ibid.

„Jedna z nauczycielek powiedziała: »Możesz przyjść, ale nie wspominaj o aborcji“ - wspominała Józefowska. „Odpowiedziałam: »A jeśli dzieci będą pytać?« Powiedziała mi: "»Musisz to obejść.« Nie chcieli też rozmawiać o LGBT [ludziach czy problemach]. Więc w końcu nie poszliśmy wcale.”²⁸⁶

Antonina Lewandowska, pedagogka z Pontonu, opisała trudności w prowadzeniu edukacji seksualnej za czasów obecnego rządu: „To tak, jakbyśmy byli na bezludnej wyspie. Szkoły boją się z nami rozmawiać. Niektórzy dyrektorzy mówią, że chcieliby, ale jest to zbyt niebezpieczne, lub nie chcą ryzykować.”²⁸⁷

Inne formy zastraszania i nękania

Działaczki opowiadały też Human Rights Watch o innych formach zastraszania i nękania, w tym odmowy udostępniania pomieszczeń na prowadzenie działalności. Mówiły, że zgłaszanie takich zdarzeń wydaje się bezowocne, ponieważ ich skargi nie przyniosłyby żadnych efektów, a potencjalnie doprowadziłyby do przedłużających się postępowań sądowych lub innych działań, które byłyby obciążeniem zarówno finansowym, jak i czasowym.

Dwie organizacje stwierdziły, że lokalne władze przestały udostępniać im powierzchnię biurową z powodu obrony lub wspierania kwestii praw kobiet. „Samorząd twierdzi, że nie ma wolnych pomieszczeń dla takich organizacji jak nasza”, powiedziała Renata Durda, szefowa Niebieskiej Linii, wyjaśniając, że po kilkunastu latach rząd w 2018 r. nagle przestał udostępniać im pomieszczenia. „To nie jest tak, że oni ich nie mają, tylko tak naprawdę nie chcą nam pomóc” – powiedziała, zauważając jednocześnie, że odkąd PiS przejęło władzę, ludzie obawiają się robienia czegokolwiek, co rząd mógłby uznać za „podejrzane”. „Nawet lokalni urzędnicy, z którymi bardzo dobrze współpracowaliśmy, zaczęli się od nas dystansować” – powiedziała.²⁸⁸

Katarzyna Kamecka-Lach, prezeska Stowarzyszenia „Centrum na Wschodzie”, wspierającego osoby niepełnosprawne w Dziadkowicach, powiedziała, że lokalni

²⁸⁶ Wywiad Human Rights Watch z Aleksandrą Józefowską, 8 sierpnia 2018 r.

²⁸⁷ Telekonferencja Human Rights Watch z Antoniną Lewandowską, 21 sierpnia 2018 r.

²⁸⁸ Wywiad Human Rights Watch z Renatą Durdą, 10 sierpnia 2018 r.

urzędnicy odstąpili od umowy przyznającej Stowarzyszeniu pomieszczenia w szkole.²⁸⁹ Powiedziała, że byli w połowie realizacji trzyletniej umowy - podpisanej przez szkołę i zatwierdzonej przez samorząd miejski – kiedy pracownice i wolontariuszki w marcu 2017 r. wzięły udział w międzynarodowym proteście z okazji Dnia Kobiet. Urzędnicy unieważnili umowę zaraz po proteście, stwierdziła Kamecka-Lach, dodając, że wcześniej nie zgłaszano żadnych zastrzeżeń. Opowiadała, że:

Nawet bez oficjalnej informacji natychmiast zrozumialiśmy przyczynę: nasze działania związane z protestami nie zostały zaakceptowane przez urzędników... Ta sama osoba, która udostępniła nam pomieszczenie, odebrała je nam, bo nie byliśmy „lojalne.”²⁹⁰

Chociaż władze powiedziały jej, że unieważniły umowę z powodu pilnej potrzeby wykorzystania pomieszczenia, Kamecka-Lach stwierdziła, że pozostało ono niewykorzystane: „Potwierdziło to moje wrażenie, że była to represja, ponieważ sprawdzałam to regularnie i przez cały następny rok pomieszczenie pozostało puste. Nie zdjęli nawet z drzwi tabliczki z nazwą naszej organizacji.”²⁹¹

Kamecka-Lach i jej współpracownice uznały, że bezskuteczne byłoby zaprotestowanie przeciwko anulowaniu umowy „ponieważ wiedziałyśmy, że nie otrzymamy konkretnego uzasadnienia ani informacji”.²⁹²

Durda stwierdziła, że strach i nieufność wobec organizacji praw kobiet utrudniają również wynajem prywatnych powierzchni biurowych. Opowiadała, że właściciele warszawskiej firmy odwołali ustną umowę dzierżawy po zapoznaniu się z przedmiotem działalności organizacji. „[Kiedy im powiedziałyśmy,] stwierdzili: »O nie, naprawdę nie możemy z tobą współpracować, bo teraz jesteś ‘podejrzana politycznie’«” - mówiła.²⁹³

²⁸⁹ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Katarzyną Kamecką-Lach, Stowarzyszenie „Centrum na Wschodzie”, 17 sierpnia 2018 r.; „Zemsta za strajk kobiet?”, , *eSiematyczne.pl*, 26 marca 2017 r., <https://esiematyczne.pl/artukul/zemsta-za-strajk-kobiet/395983>

(dostęp z dn. 25 stycznia 2019 r.).

²⁹⁰ Rozmowa telefoniczna Human Rights Watch z Katarzyną Kamecką-Lach, 17 sierpnia 2018 r.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Wywiad Human Rights Watch z Renatą Durdą, 10 sierpnia 2018 r.

III. Zobowiązania Polski w zakresie praw człowieka

Polski rząd jest zobowiązany do poszanowania, ochrony i realizacji praw gwarantowanych na mocy międzynarodowych i regionalnych umów dotyczących praw człowieka, których jest stroną. Na poziomie międzynarodowym obejmują one Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ICESCR), konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Konwencja CEDAW), konwencję o prawach dziecka (Konwencja CRC) i konwencję o prawach osób niepełnosprawnych (Konwencja CRPD); oraz – na szczeblu regionalnym – Europejską Konwencję Praw Człowieka (Konwencja EKPC), Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja Stambulska).²⁹⁴ Działania rządu, które utrudniają lub ograniczają zapobieganie przemocy wobec kobiet i reagowanie na nią oraz ograniczają i powstrzymują dostęp do praw seksualnych i prokreacyjnych, w tym bezpiecznej aborcji, antykoncepcji i informacji na temat zdrowia prokreacyjnego, naruszają jego międzynarodowe zobowiązania w zakresie praw człowieka, podobnie jak czynią to ograniczenia działalności obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet, w tym ograniczenia prawa do pokojowych zgromadzeń i wolności słowa.

Obrońcy praw człowieka działający na rzecz kobiet

Deklaracja Narodów Zjednoczonych o przynależnych jednostkom, grupom i podmiotom społecznym prawie i obowiązku propagowania i ochrony powszechnie uznanych praw człowieka oraz podstawowych wolności, znana jako „Deklaracja o obrońcach praw człowieka”, dekreduje potrzebę ustanowienia środków ochrony o fundamentalnym znaczeniu dla pracy obrońców praw człowieka. Jej podstawową zasadą jest to, że „każdy ma prawo, indywidualnie lub w porozumieniu z innymi osobami, dążyć i działać na rzecz ochrony i realizacji praw człowieka i podstawowych wolności na poziomie krajowym i

²⁹⁴ Polska ratyfikowała Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ICESCR) w dniu 2 marca 1967 r.; Konwencję o zniesieniu wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) w dniu 29 maja 1980 r.; Konwencję o prawach dziecka (CRC) w dniu 26 stycznia 1990 r.; Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych (CRPD) w dniu 25 września 2012 r.; Europejską Konwencję Praw Człowieka (EKPC) w dniu 19 stycznia 1993 r.; Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencję Stambulską) w dniu 27 kwietnia 2015 r. Zobacz też: Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, dok. nr 2012/C 326/02, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 26 października 2012 r., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

międzynarodowym.”²⁹⁵ Stanowi ona, że państwa muszą zapewnić niezbędne warunki społeczne, ekonomiczne, polityczne i inne warunki konieczne dla realizacji tego prawa oraz muszą chronić jednostki i grupy przed „wszelką przemocą, groźbami, odwetem, dyskryminacją faktyczną lub prawną, naciskami lub wszelkimi innymi arbitralnymi działaniami będącymi konsekwencją ich uprawnionych działań na rzecz propagowania praw” określonych w Deklaracji.²⁹⁶

Choć sama Deklaracja o obrońcach praw człowieka nie jest prawnie wiążąca, wynika ona z prawnie wiążących międzynarodowych umów dotyczących praw człowieka, takich jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (UDHR) i Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ICCPR), które obejmują prawa takie jak wolność zgromadzeń, wolność wyrażania opinii i wypowiedzi oraz wolność zrzeszania się.²⁹⁷ Zgodnie z Deklaracją, ograniczenia dotyczące tych praw muszą być zgodne z wytycznymi dotyczącymi rozsądnych ograniczeń ustanowionych w międzynarodowym prawie dotyczącym praw człowieka, które wymaga, aby ograniczenia takie były niezbędne, proporcjonalne i stosowane dla celów zgodnych z prawem.²⁹⁸

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej chronią prawa do wolności zgromadzeń, zrzeszania się i wypowiedzi.²⁹⁹ Konstytucja RP gwarantuje także prawo do pokojowych zgromadzeń i uczestnictwa w pokojowych zgromadzeniach.³⁰⁰

W 2018 r. Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. praw do wolności pokojowych zgromadzeń i zrzeszania się odnotował wzrost wrogości i stygmatyzacji podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w krajach na całym świecie.³⁰¹ Wymienił on kobiety wśród grup, których

²⁹⁵ Deklaracja ONZ o przynależnych jednostkom, grupom i podmiotom społecznym prawie i obowiązku propagowania i ochrony powszechnie uznanych praw człowieka oraz podstawowych wolności, znana jako „Deklaracja o obrońcach praw człowieka”, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 53/144, dokument ONZ nr A/RES/53/144 z 8 marca 1999 r., <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), art. 1.

²⁹⁶ Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka, art. 2 ust. 1, 12 ust. 2.

²⁹⁷ Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka, art. 5, 6, 7, 12; UNOHCHR, „Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka: Charakter prawny”, <https://www.ohchr.org/en/issues/srhrdefenders/pages/declaration.aspx> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); ICCPR, art. 18, 19, 21, 22.

²⁹⁸ Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka, art. 17; ICCPR, art. 19 ust. 3, 21; Komitet Praw Człowieka ONZ, Komentarz Ogólny nr 34, art. 19, Wolność opinii i wypowiedzi, CCPR/C/GC/34 (2011), ust. 34.

²⁹⁹ EKPC, art. 10 i 11; Karta Praw Podstawowych UE, art. 11 i 12.

³⁰⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., art. 57.

³⁰¹ Rada Praw Człowieka, sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ds. wolności pokojowych zgromadzeń i zrzeszania się, dokument ONZ nr A/HRC/38/34, 26 lipca 2018 r., <http://undocs.org/A/HRC/38/34> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 50.

prawo do pokojowych zgromadzeń i zrzeszania się może być szczególnie ograniczane z powodu ich marginalizacji, dyskryminacji i nierównego traktowania.³⁰² Podczas wszechstronnego przeglądu okresowego sytuacji w Polsce w 2017 r. rządy Francji, Kanady, Finlandii i Meksyku wezwały polski rząd do przestrzegania prawa do wolności zgromadzeń i wolności słowa, „w tym w stosunku do organizacji społeczeństwa obywatelskiego”.³⁰³ W grudniu 2018 r. eksperci ONZ ds. praw człowieka wyrazili obawy, że polski rząd uniemożliwił obrońcom praw człowieka korzystanie z przysługujących im praw do pokojowych zgromadzeń i uczestnictwa w nich oraz do wolności wypowiedzi i opinii na 24. Konferencji Stron Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP24) w Katowicach.³⁰⁴

Deklaracja w sprawie obrońców praw człowieka również potwierdza kluczową rolę osób i organizacji pozarządowych w podnoszeniu świadomości na temat praw człowieka, w tym poprzez edukację i szkolenia.³⁰⁵ Potwierdza ona prawo do dostarczania i rozpowszechniania informacji dotyczących praw człowieka oraz do domagania się, otrzymywania i wykorzystywania zasobów w celu pokojowego promowania i ochrony praw człowieka.³⁰⁶ Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. sytuacji obrońców praw człowieka wyjaśnia to wymogiem, zgodnie z którym państwa „przyjmują ustalenia prawne, administracyjne lub inne, które ułatwiają lub przynajmniej nie utrudniają skutecznego korzystania z prawa dostępu do finansowania.”³⁰⁷ Zauważa on, że „jedyne odpowiednie

³⁰² Ibid., pkt 58.

³⁰³ Rada Praw Człowieka, sprawozdanie Grupy Roboczej ds. powszechnego przeglądu okresowego, Polska, Sesja 36., dokument ONZ nr A/HRC/36/14, 18 lipca 2018 r., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/194/27/PDF/G1719427.pdf?OpenElement> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 120.108-110, 120.113.

³⁰⁴ Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UNOHCHR), „Poland: UN experts condemn measures to stop human rights defenders join climate talks” [*Polska: Eksperci ONZ potępiają działania zmierzające do powstrzymania obrońców praw człowieka od udziału w dyskusji o zmianach klimatycznych*], komunikat prasowy ONZ, Genewa, 13 grudnia 2018 r., <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24017&LangID=E> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

³⁰⁵ Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka, art. 16 i 18.

³⁰⁶ Ibid, art. 13 i art. 6 ust. b).

³⁰⁷ Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. sytuacji obrońców praw człowieka, *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Commentary to the Declaration on Human Rights Defenders)* [Komentarz do Deklaracji ONZ o przynależnych jednostkom, grupom i podmiotom społecznym prawie i obowiązku propagowania i ochrony powszechnie uznanych praw człowieka oraz podstawowych wolności], lipiec 2011 r., <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationondefendersjuly2011.pdf> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 96.

ramy prawne” regulujące dostęp do finansowania publicznego to te, które są zgodne z międzynarodowymi normami praw człowieka.³⁰⁸

Komitet nadzorujący wdrażanie Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Komitet CEDAW) zauważył, że niewystarczające finansowanie kobiecych organizacji pozarządowych utrudnia odpowiednie wspieranie praw kobiet. Komitet zaleca, by państwa zapewniały organizacjom pozarządowym fundusze wystarczające na działania spełniające wymogi CEDAW, w tym poprzez opracowanie „jasnych kryteriów przyznawania i zapewniania środków budżetowych na działalność organizacji pozarządowych kobiet na poziomie krajowym i lokalnym.”³⁰⁹ Komitet Ministrów Rady Europy przyjął zalecenie dotyczące statusu organizacji pozarządowych stwierdzające, że organizacje pozarządowe powinny mieć dostęp do finansowania, w tym do finansowania publicznego.³¹⁰

Deklaracja w sprawie obrońców praw człowieka chroni również prawo do „skutecznego dostępu do udziału w rządzie, na zasadzie wolnej od dyskryminacji”, jak również do mechanizmów składania skarg w celu zgłaszania naruszeń praw człowieka, w tym naruszeń praw obrońców praw człowieka, oraz do skutecznych środków odwoławczych.³¹¹

Zgromadzenie Ogólne ONZ i Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. obrońców praw człowieka odnotowały szczególne obawy dotyczące sytuacji obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet (WHRD), w tym zwiększone ryzyko przemocy, nękania i stygmatyzacji ze względu na płeć, a także konieczność stosowania środków zapobiegawczych i reagowania na takie zagrożenia.³¹² Specjalny Sprawozdawca ostrzegł przed niewystarczającymi

³⁰⁸ Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. sytuacji obrońców praw człowieka, *Commentary to the Declaration on human rights defenders* [Komentarz do Deklaracji ONZ w sprawie obrońców praw człowieka], str. 97.

³⁰⁹ Komitet CEDAW, Initial and second periodic reports: Lithuania, Part two: Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women on its twenty-third session [Wstępny i drugi raport okresowy: Litwa, Część druga: Sprawozdanie Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet podczas 23. sesji], dokument ONZ nr A/55/38, 2000, <https://undocs.org/A/55/38> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 154-155. Zobacz też: CEDAW, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women – Netherlands [Uwagi końcowe Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet – Holandia], dokument ONZ nr CEDAW/C/NLD/CO/5, 5 lutego 2010 r., pkt 21.

³¹⁰ Zalecenie CM/Rec(2007)14 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie statusu prawnego organizacji pozarządowych w Europie, 30 września 2008 r., HDIM.IO/59/08, <https://www.osce.org/odihr/33742?download=true> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 51 i 57.

³¹¹ Deklaracja ONZ o obrońcach praw człowieka, art. 8 i 9.

³¹² Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 68/181, Promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms: protecting women human rights defenders [Promowanie Deklaracji ONZ o przynależnych jednostkom, grupom i podmiotom społecznym prawie i obowiązku propagowania i ochrony powszechnie uznanych praw człowieka oraz podstawowych

mechanizmami w zakresie ochrony obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet i niewłaściwym wdrażaniem mechanizmów już istniejących, a także zauważył, że państwa powinny podejmować „ukierunkowane i przemyślane działania na rzecz uczynienia środowiska, w którym pracują obrońcy praw człowieka działający na rzecz kobiet, bezpieczniejszym, bardziej przyjaznym i wspierającym.”³¹³ W rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 2014 r. wezwano państwa do publicznego uznania zasadniczej roli obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet i potępienia ataków i dyskryminacji zwróconej przeciwko nim.³¹⁴

Po wizycie w Polsce w grudniu 2018 r. Grupa Robocza ONZ ds. dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce wyraziła zaniepokojenie, że działacze promujący równość płci w Polsce są określane mianem „antyrodzinnych”, oraz że „koncepcja *ideologii gender* jest wykorzystywana również do podważania i piętnowania obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet, których przestrzeń coraz bardziej się zawęża.” Grupa wzywa polski rząd do uznania i wspierania obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet, między innymi poprzez „odpowiednie finansowanie” i dopuszczenie ich do udziału w współtworzeniu polityki.³¹⁵

Zdrowie seksualne i reprodukcyjne oraz prawa z nimi związane

Komitet CEDAW wielokrotnie apelował do państw o „depenalizowanie aborcji we wszystkich sytuacjach,” a szczególnie o zalegalizowanie jej „w przypadku zagrożeń dla zdrowia [kobiety], ciąży wynikających z gwałtu lub kazirodztwa oraz przypadków ciężkiego

wolności: ochrona obrońców praw człowieka działających na rzecz kobiet, dokument ONZ nr A/RES/68/181, przyjęta 18 grudnia 2013 r., http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/181 (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 2-3; Rada Praw Człowieka ONZ, Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ds. sytuacji obrońców praw człowieka, Margaret Sekaggya, dokument ONZ nr A/HRC/16/44, 20 grudnia 2010 r., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/178/70/PDF/G1017870.pdf?OpenElement> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 23-24, 27-28, 86.

³¹³ Rada Praw Człowieka ONZ, Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ds. sytuacji obrońców praw człowieka, Margaret Sekaggya, dokument ONZ nr A/HRC/25/55, 23 grudnia 2013 r., <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/regularsessions/session25/pages/listreports.aspx> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 100.

³¹⁴ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 68/181 (2014), dokument ONZ nr A/RES/68/181, 30 stycznia 2014 r., http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/181 (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 7.

³¹⁵ „UN Human Rights Council Independent expert group on the issue of discrimination against women in law and in practice” [*Niezależna grupa ekspertów Rady Praw Człowieka ONZ o dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce*], komunikat prasowy UNOHCHR, Warszawa, 13 grudnia 2018 r., <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24014&LangID=E> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

upośledzenia płodu.”³¹⁶ W sierpniu 2018 r. Komitet CEDAW i Komitet ds. Praw Osób Niepełnosprawnych (Komitet CRPD) wydały wspólne oświadczenie podkreślające, że dostęp do bezpiecznej i legalnej aborcji, a także innych świadczeń i informacji dotyczących zdrowia reprodukcyjnego, to prawa podstawowe, oraz wzywające do depenalizacji aborcji.³¹⁷ Podkreślili zobowiązanie państw do zagwarantowania, by wszystkie kobiety, w tym niepełnosprawne, mogły podejmować samodzielne decyzje dotyczące własnego zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, w tym aborcji, i mogły uzyskać dostęp do opartych na faktach, obiektywnych informacji mogących być podstawą takich decyzji.³¹⁸

Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR), który monitoruje przestrzeganie przepisów ICESCR, zauważył, że dostęp kobiet do kompleksowej ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego jest „niezbędny dla realizacji pełnego zakresu ich praw człowieka” i wezwał państwa do usunięcia wszystkich barier dostępu, w tym do antykoncepcji, bezpiecznej aborcji i opieki poaborcyjnej oraz do informacji i wszechstronnej edukacji seksualnej.³¹⁹ W szczególności wzywa on do liberalizacji restrykcyjnych przepisów dotyczących aborcji.³²⁰ Komitet CESCR, Komitet CEDAW, Komitet Praw Człowieka (HRC) i Komitet Praw Dziecka nadzorujący wdrażanie Konwencji o prawach

³¹⁶ Zob. np. Uwagi końcowe Komitetu CEDAW na temat Chile, dokument ONZ nr CEDAW/C/CHL/CO/7 (2018); Fiji, dokument ONZ nr CEDAW/C/FJI/CO/5 (2018); Wysp Marshalla, dokument ONZ nr CEDAW/C/MHL/CO/1-3 (2018); Republiki Korei, dokument ONZ nr CEDAW/C/KOR/CO/8 (2018); Saudi Arabii, dokument ONZ nr CEDAW/C/SAU/CO/3-4 (2018); Surinamu,, dokument ONZ nr CEDAW/C/SUR/CO/4-6 (2018); Gwatemali, dokument ONZ nr CEDAW/C/GTM/CO/8-9 (2017); Paragwaju, dokument ONZ nr CEDAW/C/PRY/CO/7 (2017); Kostaryki, dokument ONZ nr CEDAW/C/CRI/CO/7 (2017); Salwadoru, dokument ONZ nr CEDAW/C/SLV/CO/8-9 (2017).

³¹⁷ Komitet CEDAW i Komitet CRPD, *Guaranteeing sexual and reproductive health and rights for all women, in particular women with disabilities [Gwarantowanie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz powiązanych praw wszystkim kobietom, szczególnie niepełnosprawnym]*, Wspólne oświadczenie, 29 sierpnia 2018 r., <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/Statements/GuaranteeingSexualReproductiveHealth.DOCX> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ CESCR, Komentarz ogólny nr 22 (2016) w sprawie prawa do zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego (art. 12 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych), dokument ONZ nr E/C.12/GC/22, 2 maja 2016 r., <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4sLQ6QSMlBEDzFEovLCuW1aoSzabooXTdlmnsJZZVQfQejF41Tob4CvIjeTiAP6sGFQktiae1vIbbOAekmaOwDOWsUe7N8TlM%2BP3HJPzjHySkUoHMavD%2Fpyfcp3YlZg> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 25, 28. Komitet CESCR wezwał również państwa do zmiany restrykcyjnych przepisów dotyczących aborcji i zwiększenia dostępu do legalnej aborcji. Zob. np. Uwagi końcowe Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (CESCR) dotyczące Republiki Korei, dokument ONZ nr E/C.12/KOR/CO/4 (2017); Filipin, dokument ONZ nr E/C.12/PHL/CO/5-6 (2016); Kenii, dokument ONZ nr E/C.12/KEN/CO/2-5 (2016); oraz Pakistanu, dokument ONZ nr E/C.12/PAK/CO/1 (2017).

³²⁰ Ibid., pkt 28.

dziecka zauważyły dyskryminacyjny charakter braku zapewnienia kobietom dostępu do pełnego spektrum ochrony zdrowia reprodukcyjnego.³²¹

W raporcie dotyczącym sytuacji w Polsce za 2016 r. Komitet HRC wyraźnie wezwał rząd do „powstrzymania się od przyjęcia jakiegokolwiek reformy legislacyjnej, która uwsteczniłaby i tak już restrykcyjne przepisy dotyczące dostępu kobiet do bezpiecznej i legalnej aborcji.”³²² W 2018 r. Komitet CRPD wezwał Polskę do podjęcia działań w celu zapewnienia poszanowania prawa kobiet do ochrony zdrowia reprodukcyjnego i dostępu do bezpiecznej aborcji. Komitet wezwał także Polskę do zapewnienia poszanowania autonomii decyzyjnej kobiet niepełnosprawnych oraz ich ochrony przed przymusową aborcją.³²³

We wspólnych oświadczeniach, Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. prawa do zdrowia, Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. przemocy wobec kobiet, Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. przemocy wobec kobiet oraz Komitet ONZ ds. dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce stwierdzili, że dalsze ograniczenia dotyczące aborcji w Polsce naruszałoby szereg praw, w tym prawa do autonomii decyzyjnej, godności, nienaruszalności cielesnej, niedyskryminacji, najwyższych osiągalnych standardów opieki zdrowotnej oraz wolności od tortur i okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania.³²⁴ Zwracają oni uwagę, że „w przypadku ochrony zdrowia prokreacyjnego równość praw obejmuje dostęp, bez

³²¹ Ibid., pkt 26-27 i 34; Komitet CEDAW, „Statement of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women on sexual and reproductive health and rights: Beyond 2014 ICPD review” [*Oświadczenie Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w sprawie zdrowia i praw seksualnych i reprodukcyjnych: po raporcie ICPD z 2014 r.*], (luty 2014 r.). Zob. też np. Uwagi końcowe Komitetu HRC na temat Filipin, dokument ONZ nr CCPR/C/PHL/CO/4 (2012); Paragwaju, dokument ONZ nr CCPR/C/PRY/CO/3 (2013); Peru, dokument ONZ nr CCPR/C/PER/CO/5 (2013); Irlandii, dokument ONZ nr CCPR/C/IRL/CO/4 (2014). Zob. też LMR v. Argentyna, dokument ONZ nr CCPR/C/101/D/1608/2007 (2011). Zob. np. Uwagi końcowe Komitetu CRC na temat Namibii, dokument ONZ nr CRC/C/NAM/CO/2-3 (2012).

³²² Komitet Praw Człowieka, „Concluding observations on the seventh periodic report of Poland” [*Uwagi końcowe do 7. raportu okresowego nt. Polski*], CCPR/C/POL/CO/7, 23 listopada 2016 r., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/POL/CO/7&Lang=En (dostęp z dn. 20 listopada 2018 r.), pkt 24 ust. b).

³²³ Komitet CRPD, „Concluding observations on the initial report of Poland” [*Uwagi końcowe do wstępnego raportu nt. Polski*], CRPD/C/POL/CO/1 (wrzesień 2018 r.), (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 10(c), 42(b), 42(e).

³²⁴ UNOCHR, „Poland must not further restrict sexual and reproductive health and rights, say UN experts” [*Polska nie może dalej ograniczać ochrony zdrowia i praw seksualnych i reprodukcyjnych, mówią eksperci ONZ*], komunikat prasowy UNOCHR, Genewa, 22 marca 2018 r., <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22882&LangID=E> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

jakiegokolwiek dyskryminacji, do przystępnej cenowo, wysokiej jakości antykoncepcji, w tym do antykoncepcji awaryjnej.”³²⁵

Komitet CEDAW wyraził także zaniepokojenie w kwestii ograniczonego dostępu do antykoncepcji oraz świadczeń i informacji dotyczących zdrowia reprodukcyjnego w Polsce i wezwał do znowelizowania ustawy o aborcji w sposób czyniący ją mniej restrykcyjną.³²⁶ Komitet CRPD sformułował podobne zalecenia, wzywając polski rząd do zapewnienia kobietom praw do ochrony zdrowia reprodukcyjnego i dostępu do bezpiecznej aborcji oraz do wspierania autonomii decyzyjnej kobiet niepełnosprawnych w sprawach związanych ze zdrowiem seksualnym i reprodukcyjnym, w tym antykoncepcji.³²⁷

Komitet CRC odnotował szczególne problemy nastolatków z dostępem do ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego w Polsce, w tym do antykoncepcji i legalnej aborcji, i wezwał do zapewnienia im nieograniczonego dostępu.³²⁸ Komitety CESC i CEDAW podniosły podobne zastrzeżenia i zaleciły lepszy dostęp do informacji na temat ochrony zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz antykoncepcji dla nastolatków.³²⁹

Zarówno Komitet HRC, jak i Komitet CEDAW wyraziły obawy dotyczące ciągłego, szerokiego i niewłaściwego stosowania klauzuli sumienia („sprzeciwu sumienia”) przez podmioty świadczące opiekę zdrowotną w Polsce oraz brak terminowego rozpatrywania odwołań składanych przez kobiety, którym odmawia się aborcji.³³⁰ Komitet HRC wyraził również

³²⁵ „Mandates of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health; the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences and the Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice” [*Wspólne wystąpienie Specjalnego Sprawozdawcy ds. powszechnego prawa do korzystania z najwyższych osiągalnych standardów zdrowia fizycznego i psychicznego; Specjalnego Sprawozdawcy ds. przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i konsekwencji oraz Grupy Roboczej ds. dyskryminacji kobiet w prawie i w praktyce*]

³²⁶ Komitet CEDAW, Concluding Observations 2014 [*Uwagi końcowe 2014*], pkt 36 i 37 ust. a).

³²⁷ Komitet CRPD, Concluding observations on the initial report of Poland [*Uwagi końcowe do wstępnego raportu nt. Polski*], CRPD/C/POL/CO/1 (wrzesień 2018 r.), (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 10 i 42.

³²⁸ Komitet Praw Dziecka (CRC), Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Poland [*Uwagi końcowe do połączonego 3. i 4. raportu okresowego nt. Polski*], dokument ONZ nr CRC/C/POL/CO/3-4, 30 października 2015 r., pkt 38-39.

³²⁹ Komitet CESC, Concluding Observations 2016 [*Uwagi końcowe 2016*], pkt 48-49; Komitet CEDAW, „Conclusion Observations 2014” [*Uwagi końcowe 2014*], pkt 31 ust. c), 36 i 37 ust. d) - e).

³³⁰ Komitet Praw Człowieka, „Concluding observations on the seventh periodic report of Poland” [*Uwagi końcowe do 7. raportu okresowego nt. Polski*], CCPR/C/POL/CO/7, 23 listopada 2016 r., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/POL/CO/7&Lang=En (dostęp z dn. 24 listopada 2019 r.), pkt Komitet Praw Człowieka, Concluding observations on the combined seventh and eighth periodic reports of Poland [*Uwagi końcowe do połączonego 7. i 8. raportu okresowego nt. Polski*], CCPR/C/POL/CO/7-8, 14 listopada 2014 r.,

obawy dotyczące zniesienia w 2015 r. przepisów mających zapewniać wydawanie skierowań do bezpiecznej aborcji przez personel medyczny powołujący się na klauzulę sumienia i wezwał polski rząd do usunięcia tej luki.³³¹

Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł, że polski rząd nie przestrzega prawa do wolności od niehumanitarnego i poniżającego traktowania oraz poszanowania życia prywatnego, stwierdzając znaczące przeszkody w uzyskaniu prawa do legalnej aborcji nawet w przypadku gwałtu.³³² Organizacje pozarządowe skrytykowały polski rząd za nieprzestrzeganie orzeczeń, które nakazują zniesienie barier dla legalnej aborcji.³³³

Edukacja i informacja w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego

Prawo do ochrony zdrowia obejmuje prawo do dostępu do informacji dotyczących zdrowia. Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR) stwierdził, że „realizacja prawa kobiet do ochrony zdrowia wymaga usunięcia wszelkich barier utrudniających dostęp do świadczeń zdrowotnych, edukacji i informacji”.³³⁴ Określił w szczególności, że kompleksowa ochrona zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego powinna opierać się na standardach naukowych i prawach człowieka.³³⁵

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/POL/CO/7-8&Lang=En (dostęp z dn. 24 listopada 2019 r.), pkt 36.

³³¹ Komitet Praw Człowieka, Concluding observations on the seventh periodic report of Poland [*Uwagi końcowe do 7. raportu okresowego nt. Polski*], CCPR/C/POL/CO/7, 23 listopada 2016 r., https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/POL/CO/7&Lang=En (dostęp z dn. 24 listopada 2019 r.), pkt 24 ust. a).

³³² *Tysiąc przeciwko Polsce*, wniosek nr 5410/03, Rada Europy: Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok z 20 marca 2007 r.; *RR przeciwko Polsce*, wniosek nr 27617/04, wyrok z 26 maja 2011 r.; *P&S przeciwko Polsce*, wniosek nr 57375/08, wyrok z 30 października 2012 r.

³³³ Komunikat Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (04/09/2017) w sprawach RR, P&S. oraz Tysiąc przeciwko Polsce (wnioski nr 27617/04, 57375/08, 5410/03) i odpowiedź władz (15/09/2017), Komitet Ministrów Rady Europy dokument nr DH-DD (2017) 991-rev, 15 września 2017 r., <https://rm.coe.int/16807438d7> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); HFPC, „Poland yet to comply with ECHR judgments on access to abortion” [*Polska nadal nie wykonała wyroków ETPCz w sprawie dostępu do aborcji*], 22 sierpnia 2018 r., <http://www.hfhr.pl/en/poland-yet-to-comply-with-echr-judgments-on-access-to-abortion/> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.); European Implementation Network, „Access to Legal Abortion in Poland – reforms and action needed” [*Dostęp do legalnej aborcji w Polsce - niezbędne reformy i działania*], 28 marca 2018 r., <http://www.einnetwork.org/ein-voices/2018/3/22/access-to-legal-abortion-in-poland-reforms-and-action-needed> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.).

³³⁴ Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Komitet ESCR), General Comment 14, The right to the highest attainable standard of health [*Komentarz ogólny nr 14, Prawo do najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia*], dokument ONZ nr E/C.12/2000/4 (2000), pkt. 12 ust. b).

³³⁵ *Ibid.*, pkt 61.

Komitety CESCR i CRC potwierdziły, że prawo do edukacji obejmuje także prawo do edukacji seksualnej.³³⁶ Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. prawa do edukacji stwierdził, że jest to zarówno prawo samodzielne, jak i niezbędny środek do realizacji praw seksualnych i reprodukcyjnych oraz prawa do ochrony zdrowia i informacji.³³⁷ Specjalny Sprawozdawca ostrzegł przed realizacją programów nauczania, które promują szkodliwe podejście do osób LGBT: „negacja istnienia lesbijek, gejów, osób transseksualnych i biseksualnych naraża te grupy na ryzykowne i dyskryminujące praktyki.”³³⁸

Komitet CRC zalecił, aby państwa przyjęły odpowiednie dla wieku, kompleksowe i integracyjne programy edukacyjne w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego w ramach obowiązkowych programów nauczania. Zauważył on, że polski program „nie zapewnia kompleksowej, dostosowanej do wieku edukacji na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego” i wezwał polski rząd do dokonania niezbędnych korekt, a także do włączenia informacji dotyczących takich zagadnień, jak antykoncepcja i planowanie rodziny.³³⁹ Komitety CESCR i CEDAW przedstawiły podobne zalecenia.³⁴⁰ Komitet CEDAW zwrócił także uwagę na utrwalanie stereotypów dotyczących płci, między innymi w szkolnych podręcznikach.³⁴¹ Komitet CRPD wezwał Polskę do zniesienia barier w dostępie kobiet niepełnosprawnych do praw seksualnych i reprodukcyjnych, w tym do odpowiedniej edukacji, oraz do zapewnienia w dostępnej formie informacji na temat ochrony ich zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz związanych z tym ich praw.³⁴²

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie (Konwencja Stambulska), której Polska jest stroną, wzywa do włączenia

³³⁶ Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Komitet ESCR), General Comment 22 on the Right to Sexual and Reproductive Health [*Komentarz ogólny nr 22 nt. prawa do ochrony zdrowia seksualnego i prokreacyjnego*], dokument ONZ nr E/C.12/GC/22 (2 maja 2016 r.), pkt 9; Komitet Praw Dziecka, General Comment No. 15 on the Right of the Child to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Health [*Komentarz ogólny nr 15 nt. prawa dziecka do najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia*], dokument ONZ nr CRC/C/GC/15 (17 kwietnia 2013 r.), pkt 59; Komitet Praw Dziecka, General Comment No. 20 [*Komentarz ogólny nr 20*], pkt 59-61; Komitet Praw Dziecka, General Comment No. 4 [*Komentarz ogólny nr 4*], pkt 17.

³³⁷ Zgromadzenie Ogólne ONZ, Report of the United Nations Special Rapporteur on the Right to Education [*Raport Specjalnego Sprawozdawcy ONZ nt. prawa do edukacji*], dokument ONZ nr A/65/162 (23 lipca 2010 r.), pkt 19.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Komitet Praw Dziecka, pkt 38 ust. a) i 39 ust. a).

³⁴⁰ Komitet CEDAW, Concluding Observations 2014 [*Uwagi końcowe 2014*], pkt 30 i 31 ust. c); Komitet CESCR, „Concluding Observations 2016” [*Uwagi końcowe 2016*], pkt 49.

³⁴¹ Komitet CEDAW, Concluding Observations 2014 [*Uwagi końcowe 2014*], pkt 22.

³⁴² Komitet CRPD, Concluding observations on the initial report of Poland [*Uwagi końcowe do wstępnego raportu nt. Polski*], CRPD/C/POL/CO/1 (wrzesień 2018 r.), pkt 10 ust. c) i 42 ust. b).

dostosowanej do wieku edukacji na takie tematy, jak równość kobiet i mężczyzn, pokojowe rozwiązywanie konfliktów w relacjach interpersonalnych i przemoc ze względu na płeć do oficjalnych programów nauczania na wszystkich poziomach szkolnictwa.³⁴³ Wzywa ona także do promowania tych idei i zasad w nieformalnych środowiskach edukacyjnych.³⁴⁴

Przemoc ze względu na płeć

Komitet CEDAW wyjaśnił, że przemoc wobec kobiet stanowi formę dyskryminacji i że państwa mają obowiązek dołożenia należytej staranności w zapobieganiu aktom przemocy ze względu na płeć, prowadzić w ich sprawie dochodzenia, ścigać je i karać.³⁴⁵

Konwencja Stambulska, którą Polska ratyfikowała w 2015 r., nakłada na państwa-strony konwencji obowiązek „uznania zachęcania do działań i wspierania” organizacji pozarządowych i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego zajmujących się zwalczaniem przemocy wobec kobiet oraz współpracy z nimi.³⁴⁶ Zobowiązuje ona również państwa do „przeznaczenia odpowiednich zasobów finansowych i ludzkich” na wdrażanie polityki i programów mających na celu zapobieganie przemocy wobec kobiet i reagowanie na nią”, w tym działań prowadzonych przez organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie.³⁴⁷

Konwencja Stambulska wymaga zapewnienia zarówno ogólnych, jak i specjalistycznych usług wsparcia dla kobiet będących ofiarami przemocy, w tym krótko-, średnio- i długoterminowego schronienia, pomocy prawnej, opieki medycznej i psychospołecznej

³⁴³ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie (Konwencja Stambulska) art. 14 ust.1. Zob. też: „Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence” [*Raport wyjaśniający do Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie*], Seria Traktaty Rady Europy, nr 210, 11 maja 2011 r., <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a> (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 95.

³⁴⁴ Ibid, art. 14 ust. 2). Zob. też Raport wyjaśniający, pkt. 96.

³⁴⁵ Komitet CEDAW, „General Recommendation no. 35, on gender-based violence against women” [*Zalecenie ogólne nr. 35 w sprawie przemocy ze względu na płeć wobec kobiet*], zaktualizowane „General Recommendation no. 19” [*Zalecenie ogólne nr 19*], dokument ONZ nr CEDAW/C/GC/35 (2017), https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/35&Lang=en (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), pkt 21-23, 24 ust. 2 i 26.

³⁴⁶ Konwencja Stambulska, art. 9.

³⁴⁷ Konwencja Stambulska, art. 8.

oraz zapewnienia mieszkania.³⁴⁸ W raporcie wyjaśniającym do Konwencji stwierdza się, że specjalistyczne usługi powinny odpowiadać na szczególne potrzeby kobiet–ofiar przemocy oraz że większość takich usług świadczą organizacje kobiece i organizacje pozarządowe.³⁴⁹ Komitety CEDAW i CESCR wezwały państwa do stworzenia systemu usług bądź wsparcia usług już istniejących skierowanych do osób będących ofiarami przemocy w rodzinie, w tym w obszarach wiejskich.³⁵⁰

Komitet CEDAW podkreślił niedostateczne wysiłki na rzecz zwalczania przemocy wobec kobiet w Polsce i wezwał polski rząd do zapewnienia dostępu do schronisk, pomocy prawnej oraz innych usług dla kobiet będących ofiarami przemocy w całym kraju.³⁵¹ W swoim raporcie dotyczącym sytuacji w Polsce z 2016 r. Komitet CESCR wyraził obawy w kwestii niewystarczającej ochrony i pomocy udzielanych ofiarom przemocy w rodzinie i wezwał polski rząd do zwiększenia dostępności usług oraz ośrodków ochrony i wsparcia dla ofiar przemocy.³⁵²

Dyrektywa 2012/29/UE ustanawiająca minimalne standardy dotyczące praw, wsparcia i ochrony ofiar (Dyrektywa w sprawie ofiar) określa wyraźnie prawa do ochrony, dostępu do usług oraz środków prawnych i sądowych dla ofiar wszelkich form przestępczości, w tym przemocy ze względu na płeć.³⁵³ Wzywa ona do zapewnienia usług wsparcia specjalistycznego – będącego uzupełnieniem usług wsparcia ogólnego lub w niego włączonych – dla ofiar przemocy i uznaje potrzebę świadczenia usług ukierunkowanych, mających zaspokajać konkretne potrzeby ofiar przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć.³⁵⁴ W raporcie Parlamentu Europejskiego z 2015 r. dotyczącego wdrażania w Polsce Dyrektywy w sprawie ofiar zauważono brak kompleksowych i skoordynowanych

³⁴⁸ Konwencja Stambulska, art. 22-25 i 57.

³⁴⁹ Raport wyjaśniający do Konwencji Stambulskiej, pkt 125 i 132.

³⁵⁰ Komitet Praw Dziecka, General Recommendation No. 35 [*Zalecenie ogólne nr 35*], pkt 11, 12, 20, 22, 24 i 31; CESCR, Komentarz ogólny nr 16 (2005), „Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social, and cultural rights (art. 3 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights)”, [*Problemy merytoryczne realizacji Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych: Równe prawo mężczyzn i kobiet do korzystania ze wszystkich praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych (art. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych)*], dokument ONZ nr E/C.12/2005/4 (11 sierpnia 2005 r.), pkt 27.

³⁵¹ Komitet CEDAW, Concluding observations on the combined seventh and eighth periodic reports of Poland [*Uwagi końcowe do połączonego 7. i 8. raportu okresowego nt. Polski*], dokument ONZ nr CEDAW/C/POL/CO/7-8, 2014, pkt 24, 25(f).

³⁵² Komitet CESCR, Concluding Observations 2016 [*Uwagi końcowe 2016*], pkt 30 i 31 ust. c);

³⁵³ Dyrektywa w sprawie praw ofiar, Rozdz. 2, Rozdz. 3, Rozdz. 4

³⁵⁴ Dyrektywa w sprawie praw ofiar, art. 8 ust.3 i 9 ust.3.

usług dla ofiar przemocy, brak systematycznie wdrażanej koordynacji usług wsparcia dla ofiar oraz brak środków publicznych przeznaczonych na takie usługi.³⁵⁵

³⁵⁵ European Parliamentary Research Service, „The Victims’ Rights Directive 2012/29/EU, European Implementation Assessment” [*Dyrektywa w sprawie praw ofiar 2012/29/UE, ocena stanu wdrożenia w Europie*], Unia Europejska, grudzień 2017 r., [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU\(2017\)611022_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU(2017)611022_EN.pdf) (dostęp z dn. 24 stycznia 2019 r.), str. 66.

Podziękowania

Niniejszy raport został przygotowany i napisany przez Hillary Margolis, ekspertkę Departamentu Praw Kobiet w Human Rights Watch. Agnieszka Bielecka, koordynatorka Departamentu Praw Kobiet, zapewniła pomoc i wsparcie badawcze.

Raport został zrecenzowany przez Janet Walsh, zastępczynię dyrektora w Departamencie Praw Kobiet; Lydię Gall, ekspertkę, i Philippe'a Dama, dyrektora ds. rzecznictwa w Departamencie Europy i Azji Środkowej; Graeme'a Reida, dyrektora Departamentu Praw Lesbijek, Gejów, Osób Biseksualnych i Transseksualnych; Elin Martinez, badaczkę w Departamencie Praw Dzieci; Eminę Cerimovic, starszą ekspertkę, i Karolinę Kozik, koordynatorkę w Departamencie Praw Osób Niepełnosprawnych; Aisling Reidy, starszego radcę prawnego; i Toma Porteousa, zastępcę dyrektora ds. programowych.

Jerzy Kamecki tłumaczył dokumenty pisane na potrzeby badań i korespondencji. Roksana Nowak i Karolina Kozik pomagały również w tłumaczeniu dokumentów.

Jesteśmy wdzięczni Annie Głogowskiej-Balcerzak, koordynatorce Centrum Praw Kobiet w Łodzi i adw. Natalii Klima-Piotrowskiej, za uwagi na temat niektórych fragmentów raportu.

Agnieszka Bielecka asystowała przy produkcji i redakcji. Produkcję koordynował Fitzroy Hepkins, kierownik administracyjny. Izabela Szczypka przetłumaczyła raport z angielskiego na polski. Karolina Kozik, Agata de Latour i Ewa Lazaruk-Démézet wykonały korektę tekstu polskiego.

Pragniemy wyrazić wdzięczność wszystkim tym, którzy rozmawiali z nami w trakcie badań prowadzonych w ramach przygotowania niniejszego raportu, a zwłaszcza obrońcom praw kobiet, świadczeniodawcom i innym osobom pracującym na rzecz zapewnienia dostępu do praw kobiet w Polsce, czasami przy dużym osobistym zagrożeniu.

„Oddech władzy na plecach”

Ataki na prawa kobiet w Polsce

3 października 2016 r. demonstranci w całej Polsce uczestniczyli w „Czarnych Protestach” przeciwko próbie wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji przez rządzącą partię Prawo i Sprawiedliwość (PiS). Odrzucenie projektu ustawy przez Sejm odebrano jako zwycięstwo powszechnej mobilizacji w obronie praw kobiet.

Minęły jednak dwa lata, a prawa kobiet w Polsce nadal są zagrożone. Raport zatytułowany „*Oddech władzy na plecach*” pokazuje w jaki sposób, od momentu objęcia władzy, rząd PiS działa przeciwko aktywistom i organizacjom broniącym praw kobiet. Dzieje się to poprzez akcje przeszukiwania ich siedzib, odmowę dofinansowania, retorykę polityczną, postępowania dyscyplinarne, a także uwsteczniające ustawodawstwo i regresywną politykę. Wstrzymanie rządowych dotacji zmusiło organizacje działające na rzecz praw kobiet do redukcji personelu, zmniejszenia geograficznego zasięgu prowadzonych akcji, ograniczenia różnych działań, takich jak świadczenie usług o kluczowym znaczeniu dla ofiar przemocy czy kampanii edukacyjnych w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego.

Niniejszy raport, oparty na wywiadach z działaczkami i działaczami na rzecz praw kobiet, nauczycielami, prawnikami, darczyńcami i urzędnikami państwowymi, opisuje w jaki sposób rząd przyczynił się do pojawienia się atmosfery strachu otaczającej obrońców i obrończynie praw kobiet. Aktywiści, a także inne osoby doświadczają zastraszania lub represji za uczestniczenie w pokojowych manifestacjach na rzecz praw kobiet lub za współpracę z organizacjami zajmującymi się tą tematyką.

Polskie władze powinny zaprzestać łapania atakowania praw kobiet. Rząd powinien położyć kres działaniom skierowanym przeciwko obrońcom praw kobiet, zakończyć i potępić dezinformacyjne kampanie oraz zbadać przypadki stosowania nieuczciwych praktyk. Zgodnie z międzynarodowymi i regionalnymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka, rząd powinien przerwać działania mające na celu pogorszenie standardów ustawodawstwa i polityki w obszarze praw kobiet, zapewnić dostęp do opieki i informacji w dziedzinie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz wspierać ofiary przemocy ze względu na płeć i zapewnić im wyspecjalizowane usługi.

Obrońcy praw kobiet w trakcie demonstracji w ramach Międzynarodowego Dnia Kobiet w Krakowie, 8 marca 2018 r. Na środkowym transparencie widnieje napis „No Woman, No Kraj”.

© 2018 Beata Zawrzel/NurPhoto via Getty Images